

Nam June Paik: **Voltaire** (videoinstalace), 1959/1970

Beuys Joseph: Židle a tuk, 1964

Myslitelé, nebo živočichové? Hledání naší podstaty.

RADIM BÉLOHRAD

Úvod

Podle převládajícího názoru na podstatu lidství je člověk tvor společenský – zoon politikon. Máme za to, že definujícími charakteristikami lidství, které nás radikálně odlišují od ostatních živočichů, jsou schopnost myslet, schopnost tvořit kulturu a komplexní společenský život. Soudíme, že bez těchto charakteristik by nebylo možné hovořit o lidství, že bez nich je člověk redukován na pouhé zvíře. S určitým zjednodušením lze tento názor nazvat *psychologickou koncepcí lidské identity*¹ U vzniku této koncepce stojí anglický filozof John Locke, který zpopularizoval názor, že lidské bytosti jsou fundamentálně osoby. Osobu chápe Locke jako „myslící, inteligentní bytost, která má rozum a reflexi a dokáže pojímat sebe sama jakožto tutéž myslící věc v různých časech a na různých místech.“² Existence a identita osob je v jeho koncepci dána existencí paměti a trváním vzpomínek.³ Podle moderní psychologické teorie, která na Locka navazuje, jsme také ve své podstatě osoby, avšak v těchto moderních koncepcích je kriteriem jejich existence a trvání funkčnost vědomí a trvání mentálního života.⁴

Mým cílem je poukázat na skutečnost, že pokud bychom tato tvrzení brali doslova, vedlo by to k závažným metafyzickým problémům při vysvětlení, jaký je vztah mezi naší psychologickou a sociální stránkou na jedné straně a naší biologickou stránkou na straně druhé. Vedlo by to ke zjištění, že my lidé, přestože jsme společenská bytosti s komplexní psychikou, vůbec nejsme živočichové, biologické organismy, a to pak k dalším závažným metafyzickým a praktickým důsledkům.

Pokusím se proto o obhajobu názoru, že my lidé jsme z metafyzického hlediska fundamentálně biologické organismy, příslušníci živočišného druhu *Homo sapiens*, jejichž existence je dána jen biologickou kontinuitou. Tento názor

1) Zjednodušením proto, že lidskou sociální složku a psychologickou složku zde považujeme za velmi úzce spjaté. Lze argumentovat, že vznik komplexního mentálního života, charakterizujícího průměrnou lidskou bytost, je podmíněn jeho sociální interakcí v raných fázích vývoje, a naopak že další sociální existence člověka je dále umožněna právě existencí komplexních mentálních kapacit. Je ale možné, že některé mentální složky lidské bytosti jsou na sociálních složkách nezávislé a naopak.

2) Locke, s. 205

3) Locke, s. 209-210

4) Mezi nejdůležitější představitele moderních psychologických teorií se řadí S. Shoemaker, D. Parfit, D. Lewis a H. Noonan.

bývá často označován jako *animalismus*.⁵ Jeho zastánci nepopírají, že člověk typicky vykazuje komplexní mentální chování, je schopen produkce kultury a společenského chování. Lidská biologická komplexita tyto charakteristiky většinou umožňuje. Ale i v případech, kdy takové charakteristiky u člověka vzniknout z různých důvodů nemohou, máme stále právo tvrdit, že dotyčná bytost je člověk, jeden z nás.

Musíme si vybrat?

Je možné namítnout, že celý problém je uměle vytvořený. Vždyť přece my všichni, vy, čtenáři této statě, a já, její pisatel, jsme bezpochyby jak myslící a společenské bytosti, tak také biologické organismy. Proč by tedy mělo platit, že jsme buď jen bytostí schopné mentálního a společenského života, nebo bytostí biologického původu?

To je pravda. Ale skutečnost, že aktuálně jsme jak biologické organismy, tak psychosociální bytosti, je plně slučitelná s tvrzením, že fundamentálně můžeme být jen jedním ze dvou nabízených typů objektů. K pochopení této problematiky je nejprve nutné seznámit se s učením tzv. *esencialismu*. Podle této doktríny existuje určitá hranice možných změn, kterými může každý objekt projít. Každý složený objekt na světě podléhá změně. Změna se obecně považuje za slučitelnou s trváním téhož objektu, ale přesto existují určité vlastnosti, které konkrétní objekt nemůže ztratit, aniž by tím nezaničil. Například je možné, aby porcelánový hrneček změnil glazuru, ale není možné, aby změnil tvar. Pokud by se to stalo, patrně bychom řekli, že původní hrneček zaničil. Rozdíl mezi vlastnostmi, které objekt může ztratit, a těmi, které postrádat nemůže, je rozdíl mezi tzv. *nahodilými* a *esenciálními* vlastnostmi. Esenciální vlastnosti objektu jsou určeny jeho základním druhem, tedy tím, čím objekt je fundamentálně. Základní druh hrnečku bychom mohli přibližně popsat jako *drobná nádoba s uchem schopná zadržovat tekutinu*. Tím jsou dány esenciální vlastnosti hrnečku – nemůže například ztratit takový tvar, aby již dále nemohl být naplněn tekutinou. Pokud bychom například stříbrný hrneček stloukli do krychle, přestal by existovat.

Když tyto myšlenky aplikujeme na otázku lidské identity, vidíme, že každá ze soupeřících koncepcí navrhuje zcela jiný pojem našeho základního druhu. Podle psychologických koncepcí jsme primárně osoby. Je-li však toto náš základní druh, pak mezi naše esenciální vlastnosti patří myšlení, inteligence, rozum, reflexe a schopnost vnímat svou vlastní existenci v čase. Ztráta těchto schopností je pro každou osobu fatální a vede k jejímu zániku.

Podle animalismu je však náš základní druh živočišný druh *Homo sapiens*, jehož esenciální charakteristiky zahrnují funkční metabolismus, organizovanou komplexitu, vlastní organizaci a řízení, nízkou entropii, schopnost evolu-

---

5) Mezi animalisty jsou nejvýznamnější zástupci E. Olson, P. Snowden a P. van Inwagen.

ce a konkrétní typ vnitřního genetického plánu.⁶ Mezi esenciální vlastnosti ovšem nespadá ani jedna vlastnost, která výše charakterizuje osoby. To znamená, že žádný člověk nemůže tyto charakteristiky nabývat. Znamená to, že pokud je nabývá, pak jen nahodile a dočasně, a jejich ztráta je slučitelná s dalším životem lidského jedince. Proto nás animalismus a psychologická teorie v kombinaci s esencialismem staví před dilema. Buď jsme fundamentálně osoby a nemůžeme přežít ztrátu mentálních a sociálních charakteristik, nebo jsme osoby jen nahodile a fundamentálně jsme organismy, které mohou existovat zcela nezávisle na jakýchkoli psychických projevech. To znamená, že poukaz na skutečnost, že já i vy jsme aktuálně jak osoby, tak organismy, nevyvrací skutečnost, že v posledku musíme vybrat z nabídnutých možností jen jednu.

Mým cílem je nejprve poukázat na intuice, které stojí v pozadí psychologických koncepcí identity člověka a motivují nás přijmout tezi o naší mentální podstatě. Poté se pokusím ukázat, že tyto intuice, přestože jsou velmi silné, samy o sobě nepostačují k přijetí této koncepce. V další části práce pak popíši důvody, proč bychom psychologickou koncepcí přijímat neměli a proč se animalismus jeví jako vhodná alternativa.

Intuice v pozadí psychologické teorie

Existuje řada argumentů pro psychologickou koncepci lidské identity, ale nejdůležitější z nich se zdají být dva – *argument založený na transplantaci mozku* a *argument z praktických zájmů*. V obou případech jde o jisté důsledky myšlenkového experimentu, které nás nutí se ztotožnit s našimi mentálními charakteristikami spíše než s naším tělem. Použití myšlenkových experimentů v debatách o lidské identitě je běžné a rozumně vysvětlitelné. V současné době nedochází k oddělení našeho biologického života od našeho myšlení za současného zachování obou jmenovaných kapacit. Myšlenkové experimenty jsou vhodnými nástroji jak studovat naše přesvědčení o podstatě člověka v takových situacích.

Myšlenkový experiment transplantace mozku

Původní formulaci tohoto experimentu najdeme u Locka: „Vždyť kdyby duše nějakého knížete, nesoucí v sobě vědomí jeho předchozího života, vstoupila do těla příštipkáře a oduševnila toto tělo hned, jak by ho opustila jeho vlastní duše, každý hned nahlédne, že by byl příštipkář toutéž osobou s knížetem, která je zodpovědná jen za knížecí činy...“⁷ Současné formulace nepracují s pojmem duše, ale přizpůsobují experiment současným vědeckým poznatkům. K popsání tohoto experimentu můžeme využít velice konkrétního pří-

6) Olson, s. 126-131

7) Locke, s. 207-208

kladu britského teoretického fyzika Stephena Hawkinga, který trpí amyotrofickou laterální sklerózou, v jejímž důsledku dochází k postupnému ochrnutí celého organismu. Ve většině případů má choroba velmi rychlý průběh a postižený přežívá zhruba 3,5 roku od diagnostikování choroby. Protože však mentální kapacity zůstávají zachovány, jak dokazuje Hawkingův případ, bylo by teoreticky možné uvažovat o transplantaci jeho cerebra do zdravého těla. Při současném stavu našich vědeckých znalostí a lékařských dovedností by lékaři nebyli schopni poskytnout Hawkingovi kvalitnější život, než jaký vede nyní. Přestože by dokázali napojit cerebrum na oběhový systém nového těla a zaručit tak přívod krve a kyslíku nutného k jeho přežití, nedokázali by jej napojit na nervovou soustavu těla, takže vzniklý organismus by byl paralyzován. Tuto skutečnost je však možno pominout; jde koneckonců o myšlenkový experiment.

Kdyby k takové operaci došlo a Hawkingovo cerebrum by bylo transplantováno do nového těla, výsledná bytost by si pamatovala Hawkingovy zkušenosti, měla by jeho inteligenci, zastávala by jeho přesvědčení a vykazovala jeho povahové rysy. Na otázku po totožnosti by odpověděla: „Jsem Stephen Hawking,“ a patrně by se velmi zajímala o své nové tělo. Všechny tyto skutečnosti napovídají následující interpretaci: při transplantaci mozku dojde k přesunu Stephena Hawkinga do jiného těla, zatímco jeho původní organismus zůstává napospas svému osudu na operačním lůžku. Protože zde dochází k situaci, kdy osoba změní jeden organismus za jiný, musíme přijmout, že osoby nejsou organismy, ale bytosti, k jejichž existenci postačuje mentální kontinuita, což je potvrzením psychologické teorie identity. Zastánci animalismu musí naopak tvrdit, že po provedení operace je Stephen Hawking na místě svého původního organismu – je to ta nebohá bytost bez cerebra na nemocničním lůžku – zatímco nějaký jiný organismus měl to štěstí a dostal vysoce kvalitní orgán myšlení, podobně jako kdyby dostal novou ledvinu nebo plíce.

Animalisté uznávají velkou přesvědčivost této intuice, ale domnívají se, že existují teoretické důvody, proč tuto intuici odmítnout jako nespolehlivou. Takové důvody poskytuje varianta výše popsaného experimentu, kterou poprvé formuloval David Wiggins a velmi zpopularizoval Derek Parfit.⁸ Představme si, že při transplantaci cerebra nepřejde tento orgán do nového těla jako celek, ale jeho hemisféry jsou nejprve odděleny a poté je každá transplantována do jiného těla, které mají každé svůj funkční mozkový kmen. Je-li teoreticky možná transplantace celého cerebra, je možná také samostatná transplantace jednotlivých hemisfér. Koneckonců člověk dokáže přežít jen jednou hemisférou. Svědčí o tom některé případy osob, které dokázaly přežít a postupně se zotavit ze silných mozkových příhod, které jim zničily celou jednu hemisféru. Mozek je flexibilní orgán, který dokáže za příznivých podmínek po čase přejmout funkce chybějící hemisféry. Pro zjednodušení celého experimentu si však představme, že obě hemisféry jsou funkčně totožné, takže po operaci vý-

8) Parfit, s. 253-261.

sledné osoby netrpí žádnými negativními důsledky ztráty části mozku a nemusí se znovu učit některé dovednosti. Nazvěme si pro přehlednost vzniklé bytosti H1 a H2 a položíme si otázku, co se stane při transplantaci s Hawkingem. Se kterou bytostí bude Hawking totožný? Do kterého těla přejde? Obě nové osoby budou nyní mít jeho mentální charakteristiky – budou si pamatovat jeho zkušenosti, mít jeho názory, chtít vykonat jeho plány, zcela stejně jako v případě jednoduché transplantace. Ale kde bude Hawking? Logika identity nám zakazuje ztotožnit jej s oběma vzniklými osobami. Identita je tranzitivní relace, takže pokud by byl Hawking identický s H1 a zároveň s H2, muselo by platit, že H1 je osoba totožná s H2. To však zjevně není. Také nelze ztotožnit Hawkinga jen s H1 nebo jen s H2. Podle předpokladu jsou obě nové osoby s ním mentálně kontinuální. Neexistuje relevantní fakt, ve kterém by bylo možné identitu jedné osoby a rozdílnost druhé ukotvit. Každá volba by byla *ad hoc*. Nezbyvá než přijmout variantu, že Hawking tuto operaci vůbec nepřežije. Je-li to tak, potom ovšem původní intuice, podle které mentální kontinuita je postačující pro identitu, je nesprávná. Máme zde situaci, ve které je zachována mentální kontinuita, ale identitu nelze stanovit. Můžeme se tedy ptát, zda v původní jednoduché transplantaci postačuje skutečnost, že nové tělo vykazuje Hawkingovu psychiku, pro tvrzení, že jde o Hawkinga; a naopak zda skutečnost, že staré tělo nevykazuje žádnou mentální činnost, je postačující pro tvrzení, že nejde o Hawkinga.⁹

Zasánci psychologické teorie tento problém řeší stipulací, že za identitu bude považována psychologická kontinuita jen tehdy, když nedojde k jejímu větvení. Pokud existuje jen jedna osoba, která je psychologicky kontinuální s Hawkingem, pak je to on. Pokud existuje stejně dobrých kandidátů více, pak Hawking zaniká. Tento krok je, zdá se, motivován teoretickými požadavky a v našich intuicích nenalézá žádnou oporu. To neznamená, že se nemůže ukázat jako legitimní, bude-li to skutečně nezbytný krok a neexistují-li lepší alternativy. Pointa výše uvedené kritiky spočívá pouze v tom, že původní intuice, které měly vést k přijetí psychologické teorie identity, samy o sobě nestačí k podpoře na první pohled přijatelné koncepcce.

Argument z praktických zájmů

Druhá argumentační linie, která má vést k psychologickému kritériu, je založena na pozorování, že s pojmy *osoba* a *identita* je spojena celá řada praktických zájmů. Locke se domníval a moderní badatelé v podstatě přijímají, že osoba je „právnícký termín, jehož prostřednictvím se připisují činnosti a odpovídající zásluhy; a tak se vztahuje pouze na jednající subjekty, vybavené inteligencí, schopné pochopit zákon a způsobit ke štěstí a neštěstí. Tato osobnost se pouze vědomím rozpíná za meze současné existence k tomu, co už je minulostí; a jím pak začne projevovat starostlivý zájem o své minulé činy, zač-

9) Tento argument formulován v Olson, s. 42-52

ne cítit za ně zodpovědnost, přisvojuje si je a klade za vinu přesně na témže podkladě a ze stejného důvodu, jako to činí se skutky přítomnými.¹⁰ Když se zamyslíme nad tím, jaké podmínky musí být splněny, aby lidská bytost identifikovaná v jednom okamžiku mohla být vedena k odpovědnosti za skutky osoby identifikované dříve, je zřejmé, že musí jít o tutéž osobu, tj. musí jít o osobu, které jsou ve vztahu numerické identity. Podobné úvahy vedou k závěru, že zásluhy, chválu, odměnu a trest lze připisovat pouze tehdy, je-li splněna podmínka identity osob.

Když se na chvíli vrátíme k jednoduché transplantaci Hawkingova mozku, které bytosti je po operaci možné připsat zásluhy za Hawkingovy fyzikální objevy? Kdo bude po operaci odpovědný za Hawkingovy skutky? Kdo bude zodpovědný za jeho prohřešky a omyly? Nabízí se jediná intuitivně přijatelná odpověď. Bude to bytost, do které bude transplantován Hawkingův mozek. Naopak zastávat tyto praktické postoje vůči bytosti bez mozku na operačním stole by bylo absurdní. Z toho opět vyplývá, že Hawking při operaci přešel do nového organismu. Je-li pro osobu možné přejít do nového organismu, pak platí, že osoby a organismy jsou odlišné bytosti, přesně jak tvrdí psychologická koncepce.

Výše uvedený argument předpokládá, že racionalita našich praktických postojů vůči určité osobě je plně postačující pro tvrzení identity: jestliže se nám jeví správné připsat novému organismu s Hawkingovým mozkem jeho zásluhy, pak je to Hawking. Tuto intuici lze ovšem snadno zproblematizovat. Stačí se opět vrátit k příkladu rozdělení a nezávislé transplantace jednotlivých hemisfér. Derek Parfit přesvědčivě argumentuje, že v takové situaci by bylo racionální zaujímat výše uvedené praktické postoje k oběma výsledným produktům operace.¹¹ Protože dle hypotézy jsou H1 i H2 plně mentálně kontinuální s Hawkingem, je přípustné je oba vinit, chválit, odměňovat a trestat za skutky, které Hawking vykonal před operací. Parfit ukazuje, že k tomu, abychom mohli racionálně zaujímat praktické postoje k nějaké osobě, plně postačuje její psychologická kontinuita s osobou, která vykonala relevantní skutky. Jak jsme již viděli v předchozím argumentu, pouhá psychologická kontinuita ale nestačí k tvrzení identity. Proto i druhá intuice, na které staví psychologická koncepce, nedokáže naplnit očekávání do ní vkládané.

Problém plodu

Dosud jsem popisoval argumenty, které měly ukázat, že nejsou dostatečné důvody k přijetí psychologického kritéria identity člověka v čase. Nyní přikročím k argumentu, podle kterého existují silné důvody proti takovému rozhodnutí.

10) Locke, s. 210

11) Parfit, s. 261-266

Původcem tohoto argumentu je Eric Olson.¹² Ten tvrdí, že kombinace psychologického kritéria identity s esencialismem vede k nepřijatelnému teoretickému důsledku, že žádná osoba nikdy nebyla lidským plodem. Podle výsledků embryologie začíná život lidského organismu mezi 14. a 17. dnem po početí, kdy pomine možnost vzniku jednovaječných dvojčat. Jak embryologie, tak zdravý selský rozum nám říkají, že plod v matčině těle je organismus, který postupně nabývá komplexity a ze kterého se postupně vyvine dospělá lidská bytost. Je-li pravdivá psychologická koncepce naší identity, nic takového nemůže nastat. Esenci člověka je totiž vykazovat mentální charakteristiky a jejich kontinuita zaručuje jeho trvání v čase. Žádný plod ve 4. měsíci vývoje však žádné mentální charakteristiky nevykazuje. Ty se začínají objevovat až po pátém měsíci, ale lze tvrdit, že mentální charakteristiky, které figurují v pojmu osoba, jsou tak silné, že je může splňovat až objekt, který ovládá alespoň elementární formy jazyka. Z toho by vyplývalo, že lidské osoby vznikají až po prvním roce po narození. Je-li tomu tak, pak docházíme k absurdnímu důsledku, že žádný plod před narozením se nikdy nemůže vyvinout do lidské osoby a žádná lidská osoba nikdy nebyla plodem. Budeme-li předpokládat, že plod s nabytím mentálních charakteristik nezahyne, musíme dospět k závěru, že se vyvine do lidského organismu, který se však nikdy nestane osobou.

Tyto závěry mají svůj korelát také v oblasti praxe. Vezměme si příklad z druhého konce lidského života. Představme si situaci, kdy některý váš příbuzný, například matka, se stane nešťastnou obětí automobilové nehody. Ještě při vědomí, ale v kritickém stavu, je převezena do nemocnice, kde několik dnů bojuje o svůj život. Po několika dnech však následkem komplikací upadne do hlubokého komatu a lékaři zjistí, že příčinou je nenávratné poškození částí mozku, které jsou zodpovědné za vyšší nervovou činnost. Když přijdete svou matku navštívit, lékaři vám oznámí: „Je nám líto, ale vaši matku už tady nemáme. Máme zde na lůžku jen jedno tělo, které sice dýchá, tluče mu srdce, dokáže polykat, ale vaše matka to není, ta už zemřela.“ Nejsm si jist, kolik lidí by bylo schopno takové vysvětlení přijmout. A přesto pokud platí psychologická koncepce naší identity, přesně to je pravda. A ne v nějakém přeneseném, metaforickém smyslu slova, ale do slova. Je-li vaše matka osoba, pak v tomto okamžiku už neexistuje a na nemocničním lůžku leží někdo, kdo vaše matka nikdy nebyl. Na vaši žádost, aby tato bytost byla udržována při životě a aby s ní bylo důstojně zacházeno, se vám dostane odpovědi, že váš postoj je iracionální, protože investovat omezené finanční prostředky do udržování nějakého organismu při životě je nesmyslné.

Pokud se alespoň trochu zdráháme toto tvrzení přijmout, je to, zdá se, tím, že psychologická koncepce identity neodpovídá přesně všem intuicím, které v otázce naší existence a identity máme.

12) Olson, s. 73-76

Pokus o vysvětlení problémů – konstituční teorie

Zastánci psychologické teorie se snaží tento neblahý důsledek své koncepce uvést v soulad s našimi intuicemi i výsledky embryologie. Tvrdí, že přestože osoby a lidské organismy nejsou ve striktním smyslu slova identické, platí mezi nimi slabší relace, kterou přirozený jazyk ani jazyk vědy nedokáží odlišit od relace identity. Tato relace je relace konstituce.¹³ Na příkladu s bronzovou vázou si uveďme, o co jde. Bronzová váza je vyrobena z kusu bronzu. Přestože se nacházejí oba tyto objekty na stejném místě, není pravda, že jsou identické. To uvidíme, když si uvědomíme, že vázu lze zničit, aniž bychom zničili kus bronzu. Když tuto vázu roztavíme a zpracujeme do podoby talíře, váza přestane existovat, ale kus bronzu ne. Váza také vznikla později než kus bronzu. Z těchto rozdílů v podmínkách perzistence je patrné, že váza a kus bronzu nemohou být identické. Můžeme se ale ptát, jak se mohou dva různé materiální objekty vyskytovat v téměř čase na téměř místě a mít zcela stejné vnitřní vlastnosti? To je právě dáno relací konstituce. Váza je konstituována kusem bronzu, což znamená, že dočasně sdílí s tímto kusem jeho hmotu a strukturu.

Když toto rozlišení aplikujeme na vztah osob a organismů, lze tvrdit, že osoby a organismy nejsou numericky identické, ale osoby jsou konstituovány lidskými organismy. Problém plodu pak může být vyřešen tím, že plod je počáteční fáze vývoje lidského organismu, který od určité komplexity začne konstituovat osobu. Protože přirozeně používáme sloveso „být“ jak pro vztah identity, tak pro konstituci, můžeme bez obav tvrdit, že osoby *jsou* organismy a *byly* plody.

Potíže s konstituční teorií

Přestože se tato odpověď jeví na první pohled rozumně, ve skutečnosti vede k velké řadě příbuzných problémů, které se zdají nepřekonatelné. Jsou to problémy dvou myslících subjektů, reference zájmena „já“ a nakonec epistemologický problém „kdo jsem“.

Jestliže je konstituce chápána jako sdílení hmoty a její struktury, pak platí, že lidské osoby a lidské organismy jsou složeny z týchž atomů uspořádaných do týchž struktur. Všimněme si, že u lidských osob toto uspořádání vede k existenci vysoce komplexních mentálních kapacit. Je-li tomu tak, není možné odmítnout, že lidské organismy také vykazují tyto kapacity. To však znamená, že v okamžiku, kdy píší tyto řádky, spolu se mnou, osobou, sdílí mé tělo jeden vysoce komplexní organismus, který je stejně racionální a vnímavý jako já, právě myslí tytéž myšlenky a má totožné vjemy, vypadá stejně jako já

¹³) Toto řešení volí například Shoemaker, s. 113-114. Velmi propracovanou obhajobu představuje Lynne Rudder Baker ve své knize *Persons and Bodies. A Constitution View*.

a vykazuje stejné chování, ale není já. Dále to znamená, že počet racionálních a myslících bytostí tohoto světa je dvakrát větší, než jsme si dosud mysleli, ale polovina z nich je diskriminována, protože i přes své zjevné mentální kapacity nemají status osoby.¹⁴

Tato duplicita myslících, racionálních bytostí je příčinou dalších zmíněných problémů. Především se ukazuje, že navzdory obecnému mínění je osobní zájmeno „já“ systematicky víceznačné a při každém jeho výskytu nastává situace, kdy není možné rozlišit, zda označovaný objekt je osoba, nebo organismus, které spolu sdílí hmotu. Věty jako „já mám hlad“ najednou nemají jasný význam.

Nakonec vzniká problém vlastní identifikace. Kdo jsem já? Podle psychologického kriteria jsem fundamentálně racionální, myslící osoba a právě si kladu tuto otázku. Ovšem je-li „můj“ organismus také racionální a myslící, právě si klade úplně stejnou otázku. A pokud já věřím, že jsem osoba, můj organismus má úplně stejné důvody si myslet totéž. Zatímco já mám pravdu, můj organismus se mylí. Potíž je v tom, že samotná skutečnost, že myslím tyto myšlenky nedokáže rozlišit, jestli skutečně jsem osoba, nebo jen organismus, který se systematicky mylí. Má vlastní identita je pro mne nepřístupným faktem. Tyto absurdní důsledky má koncepce, která nás ztotožňuje s mentálně definovanými bytostmi a striktně nás odlišuje od organismů.¹⁵

Animalistické řešení

Jak tyto problémy řeší animalistická koncepce? V této koncepci výše popsané důsledky vůbec nevznikají. Animalismus totiž nerozlišuje dvě substance – osoby a organismy – takže nemusí vysvětlovat vztah mezi nimi. Jedinou substancí v této koncepci je lidský živočich, příslušník druhu *Homo sapiens*. Jeho existence začíná mezi 14. a 17. dnem po početí a trvá tak dlouho, jak dlouho fungují základní životní funkce, které udržují organismus jako integrovaný celek. Osoba je pouze jednou z fází vývoje tohoto organismu, podobně jako plod, novorozeně, batole, dítě, dospělý a tak dále. Osoba je ta fáze vývoje lidského organismu, ve které organismus vykazuje komplexní formy vědomí, perspektivu první osoby, racionalitu. V podstatě je osoba vlastnost organismu, kterou organismus exemplifikuje právě tehdy, když vykazuje zmíněné charakteristiky. Zároveň je to ovšem vlastnost nahodilá, protože organismus dokáže vzniknout a přežít i bez mentálních charakteristik. Animalismus tedy nabízí elegantní řešení problémů, které se objevují v psychologické koncepci. Z toho plyne otázka, zda bychom se neměli více zabývat možností, že naše podstata je biologická, a opustit tradiční koncepci, podle kterých jsme fundamentálně osoby.

14) DeGrazia, s. 32-33

15) Olson, s. 76-81

Na začátku jsme formulovali obecně přijímaný názor, podle kterého je člověk fundamentálně psychosociální bytostí. Podle koncepce, kterou jsem se snažil v této práci hájit, jsou naše mentální a sociální složky jen statisticky významnými charakteristikami živočichů druhu *Homo sapiens*, nicméně charakteristikami, které nemohou být považovány za nutné.

Literatura:

- Baker, L. R. *Persons and Bodies. A Constitution View*. Cambridge University Press, New York 2000,
- DeGrazia, D. *Human Identity and Bioethics*. Cambridge University Press, New York 2005,
- Descartes, R. *Meditace o první filosofii*. Oikoymenh, Praha 2001,
- Locke, J. *Esej o lidském rozumu*. Svoboda, Praha 1984,
- Olson, E. *The Human Animal. Personal Identity without Psychology*. Oxford University Press, New York 1997,
- Parfit, D. *Reasons and Persons*. Clarendon Press, Oxford 1987,
- Shoemaker, S. „Personal Identity: a Materialist's Account“ v Shoemaker, Swinburne. *Personal Identity*. Basil Blackwell, Oxford 1984.

Abakanoviczová Magdalena: **Množství** (instalace), 1986/1987

Sport versus společnost: socializační souvislosti *

ALEŠ SEKOT

1. Sport – nezastupitelný faktor socializace

Jistě se shodneme, že sport se vyvíjí v určitém kulturním klimatu a je výslednicí sociálně podmíněného hodnotového směřování, utváření vzorců činností a jednání. Tato skutečnost může navozovat řadu nálehavých otázek: Jakou úlohu hraje sport v životě jedince a jakými cestami spoluutváří jeho osobnostní rysy a životní styl? Jak lze nahlížet proces sportovní angažovanosti z hlediska životního směřování? Co vůbec znamená sport v životě moderního člověka, jak se liší jeho vliv v rovině rekreačního a výkonnostního sportu? Jaký osobnostní dopad může znamenat ukončení sportovní kariéry? Je sport nedílnou a ničím nezastupitelnou součástí rozvoje jedince a společnosti? A zejména: Co si obecně můžeme představit pod pojmem socializace sportem?

Sport je institucionalizovanou pohybovou aktivitou motivovanou zvýšením celkové kondice, osobním prožitkem či cíleným výsledkem, výkonem nebo odměnou. Současný sport, jako organizačně složitý *sociálně kulturní fenomén*, integruje v sobě řadu prvků, znaků a činností, na kterých se podílejí subjekty z různých oblastí lidských činností, nestejně hodnotově a motivačně odvozených od vlastních sportovních aktivit. Sport byl v historickém vývoji utvářen v rámci kulturně podmíněných sociálně-ekonomických vztahů a plní v souladu s tímto faktem *různé socializační funkce*. Je takový, jaká je společnost. V dnešní podobě se v naší kulturní sféře dominantní formy sportu vyznačují:

1. *sekularismem*, 2. *rovností přístupu* 3. *specializací*, 4. *racionalizací*, 5. *byrokratizací*, 6. *kvantifikací a záznamem nejlepších výsledků*.

Referenční rámec klíčové kategorie *socializace* je „komplexní proces, v jehož průběhu se člověk jako biologický tvor stává prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti“. Prakticky z hlediska geneze jedince jde o proces vývoje od stadia bezmocného novorozence až po osobu, která si dožít uvědomuje sebe samu a orientuje se ve své vlastní kultuře, a kdy si člověk formuje povědomí o sobě samém a o významu a smyslu životního směřování. Termín socializace je nesporně velice široký. Je to nálepka pro „komplexní, dlouhodobý a multidimenzionální soubor komunikativních interakcí mezi jednotlivcem a ostatními členy společnosti, které vyúsťují v připravenost jedince

* *Inaugurační přednáška přednesená dne 25.06.2009 před Vědeckou radou FTVS Univerzity Komenského*

k životu v sociokulturním prostředí“. Z *individuální* perspektivy nás socializace vybavuje schopností komunikovat, myslet, řešit problémy při použití postupů obvyklých v dané společnosti a hlavně se osobně a neopakovatelně přizpůsobovat prostředí, ve kterém žijeme. Ze zorného úhlu *společnosti* pak jde primárně o vytváření konformních postojů, díky nimž lze dosáhnout sociálního řádu, předvídatelnosti a kontinuity.

Socializační aspekty na půdě sportu odrážejí i stimulující význam uznání a obdivu okolí ke sportovním výkonům a nezbytnost udržování kreditu výkonnostního sportovce pro posílení vlastní sebedůvěry a pozitivní odezvy okolí. Prakticky orientovaná sociologie sportu tak dochází k závěru, že orientace na sportovní činnost u dětí a mládeže je posilována pocitem jejího individualizovaného významu v prostředí soutěživého ducha moderní společnosti významněji u hochů než u dívek. Mění se dále v čase, v závislosti na míře příležitosti a povaze kontaktů s okolním světem. Znovu se tak potvrzuje významný vliv daného dobově podmíněného kulturního kontextu motivů a dopadů sportu na socializační procesy či postavení žen ve sportovní aréně. V průběhu výuky sociologie sportu získané názory studentů Fakulty sportovních studií Masarykovy univerzity v Brně pak do kategorie názorů subsumovaných do otázky „*co mi sport dal*“ řadí nejčastěji socializačně významné hodnoty „možnost někam se pevně začlenit“, „něco dokázat“, „systematicky o něco usilovat“, „schopnost tvrdě pracovat“, „být samostatný“, „upevňovat pevná přátelská pouta“, „nalézt budoucí profesní uplatnění“, „respektovat princip fair play“. A to na účet ztrát trpce pocítovaných z pohledu běžných standardů prožívání „volného času“, „kusu dětství“, „pravidelného rodinného života“, „možnosti systematického studia“ či „iluze o vrcholovém elitním sportu“.

Téma sport a socializace aktualizuje i nesmírně zajímavou problematiku „*sportovního důchodu*“, tedy odchodu zejména vrcholových výkonnostních sportovců z arény sportu, či dokonce z Olympu sportovní slávy. Obecně se předpokládá, že ukončení specializované sportovní činnosti nemusí ještě znamenat přikré přerušení sportovní aktivity, která může pokračovat na půdě méně náročných sportovních činností, včetně rolí trenérských, organizačních a podnikatelských. Opuštění sportovní kariéry bývá mnohdy součástí procesů vyvolaných změnou školy, profesní angažovaností, vstupem do manželství, změnou bydliště či narozením dítěte. Socializační problémy související s ukončením sportovní činnosti se umocňují v případech zranění a zejména tehdy, kdy sport je zcela dominantní životní orientací a jeho ztráta není nahrazena odpovídající odlišnou profesní kariérou a novým sociálním prostředím. V našem sportovním prostředí tak můžeme uvést na jedné straně případ celoživotní sportovní vrcholné angažovanosti hokejového reprezentanta, trenéra a významného představitele českého hokeje *Karla Guta* či lehkooletické reprezentantky a úspěšné trenérky mladých běžkyň *Jarmily Kratochvílové* či slibně se rýsující organizační působení olympijské vítězky běhu na lyžích *Kateřiny Neumanové*. Na druhé straně pak lze upozornit na socializačně problematický proces zlomu životní kariéry tam, kde v okamžiku ukončení sportov-

ní dráhy vynikajících sportovců nebyla další životní dráha naplněna smysluplným obsahem.

Socializační aspekty sportu hrají nepochybně významnou úlohu v kontextu konkrétní *individuální sportovní kariéry*. Ta je dána zejména sportovní výkonností, promítající se do čtyř stadií sportovní kariéry související jak s motivační strukturou, tak se socializačními důsledky:

1. Začátek sportovní kariéry ve smyslu *první expanze* s hlavními motivy biologickými – potřeba tělesného pohybu a pozitivního zážitku.
2. *Výběrové sebeuplatnění* – přináší sportovní specializaci se socializačně významnými kariérními motivy při silící touze po úspěchu a vítězství.
3. *Sportovní mistrovství* jasná převaha motivu společenského uplatnění s rostoucí motivací úspěchu, společenské prestiže a ekonomických výhod.
4. *Pokles výkonnosti* – jako sociálně psychologický problém ústupu ze slávy a ztráty materiálních výhod a socializačně nesmírná náročná perspektiva nejasnosti obrysů budoucího životního směřování.

Jednostranná sportovní identifikace tak tvoří jeden z důležitých limitujících dopadů socializace a může se stát zdrojem životních zklamání, nejistoty, dezintegrace a neschopnosti navazovat smysluplné sociální a osobní kontakty. Napak promyšlené rozhodnutí ukončit aktivní soutěžní sportovní kariéru spojené s úsilím získat celoživotně orientovanou profesi je usnadňováno i schopností realisticky posoudit své sportovní dovednosti s výhledem na vyšší úroveň výkonnosti soutěží.

Je přirozené, že představy o důsledcích aktivní sportovní činnosti se různí v souladu s odlišnostmi jednotlivých kulturních prostředí. Teze o významném vlivu sportovní činnosti na utváření povahových rysů jedince je však obecně přijímána téměř bez výhrad. Ti, kteří v tomto ohledu sdílejí mýtus o sportu jako nástroji pozitivní „tvorby charakteru“, jsou pak spíše nakloněni podporovat své děti v aktivní účasti na sportovních programech, když „s ničím nepodloženou jistotou věří, že bez sportovní zkušenosti by život neprobíhal ve své možné plnosti a bohatosti“.

Komparační studie zkoumající skupiny sportovců s „nesportovci“ zpravidla nedocházejí k prokazatelným odlišujícím socializačním charakteristikám. Proto se lze domnívat, že *sport* se z hlediska socializačních účinků projevuje zejména v kontextu:

- příležitosti prověřovat a rozvíjet vlastní schopnosti a identitu i mimo rámec sportu,
- přístupu ke zkušenostem mimo rámec šatny a hrací plochy,
- formování nových vztahů, včetně sféry mimo sport,
- poučení, jak sportovní zkušenost možno prakticky využít i v jiných oblastech života,
- příležitostí jednat s jedincem jako s komplexní osobností a nikoli jako jednostranně rozvinutým sportovcem,

- šanci být kompetentní, zodpovědný a uznávaný i mimo úzký rámec sportu.

Pokud je sportovní činnost uskutečňována na úkor všestrannosti individuálních příležitostí, znalostí a vědomostí, zkušeností a vztahů, pak lze předpokládat *negativní socializační důsledky*. To jistě není překvapující: Ani negativní, ani pozitivní důsledky socializace nesouvisejí automaticky primárně s aktivním sportem. Víme totiž, že celý komplex „sportovní zkušenosti“ je zprostředkován sociálním a kulturním kontextem, ve kterém žijeme a jsme jím socializováni. Tedy pouhý fakt, že někdo aktivně sportuje, nám ještě pouze neúplně vypovídá o míře sebeuvědomění jedince, úrovni jeho seberealizace, o intenzitě mezilidských vztahů a důležitosti individualizovaných životních hodnot. Sport je tedy natolik silně *sociálně a kulturně determinovaný jev*, že je nesmírně obtížné abstrahovat a porozumět všem pozitivním a negativním faktorům v komplexu takto formovaného dynamického socializačního procesu.

Komplexnost problematiky socializace sportem upozorňuje i na skutečnost, že postupná *sportovní specializace pěstuje již v dětech* „profesionální přístup“. Jinými slovy: děti se učí být mnohem více zaujatí kvalitním sportovním výkonem a vidinou vítězství než principy fair play a radostí z pohybu. Tím spíše, že dnešní organizovaný výkonnostní sport zpravidla přitahuje děti oceňující výzvu na *cíl* zaměřených činností, a to navíc v oblasti záměrně orientované na hodnoty vítězství a vynikajícího výkonu. Sportovní čest je ponechávána spíše do hájemství a kompetencí rozhodčích a trenérů. Radost z pohybu je vyjadřována zejména radostí z dobrého výkonu a *vítězství*. Děti pak mají na půdě organizované sportovní činnosti zájem o osobní zapojení do bojové akce, prokázání sportovních dovedností a přesné trefy a stvrzení prohlubujících se přátelských vztahů. *Pozitivní socializační vliv sportovních aktivit* je pak v tomto smyslu obecně vzato umocňován

1. akční atraktivností herních pravidel.
2. změnami herních pravidel v souladu s požadavky na zvyšování účasti každého hráče,
3. zvyšováním herního skóre prostřednictvím atraktivnosti herních situací,
4. směřováním herních pravidel jako příležitosti k naplňování osobní výzvy,
5. organizováním týmů a her s ohledem na upevňování mnohačetných forem přátelských vazeb přesahujících arénu sportu.

Sport hraje výraznou úlohu při utváření společnosti v mnoha oblastech světa. Ovlivňuje život kolem nás a pro mnohé i „život v nás“. Nejsme však schopni dostatečně přesně postihnout odlišitelný dopad sportovní a nesportovní socializační zkušenosti na celkovou úroveň života jedince a společnosti, na povahu mezilidských vztahů a charakter dané kultury. Fungování sportu můžeme a musíme zkoumat pouze v určitém sociálním a kulturním kontextu. V centru sociologického zájmu je zpravidla získávání validních informací o názorech

sportovců, povaze sociálních charakteristik světa sportu a jeho dopadu na ideologické, politické a ekonomické záležitosti. Sport je spíše místem *socializační zkušenosti* než zdrojem odlišujících socializačních výsledků. Sport sám o sobě není příčinou zvláštních změn v povahových rysech, postojích a chování. Působí vždy v součinnosti s vlivy specifik daného sociálního a kulturního prostředí v širším kontextu socializačních procesů.

2. Socializace: vrcholový sport versus rekreační sport

Naše úvahy nad vztahem sportu a socializace nutno ozvláštnit i skutečností, že různé sportovní oblasti a disciplíny přinášejí i různou povahu zkušeností a tím i odlišný ráz praktických dopadů v životě jeho nositelů. Jistě lze souhlasit s konstatováním, že to, s čím se setkáváme na půdě výkonnostního vrcholového sportu (*power and performance model*), je zcela odlišné od situace v oblasti neorganizovaného zájmového kondičního rekreačního sportu (*pleasure and participation model*). Bude proto užitečné si tyto dvě sféry sportu blíže specifikovat. Tím spíše, že v současnosti se v naší kulturní sféře zároveň jedná o dvě organizačně a svojí povahou odlišitelné *dominantní formy sportu*. V tomto ohledu lze na základě analýz relevantní literatury a v souladu s prakticky reflektovanou povahou soudobého sportu dojít k shrnutí:

Výkonnostní vrcholový sport

- zdůrazňuje zejména sílu, rychlost, ovládnutí protivníka, posouvání hranic lidských možností, nezměrné úsilí o vítězství a mistrovský titul;
- je založen na ideji, že sportovní mistrovství je výsledkem soutěživého úspěchu a výsledků dosažených na bázi systematické oddanosti tvrdě sportovní přípravě, umocňované ochotou k oběti a bolesti a zřeknutí se zdraví a duševní pohody;
- klade důraz na vytváření a překonávání rekordních výkonů, vymezováním lidského těla nikoli jako cíle, nýbrž prostředku sportovní činnosti při využívání technologie jeho kontroly a monitorování;
- praktikuje selektivní systém výsadního postavení těch fyzicky nejzdatnějších a sportovně nejúspěšnějších;
- vytváří a udržuje hierarchické autoritativní struktury, v jejichž rámci jsou sportovci podřízeni trenérům a trenéři dále podřízeni vlastníkům a správcům sportovních klubů;
- pěstuje antagonistický myšlenkový princip, podle kterého jsou sportovní soupeři chápáni jako nepřátelé.

Je přirozené, že míra takto vymezených charakteristik se v souladu s povahou jednotlivých sportů mění. Výkonnostní sport je v mnoha zemích považován za „míru věcí“ a kritériem sportu obecně, zejména na půdě masových komunikačních prostředků šířících zábavní produkty masové kultury. To však

vyvolává i nesouhlasnou odezvu, a to především mezi těmi, kdo rozvíjejí sportovní činnosti na základě širokého spektra hodnot a zkušenosti běžně nazývaných zájmový či – jak uvidíme – nověji v řadě případů alternativní sport.

Vrcholový sport má nesporně významný dopad na sport v obecné rovině. K jeho negativním dopadům se správně přičítá, že odvádí masy lidí od aktivního sportování tím, že jim nabízí pasivní podívanou diváckého sportu. Zároveň však nabízí pozitivní impulzy aktivního přístupu ke zdraví a fyzické kondici.

Hluboce promyšlený zájem o specifické charakteristiky moderního sportu v dimenzích jeho základních charakteristik a hodnotových směřování přivádí některé současné sociology k pokusům o jeho hlubší precizaci. Hodnotový svět vrcholového sportu tak jako subsystém moderní společnosti svým organizačním globálním rozměrem pořádání světových šampionátů a olympijských her silicím důrazem na zaznamenávání světových rekordních výkonů je plně poplatný hodnotovému kódu „vítězství versus prohra“. Globální dimenze vrcholového sportovního soutěžení je dokonce charakterizována jako „totalizace“ soutěživého sportu. Vrcholový sport je v tomto smyslu vymezován i vzájemnou provázaností kritérií „výhod“ s dalšími třemi sociálními subsystémy: se světem byznysu, politikou a s masovými médii. Středem zájmu všech zúčastněných stran je pak vzájemně propojenému úsilí o co nejvyšší materiální profit a získávání veřejné pozornosti. Tato účelová utilitární propojenost vede k enormnímu kvantitativnímu zájmu sportovního publika o světově rozšířené sportovní události a dále k značnému kvalitativnímu růstu sportovních výkonů a tím i k růstu výkonnostního očekávání ve všech sportovních disciplínách. Stále více vrcholových sportovců je vtahováno do hry o vítězství, ceny a rekordy, rostoucí masa veřejnosti se stává přímými či spíše nepřímými diváky vrcholových sportovních událostí. Přitom stále více lidí sleduje sportovní události zejména před obrazovkami televizních přijímačů. Tento veřejně projevovaný zájem se zpětně stává i terčem pozornosti ekonomického, politického a mediálního společenského subsystému, neboť jeho aktéři mohou oprávněně doufat v zisky z jejich investic do světa vrcholového sportu. Roztáčí se tak předem stěžejí předvídatelný vývoj a cíl kvalitativní a kvantitativní spirály rozmachu vrcholového sportu – jeho konečné směřování a hodnotové zakotvení nelze přesněji dohlédnout. Hodnotově hluboce zakotvený princip *vítězství versus prohra* jsou však nepochybně silným hnacím motorem profitu vrcholového sportu, pozitivní společenský přínos je však spíše problematický.

Zájmový rekreační sport

Kondičně rekreační sport se odvíjí jako aktivita volného času kombinací vztahů mezi lidmi, mezi tělem a duchem a mezi fyzickou aktivitou a prostředím.

- Důraz je kladen na osobní projev, prožitek, dobrý zdravotní stav, vzájemné porozumění a podporu spoluhráčů i protihráčů.

- Do popředí se dostává soustředěnost na posilování (nikoli samoúčelnou sílu) jako výslednice tělesných aktivit přinášejících radost a pocit duševní a tělesné pohody.
- Otevřenost účasti je založena na přizpůsobení různosti fyzických dovedností.
- Demokratická rozhodovací struktura je charakterizována kooperací, sdílením moci a reciprocitou vztahů trenér – sportovec.
- Interpersonální podpora je odvozována od principu soutěže s někým, nikoli proti někomu, protihráči nejsou nepřátelé, ale ti, kteří udělují soupeření povahu vzájemného testování.

Volnočasový či zájmový rekreační sport je svou povahou subsystémem moderního sportu, který zahrnuje všechny druhy sportovních aktivit, které nejsou odvozovány ambicí vítězství, rekordů a materiálních odměn. Úspěch na regionální či lokální úrovni je pak nejvyšší aspirační úroveň zájmového sportu. Zpravidla však nesměřuje k žádné úrovni soupeření, vyjma té, která se vztahuje k osobě samotného sportujícího jedince. Příkladem může být jogging cílící k překonání předcházejícího výkonu, cyklo-turistika dosahující většího kilometrového výkonu než předešlá kondičně rekreační trasa a nebo úsilí o udržení fyzické kondice zejména u starších sportujících. Princip vítězství či prohry je však mnohdy spíše nepřímý a neuvědoměle přítomný i v tomto primárně nesoutěžním typu sportu.

Volnočasový sport se oddělil od moderního systému sportu až v kontextu vzniku fenoménu volného času v průběhu devatenáctého století a přiřadil se tak k sportovním subsystémům fungujícím kupř. ve školství, armádě či zdravotnictví. Proto se obecně přijímá fakt, že to byl právě rekreační volnočasový sport, nikoli vrcholový sport, který inicioval diferenciaci systému sportu. Přitom i na bázi této hodnotové platformy sportovní participace se utváří tak významné a nezastupitelné individuální charakterové vlastnosti, jako je sebeovládání, duch týmové spolupráce, schopnost vcítění se a ochota tvrdě pracovat. Přirozeně však existují velké rozdíly hodnotových dopadů rekreačních volnočasových sportovních aktivit v kontextu odlišnosti relevantního sportovního prostředí: počínaje improvizovaným fotbalovým kláním venkovských kluků a konče technickou a komerční sofistikovaností fit center. Přitom prvek úsilí po vítězství či výkonu je přítomný i v této formě sportovní aktivity: Vstít branku, zvítězit nad kondičním soupeřem v přátelském zápase či zvýšit svalovou kapacitu patří k povaze rekreačního sportu stejně jako touha po změně individuálních aktivit a potřeba relaxace. Přitom cílená účelová touha po exaktních výsledcích kupř. kondičního cvičení ve fitness centrech může směřovat k podkopávání autonomie tohoto subsystému moderního sportu již tím, že se bude stále zřetelněji identifikovat s kompetitivní sportovní orientací. Touha po vítězství pak odlišuje vrcholový a rekreační sport „pouze“ v tom, že v prvním případě tvoří sportovní úspěch centrální hodnotu životního směřování, zatímco ve druhém případě sportující mají i další osobní priority a ambice

– zejména profesionální a rodinné. Bez důležitosti není ani fakt, že účastníci rekreačního sportu jsou – v dimenzích ekonomické terminologie – nikoli „prodávajícími“, nýbrž „kupujícími“, konzumenty na trhu sportu. Kondiční rekreační sport tak absorbuje ty, kteří jsou motivováni členstvím sportovních či kondičních klubů, a těch, kteří pěstují sport na individuální bázi. Tím se také mění původní *socializační báze* rekreačního sportování. Slábne důraz na zvyšování komunální sounáležitosti společně sportujících, a naopak sílí tendence uspokojovat individuální potřeby mas lidí absorbovaných diferencovaným systémem světa sportu. Stranou nelze ponechat ani fakt, že vzestup organizované členské základny rekreačního sportu posiluje finanční sílu sportu v obecné rovině a přispívá tak i k jeho společenské prestiži. Na druhé straně však může oslabit hodnotové akcenty vítězství typické pro vrcholový sport a hrát důležitou roli v možných tendencích budoucího vývoje sportu v obecné rovině.

Zájemový rekreační sport může mít znaky soutěživosti, ale primárně je zaměřen na pozitivní mezilidské kontakty a na osobní vyjádření radosti pohybových sportovních aktivit. Obě zmiňované dominantní skupiny sportů však nevyčerpávají úplnou paletu sportovních aktivit. Mnohdy jde i o směřování prvků obou uvedených forem odrážejících pluralitu názorů na poslání sportu. Největší pozornosti se však dostává pro svoji atraktivitu právě vrcholovému výkonnostnímu sportu. Je pochopitelné, že formy sportovní účasti se také jak svým aktivním výměrem, tak hodnotovým působením v nestejném míře podílejí na socializačních procesech.

V zásadě můžeme konstatovat, že z pohledu základních sociálních a hodnotových charakteristik je vrcholový sport vytržen z běžného sociálního kontextu, zatímco volnočasový rekreační sport je v něm hluboce zakotven. V konfrontaci obou těchto dominantních forem sportu dochází i ke ztrátě schopnosti pro adekvátní chápání smyslu sportu, což může vést i k vitálnímu nebezpečí pro jeho další existenci.

3. Alternativní sporty – specifický výraz životního stylu

Povaha budoucího společenského vývoje s jeho rozšiřující se paletou možností trávení volnočasových aktivit, bohatostí tržní nabídky zboží a služeb a pestrostí forem trávení dovolené přinese rozvoj nových forem sportu, z nichž mnohé budou včleněny do současných rekreačních, zážitkových a alternativních sportů. Budeme tedy – v kontextu s očekávanými změnami v hodnotovém směřování na půdě životního stylu – svědky silícího důrazu na relaxaci, zdraví, společenské kontakty, tělesnou zdatnost, dobrodružství a touhy po výjimečném prožitku. Staneme se – zejména v bohatých zemích Severní Ameriky a Evropy – zřejmě svědky růstu fitness center, silícího zájmu seniorů o sportovní aktivity, větší účasti žen na sportovním poli; lze především předpokládat vysokou popularitu alternativních sportů.

V tomto ohledu lze zobecnit, že *alternativní sporty* jsou založeny na

1. vůli samotných aktivních sportujících,
2. touze vyjádřit vlastní individualitu,
3. odporu vůči vymezování vysokého statusu založeného na výsledcích organizovaných soutěžích,
4. radosti z osobních relaxačně působících dovedností a sdílení neformálních vazeb harmonizující společenství.

Alternativní sport zpravidla odráží unikátní sportovní subkulturu jedinečnosti generačního výměru, specifika hodnotového směřování a osobitosti životního stylu. Mnohdy jde přímo o výraz životního stylu reflektujícího důraz na hodnotu svobody, nezávislosti, tolerance, pocitu nezávislosti a touhy po sebevyjádření. Stranou leží naopak hodnota soutěživosti či vítězství, akcentována je síla vzájemné pomoci, rovnosti a kolektivní identity. Přitom jednotícím tmelem tohoto sportovně zakotveného životního výrazu je společně sdílený styl oblékání, uvažování, hodnotového směřování. Kupř. pěstování skateboardových dovedností je skupinově vysoce oceňováno zejména jako „významná forma subkulturního kapitálu“. Přitom pro vyznavače tohoto sportu je charakteristický „hobbyismus“, tedy vysoká úroveň volnočasového zájmu o čtené koníčky. Pouze malá část vyznavačů alternativních sportů se věnuje týmovým sportům, když většina preferuje sportovní aktivity nezávislé na vymezeném místě a času či na formálních instrukcích organizovaných sportovními kluby a trenéry.

Současná věda o sportu se v zásadě shoduje na klíčovém *socializačním významu rodiny*. Nově tuto hypotézu potvrzuje i výzkum postojů studentů Masarykovy univerzity v Brně k pohybovým aktivitám, když z více než tisíce vyhodnocených dotazníků lze shrnout:

1. Děti ze *sportující rodiny* se sportovních pohybových aktivit zúčastňují častěji nežli z rodiny nespportující.
2. Pokud alespoň jeden z rodičů spolu s dítětem sportoval, výrazně ovlivnil *pozitivní postoj* ke sportovně pohybovým aktivitám.
3. *Všestrannost životního stylu* a osobního rozvoje jedince souvisí s pravidelným sportováním (zejména rekreačním).

Socializační význam sportu v rovině základních pohybově sportovních aktivit se projevuje v sílící míře i v souvislosti s působením tzv. *sedavé společnosti*, kdy kulturně, ekonomicky a sociálně podmíněný nedostatek přirozeného fyzického pohybu přináší růst nadváhy a obezity, zejména dětí a mládeže. Tato problematika nás přenáší do nesmírně důležité oblasti zdravotní úrovně mas obyvatelstva a v silné míře akcentuje *nezastupitelnost sportovně pohybových aktivit* jako pravidelné celoživotně hodnotově zakotvené součásti plnohodnotného života a všestranného rozvoje jedince.

Socializační aspekty sportu v kontextu posilování pozitivního vztahu k pohybovým a sportovním aktivitám cestou intenzivní výstavby sportovišť v so-

cializačně významném školním prostředí škol přináší nové poznatky zejména v severských zemích, kde nová atraktivní *sportovní zařízení* výrazně posilují intenzivní pohybové sportovní aktivity u jedinců s již vytvořeným pozitivním vztahem k pohybu; pro pohybově pasivní není sama o sobě dostatečným podnětem aktivního přístupu ke sportování. Zde se opět silně aktualizuje *klíčový význam rodinného prostředí* jako nezastupitelné a jedinečné platformy budování trvale pozitivního vztahu k pohybovým aktivitám jako celoživotně zakotvené hodnotové orientaci.

Kabakov Ilja: Rudý pavilón (instalace), 1993

Otazníky a jistoty partnerského vztahu

TOMÁŠ NOVÁK

Matrimoniologové se shodují v tom, že krize jsou v partnerském vztahu zákonitě. Trvale se jim vyhnout nelze. Starší pojetí hovoří o dvou typických krizových obdobích. První – únava z vystřízlivění – přichází zhruba kolem sedmi let trvání soužití. Druhé – vyprázdněné hnízdo či zavírající se dveře – nastává zhruba po dvaceti letech. Modernější postup připouští vznik krize kdykoliv.

Lehká krize manželská trvá krátce a má charakter několika střetů. Partneři si tzv. jdou na nervy. Občas se pohádají, a to víc než dřív. Po několika dnech až týdnech se situace změní k lepšímu.

Střední krize obsahuje prvek nepřátelství. Trvá obvykle měsíce. Konflikt je do jisté míry skrytý leč stále přítomen. Averte se ale přece jen přechodná.

Těžká krize je poznamenaná pocity odporu a nenávisť. Averte se velmi silně, není přechodná. Partneři buď uraženě mlčí, nebo si nadávají. Spolupráce je prakticky nemožná. Sex někdy v takto poznamenaném páru funguje, ale je zcela věcný. Žádné city, jen uspokojení biologické potřeby.

Ze zkušenosti lze prohlásit: *Manželsví je párové soužití trvale ohrožované potenciální krizí.*

Kdysi se tvrdilo, že krizi se lze vyhnout tím, že své ano si vzájemně řeknou dva slušní a kooperativní lidé. Omyl! Riskantní jsou např. kombinace:

- Aktivní, dominantní, rázná žena a pasivní introvert. Ona mu připomíná vichřici. On jí připomíná stojaté vody.
- Autoritativní muž a aktivní žena – budou bojovat o moc.
- Oba činorodí, aktivní vyvolávající spory.
- Aktivní, moderní žena a flegmatický muž. Bystřina a tůň.
- Oba předstírají nejšťastnější manželství. Problémy se neřeší, až najednou vybuchnou.
- Oba úzkostní a přehnaně na sobě závislí. I drobný rozpor považují za krizový.
- Úzkostný muž a depresivní žena. Jejich úzkostně depresivní potenciál se nesečítá. Spíše se násobí.
- Cholerik a váhavá, citlivá žena. Ona ho rozčiluje. On vybuchne. Ona se zhrózí, koho si to vzala. On zuří, byť to třeba ani tak zle nemyslí. Ona si zoufá. Spíše než začarovaný kruh vzniká spirála napětí.
- Neklidný, pramálo stabilizovaný muž a konzervativní žena, která přesně ví, jak žít.
- Citově chladný muž a žena toužící po něžných slovech a pohlazení.

Problémových kombinací je samozřejmě ještě víc.

Krizi předurčuje i volba některého z tzv. zakázaných typů. Podle Plzáka sem patří lidé závislí na alkoholu a jiných drogách, žárlivci, osoby hysterické. Dále lidé nadměrně vázani na své rodiče, neschopní osamostatnění. V současnosti bych k oněm typům přidal gamblery a osoby v tzv. dluhové pasti.

Dříve či později se lze nadít krize při volbě tzv. muže 3 S – slušného, slabého, seriózního, leč neimponujícího.

Vůbec nejčastější příčinou partnerských krizí ovšem bývá kombinace náhody, romantického, idealizovaného zamilování, mírné deziluze v původním vztahu. Z předmětů, jež nás obklopují, má na partnerských krizích značný podíl PC a mobilní telefon. Přesněji řečeno – jinak nezvyklá erotizace obsahu v mailech a esemeskách spojená s tendencí je uchovávat. Představa, že se nám protějšek do mobilu nepodívá, odpovídá názoru, že „všichni lidé jsou poctiví a pravdomluvní“.

Vysoký krizový potenciál mají i zaběhané a mezi generacemi předávané stereotypy. Dávno je známo, že neplatí. Přesto je někteří lidé citují jako ryzí pravdu a poznání. Bývají nazývány mýty a zní lahodně. Namátkou :

Láska hory přenáší: Tato čarodějka vyřeší jakýkoliv problém. Ve zvláště destruktivní podobě mýtus zní: „Kdybys mě dost miloval, problém by se vyřešil.“

Jen ty a já: Musíme být stále spolu, musíme mít stejné názory a zájmy, musíme si ve všem porozumět. A když to tak není, je jasné, že mě nemáš dost rád.

Láska je stálá: „A tak se princ se Zlatovláskou vzali a žili spolu svorně v lásce a v pohodě dokud je smrt nerozdělila“. V pohádkách lze city zakončovat. V reálném životě se ale často mění. Vznikají a zanikají.

Každý ví, jak má vypadat správný manžel či manželka: Slovo „každý“ je krycí. Správně by předchozí věta měla začít: „Já vím.“ Zmíněné větě chybí i konec, třeba: „a ty budeš dělat to, co já chci, nebo uvidíš!“

Káráním ke štěstí: Pokud zjistíme u našeho protějšku nějakou chybu, je nutné jej co nejdříve pokárat. Solidní partner chce být stále lepší a lepší a bude nám za upozornění vděčen. Dodat lze ze zkušenosti – vše je jinak.

Vyřikávání ničím nenahradíš: Každý problém je nutné si co nejdřív vyříkat. Vyřikávat si musíme tak dlouho, dokud nesnáze nevyřešíme. V konfliktu vyřikávání možné není.

Když jsme na dané téma desetkrát pohádali je nutné to zkusit po jedenácté. Jednou se přece musíme domluvit: Ve skutečnosti platí zásada: „Dělej, co funguje, a nedělej, co nefunguje. Když to nefunguje, dělej něco jiného.“

Manželství = prokuratura. Když se objeví problém je nutno jasně a jednoznačně určit viníka a toho potrestat. Hledání viníka je samo o sobě problematické, ale i kdyby to bylo možné, jeho reakce nemusí být vstřícná. Často právě naopak.

Černá nebo bílá: Manželství je buď šťastné, nebo nešťastné. Nic mezi. Lidé často negativně reagují na výrok: „Jsem s tebou jen kvůli dětem“. Ve skutečnosti jde o sice poněkud bizarní, ale přece jen kompliment. Z počtu rozvádějí-

cích se párů s dětmi vyplývá, že děti samy o sobě manželství neudrží. Musí v něm tedy být i něco víc. Na druhé straně posláním manželství není tepání dvou srdčiček v jednom rytmu, ale právě výchova dětí...

Upřímnost nadevše: Žádné „svaté lži“. Protějšku musíme říkat vždycky jen pravdu. Pokud tak budeme činit, špatně se nám povede. Některé otázky je vhodné položit výhradně za předpokladu, že bez problémů sneseme i zápornou odpověď. Např.: Máš mě rád? Sluší mi to? Že jsem vůbec nezestárla? Řekni sama, že jsem takový divoch jako za mlada? Jsi mi věrná? Myslíš při milování vždycky jenom na mě? Je to se mnou hezčí, než to bylo s tvou bývalou přítelkyní? Kdo je lepší kuchařka, tvoje matka nebo já? – Podobných otázek mohou být desítky. Odpovídat na ně vždy a zásadně po pravdě je riskantní.

K šťastnému soužití papír na manželství nepotřebujeme: To je sice pravda, nicméně oddací list výrazně chrání slabšího z dvojice. V našich podmínkách to bývá častěji žena.

Věno z rodiny

Díky výzkumům, jež u nás prováděla dr. Iva Šipová se spolupracovníky, je prokázáno, že se dítě od svých rodičů učí mužské a ženské roli, kterou bude v dospělosti samo zastávat.

Pokud role prezentovaná rodiči odpuzuje, bude potomek v dospělosti hledat jiné vzory. Ty ovšem působí jen omezeně. Nakonec – zejména ve výrazné zátěži – se dotyčný bude chovat podobně tak, jak poznal kdysi.

Pro život je nejsnadnější můžeme-li přijmout bezvýhradně tu roli, kterou nám předvedl partner stejného pohlaví. Největší ztrátu jistoty znamená odmítnutí role obou rodičů.

Obraz rodiče opačného pohlaví, než je dítě, má přímý vliv na volbu partnera pro život. Když rodič opačného pohlaví zastává v rodině imponující roli, stává se předobrazem budoucího partnera. Když partner alespoň v zásadních rysech tomuto předobrazu odpovídá, je to předpoklad harmonie v manželství. Když však rodič opačného pohlaví zastává roli nedůstojnou, odpuzující hledáme životního druhu u opačného osobnostního pólu. Taková volba je zdrojem vnitřních konfliktů v manželství. I když dotyčný/á vybral/a protějšek racionálně správně. Vždycky mu něco chybí a cítí nespokojenost.

Je prokázáno, že

- ve své ženě nebo muži hledáme přebraz své matky nebo otce;
- pokud byl rodič opačného pohlaví imponující osobností, je volba partnera dle jeho předobrazu zárukou harmonizace vztahu;
- pokud partner odpovídá předobrazu nepřijatelného rodiče, je tato podobnost zdrojem averzních až alergických reakcí. To platí i tehdy, je-li jeho jednání z rozumného hlediska správné;
- nevědomky hledáme předobraz i v případě, kdy nás rodič opačného pohlaví traumatizoval a odpuzoval, vědomě tedy volíme druhu jiného;

- i když je partner jiný než náš předobraz, máme tendence s ním jednat, jako by tomuto obrazu odpovídal. Tento fakt je zdrojem různých náznaků, nárazek a někdy dokonce i obtíží se s partnerem dorozumět.

Model rodiny rodičů určuje v hlavních obrysech model rodiny, kterou dítě vytvoří. Výše zmíněné tendence opakovat to, co prožilo, bude dítě mít i tehdy, pokud mu model rodičů nevyhovuje. Z výše uvedeného plyne, že partneři z odlišných, příliš vyhraněných, zcela opačných modelů výchozí rodiny jsou velmi problematickými druhy pro společný život. Chybí jim tolerance zejména ve vypjatých chvílích soužití. Je prokázáno:

1. Pravděpodobnost harmonického soužití je tím vyšší, čím bližší jsou modely rodin, z nichž manželé pocházejí.
2. Lidé pocházející z vyhraněně protikladných modelů manželského soužití nejsou optimálními druhy pro soužití. Mnohdy přitahují, ale žít spolu neumí.

A co láska...?

Klasik výzkumu manželských vztahů B. I. Murstein říká: „Slovo láska obvykle nepřispívá k porozumění lidským vztahům. Vztahuje se především k lidským citům.“ Mnozí tvrdí, že milují partnera, ale chovají se, jako by ho nenáviděli. Naopak jsou ovšem takoví, jež tvrdí, že svůj protějšek již rádi nemají a jednají jako hluboce milující.

V zásadě platí Murphyho zákony: „S časem trvání manželství roste váha a objem problémů v něm neřešitelných. Před svatbou je vaše přesvědčení o rysech partnera pramálo důležité. Po svatbě je vždycky vše jinak. Každý partner má minimálně dvě nebo tři závažné vady.“

Nicméně přes všechny chyby není lepší formy soužití muže a ženy než manželství.

Závěrem gender poznámka.

Je mnoho žen, zejména emancipovaných intelektuálek, které žijí v tzv. nesezdaném soužití. Nesetkal jsem se však doposud s žádnou, která by si sňatek nepřála. Některé to ovšem připustí až po několika hodinách rozhovoru.

Plessi Fabrizio: *Videoinstalace*, 1995

Ze současné medicíny

Co nového v lékařské genetice a co nového v lékařské genetice v Brně

RENATA GAILLYOVÁ

Medicínu 3. tisíciletí charakterizuje mimo jiné progresivní rozvoj nových laboratorních metod, které jsou založeny na využití nejmodernějších poznatků genetiky a molekulární biologie. Také brněnské pracoviště – Oddělení lékařské genetiky FN Brno (dále jen OLG FN Brno), které je též součástí Biologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, se snaží nejen sledovat dění v našem prudce se rozvíjejícím oboru, ale především nové poznatky uplatňovat v klinické praxi.

Nové metody

V posledních několika letech dochází především k velkému pokroku v oblasti molekulární cytogenetiky a molekulární biologie. Vedle klasických cytogenetických metod, které však nikterak neustupují do pozadí, ale jsou stále jedním ze základních, výchozích a mnohdy nezastupitelných laboratorních postupů v diagnostickém procesu lékařské genetiky, se ve spektru analýz v posledních letech objevily například metody MLPA, QF PCR nebo technologie DNA čipů.

Metoda MLPA

Metoda Multiplex Ligation-dependent Probe Amplification byla popsána v roce 2002. Jedná se o jeden z moderních postupů molekulárně genetického vyšetření (analýzu DNA), která může odhalovat především velké delece nebo duplikace, tedy nedostatek nebo zmožnění genetického materiálu. Tato metoda byla na OLG FN Brno zavedena v roce 2006 a nyní významně rozšiřuje a doplňuje například mutační analýzu některých monogenně dědičných onemocnění, jako je Duchenneova svalová dystrofie, neurofibromatóza typu I a II, hereditární retinoblastom a další, případně umožňuje analýzu submikroskopických změn, tzv. mikrodelečních syndromů nebo přestaveb subtelomericých oblastí chromozomů.

Metoda QF PCR

Další metodou, která například zvýšila komfort pro pacientky podstupující invazivní prenatální diagnostiku – stanovení karyotypu plodu – pro zvýšené riziko nejčastějších vrozených chromozomových aberací, je kvantitativní fluorescenční polymerázová řetězová reakce (QF PCR). Díky této metodě můžeme pacientkám po odběru plodové vody nebo choriových klků (tkáň budou-

cí placenty) sdělit výsledek týkající se nejčastějších početních chyb chromozomů (aneuploidií) do 24 hodin, oproti metodám klasickým, kdy vyšetření karyotypu plodu z choriových klků trvá asi týden a z plodové vody 2 až 3 týdny.

Genetický materiál je uložen v jádře každé normální somatické buňky člověka do 23 párů tedy 46 chromozomů. V pohlavních buňkách pak má být správně vždy polovina genetického materiálu, tedy chromozomů 23. Karyotyp je soubor všech chromozomů v jádře buňky. K nejčastějším chybám v genetickém materiálu u člověka patří numerické chromozomové aberace neboli chyby v počtu chromozomů (aneuploidie). Jsou to většinou takové změny, kdy v některém páru je chromozom nadbytečný – je tedy v buňce obsažen třikrát, nikoli dvakrát, tedy hovoříme o tzv. trisomii. Pokud jeden chromozom chybí, hovoříme o monosomii.

Metoda QF PCR v tomto použití zjistí nejčastější aneuploidie chromozomů 13, 18, 21, X a Y – tedy patologie týkající se především klinických syndromů – Patau (trisomie 13), Edwards (trisomie 18), Down (trisomie 21) a gonosomálních aberací – syndrom Klinefelter (47,XXY) a syndrom Turner (45,X – monosomie X), případně jiných aneuploidií pohlavních chromozomů (gonosomů). Tyto početní chromozomové změny představují více než 90% všech zachycených aberantních karyotypů u plodu. Přestože prenatální cytogenetické vyšetření vždy pokračuje klasickým stanovením karyotypu plodu, které je definitivním výsledkem, je tato metoda pacientkami vítána, protože může značně zkrátit čekání na výsledek a tím snižuje stres spojený s tímto diagnostickým postupem.

V poslední době zavádíme i další aplikaci této metody pro analýzu aneuploidií, které jsou popisovány jako časté příčiny samovolných potratů. Na rozdíl od klasické cytogenetiky, která je limitována kultivací životaschopných buněk, což u potracených plodů není vždy možné, je metoda QF PCR vhodnou alternativou i v této indikaci.

Technologie DNA mikročipů

Od začátku roku 2008 je na našem pracovišti využívána technologie komparativní genomové hybridizace s využitím DNA mikročipů (array-CGH). Tato metoda je schopna odhalit drobné změny sekvencí DNA (například zmnožení nebo ztrátu určitých genů) na kterémkoli chromozomu lidského karyotypu. Na rozdíl od klasické metody fluorescenční in situ hybridizace (FISH) metodou DNA čipů nevyšetřujeme pouze jednu chromozomovou aberaci, která by mohla být spojena s daným projevem onemocnění, ale prohledáváme celý genom, tedy veškerou genetickou informaci pacienta. Se zavedením analýzy genomu pomocí čipových technologií se výrazně posunula citlivost určování genetických změn, neboť u každého pacienta můžeme v rámci jednoho vyšetření analyzovat desítky až tisíce genů najednou. Technologie byla poprvé popsána v roce 1997 Salinasem – Toldem. Metoda je na OLG FN Brno využívána jak při analýzách onkologických pacientů, tak i v klinické genetice, například při vyšetření pacientů s mentální retardací. Pro tyto analýzy využí-

váme částečně přístrojové vybavení jiných univerzitních pracovišť. Technologie DNA čipů je zatím ještě finančně hodně náročná a je využívána pouze v přísně indikovaných případech. Pro technologii DNA čipů, podobně jako pro většinu moderních postupů, je nedílnou součástí správná interpretace výsledku, což může být někdy nesnadné.

Screening Downova syndromu

S lékařskou genetikou se velmi často spojuje diagnóza Downova syndromu. Přestože se dnes lékařská genetika věnuje obrovskému spektru dědičných onemocnění, zůstává tato choroba, jakožto nejčastější početní změna chromozomů v naší populaci, stále v centru zájmu klinických genetiků. Svědčí pro to i rozvíjející se další screeningové programy, které mají za cíl včasné odhalení plodů s touto vrozenou chromozomovou aberací. V současné době je několik přístupů k prenatálnímu vyhledávání Downova syndromu. Nejvíce se osvědčuje ultrazvukový (UZ) a biochemický screening v I. trimestru těhotenství. Představuje detekci některých UZ zjistitelných parametrů v kombinaci se stanovením hodnoty volné β -podjednotky hCG a proteinu PAPP-A v séru těhotné ženy mezi 10. až 14. týdnem těhotenství. Toto vyšetření by mělo zachytit zvýšené riziko Downova syndromu u plodu s vyšší než 95% spolehlivostí. Screening I. trimestru lze potom ještě integrovat s biochemickým vyšetřením ve II. trimestru mezi 16. až 18. týdnem těhotenství. V případě pozitivního vyšetření, tedy zvýšeného rizika Downova syndromu u plodu, které je stanoveno počítačovým zpracováním všech měřených parametrů, lze pacientce nabídnout invazivní prenatální diagnostiku – vyšetření karyotypu plodu.

Novorozenecký screening a novorozenecký screening cystické fibrózy

Od října 2009 došlo k významné změně při povinném vyšetření všech novorozenců. Ze stávajících tří screenovaných onemocnění (fenyketonurie, kongenitální hypothyreóza a kongenitální adrenální hyperplazie) se spektrum onemocnění, která se vyhledávají aktivně u všech novorozenců, rozšířilo na dvanáct. Zůstávají dvě endokrinopatie (poruchy produkce hormonů) – kongenitální hypothyreóza a kongenitální adrenální hyperplazie. Rozšíření je především v oblasti dědičných poruch metabolismu, kde se vedle dosavadní fenyketonurie vyhledává dalších osm metabolických poruch metodou hmotnostní spektrometrie.

Další změnou je zařazení cystické fibrózy do novorozeneckého screeningu. Při vyhledávání tohoto, u nás poměrně častého autosomálně recesivně dědičného onemocnění, se vedle biochemických laboratoří zapojují i dvě genetická pracoviště v České republice – Ústav biologie a lékařské genetiky FN Motol v Praze a OLG FN Brno. Molekulárně genetické vyšetření – DNA analýza se provádí u pozitivně testovaných novorozenců detekcí 36 nejčastějších mutací v CFTR genu v české populaci ze suché kapky krve novorozence. Toto vyšetření by mělo umožnit záchyt dětí s cystickou fibrosou v presymptomatickém období a včasné zahájení terapie.

Pro projev autosomálně recesivně dědičného onemocnění jsou nutné dvě chyby v genetickém materiálu (DNA) tzv. mutace, kdy jednu dítě dostane od matky a druhou od otce. Nosiči pouze jedné mutace jsou zdraví, nemají projevy onemocnění. Nosiči jedné mutace – dispozice pro cystickou fibrózu jsou v české populaci poměrně častí – asi 4% populace. Onemocnění cystickou fibrózou diagnostikujeme u nás asi u 1 na 3000 až 4000 novorozenců.

Odborné publikace

O zájmu o lékařskou genetiku snad svědčí i spolupráce s autory odborných publikací. V roce 2009 bylo v Brně vydáno několik učebnic, v nichž se objevila kapitola věnovaná lékařské genetice – například učebnice Vybrané kapitoly z ošetrovatelské péče v pediatrii, dále publikace Dětská ortopedie nebo publikace věnovaná chirurgii dětského neurokrania – mozkové části lebky. Tento zájem našich kolegů nás velmi těší a spolupráce na tomto poli si velmi vážíme.

Nelze také neupozornit na novou učebnici genetiky, kterou vydalo nakladatelství MU a na jejímž vydání a překladu se podílelo mnoho odborníků naší univerzity.

Výuka klinické genetiky

Nedílnou součástí naší práce je i výuka klinické genetiky na Masarykově univerzitě. V současné době je zařazena na LF jak do magisterského studia všeobecného a zubního lékařství, tak i do bakalářských studijních programů zdravotní laborant, ošetrovatelství a porodní asistence. Předmět klinická genetika je pravidelně vypsán také na PřF MU a přednášky z klinické genetiky jsou žádány i na Mendelově zemědělské univerzitě. Úzká je rovněž naše spolupráce s Národním centrem ošetrovatelství v Brně (NCO NZO), kde spolupracujeme v rámci postgraduálního vzdělávání. Naše pracoviště je akreditováno pro postgraduální vzdělávání lékařů i nelékařských zdravotnických pracovníků v lékařské genetice a ve vyšetřovacích metodách v lékařské genetice.

Konference pořádané či spolupořádané OLG FN Brno

Další odbornou aktivitou pracoviště je i pravidelné pořádání odborných setkání. V roce 2009 jsme v Brně uspořádali ve spolupráci se Společností lékařské genetiky ČLS JEP a Českou asociací sester – Společností genetických laborantů a sester cytogenetickou konferenci, již tradiční Brněnský genetický den věnovaný klinické genetice, konferenci prenatální diagnostiky a pravidelnou konferenci pro laboranty a jiné odborné pracovníky v lékařské genetice. Těší nás velký zájem odborníků o tato setkání nejen z řad genetiků, ale i dalších specialistů.

Přednášky z lékařské genetiky pro veřejnost v Mendelově muzeu MU

Za velmi důležitou součást naší práce považujeme i informování laické veřejnosti a studentů středních a vysokých škol o našem oboru. Od roku 2008 se

zatím úspěšně rozvíjí naše spolupráce s dalším pracovištěm Masarykovy univerzity – Mendelovým muzeem. Jsme rádi, že můžeme využít pro nás genetiky tak významného místa pro naši přednáškovou činnost a jsme rádi, že o přednášky z cyklu Lékařská genetika pro veřejnost je stále velký zájem. Současně jsme společně s pracovníky Mendelova muzea umožnili veřejnosti klást dotazy z oblasti lékařské genetiky v elektronické Mendelově genetické poradně (<http://www.mendelmuseum.muni.cz/cz/mendelova-geneticka-poradna/>).

Spolupráce s organizacemi, mezioborové pracovní skupiny

Jsme si plně vědomi, že náš obor umožňuje zatím především činnost diagnostickou a minimálně může zasahovat do terapie geneticky podmíněných onemocnění. Postupy jsou často spojeny s dalšími tzv. asociovanými problémy v oblasti sociální, psychologické a etické.

Využíváme proto i vzácné možnosti čerpat zkušenosti a informace od pacientů a jejich svépomocných skupin. Vzhledem ke specifickým projevům a potřebám našich pacientů je těchto neziskových organizací mnoho a nelze je všechny jmenovat. V poslední době jsme využili například ochoty členů některých těchto organizací a požádali je o přednášky na odborných setkáních genetiků. Tento takzvaný pohled z druhé strany je velkým přínosem pro naši práci. Jmenovat můžeme například Parent Project – organizace rodin s pacienty s Duchenneovou nebo Beckerovou svalovou dystrofií, Klub rodin pacientů s cystickou fibrózou nebo Úsměvy-Klub nejmenších sdružující rodiny s dětmi s Downovým syndromem. Tato spolupráce pomáhá nejen laikům – novým pacientům a jejich rodinám, ale i odborníkům.

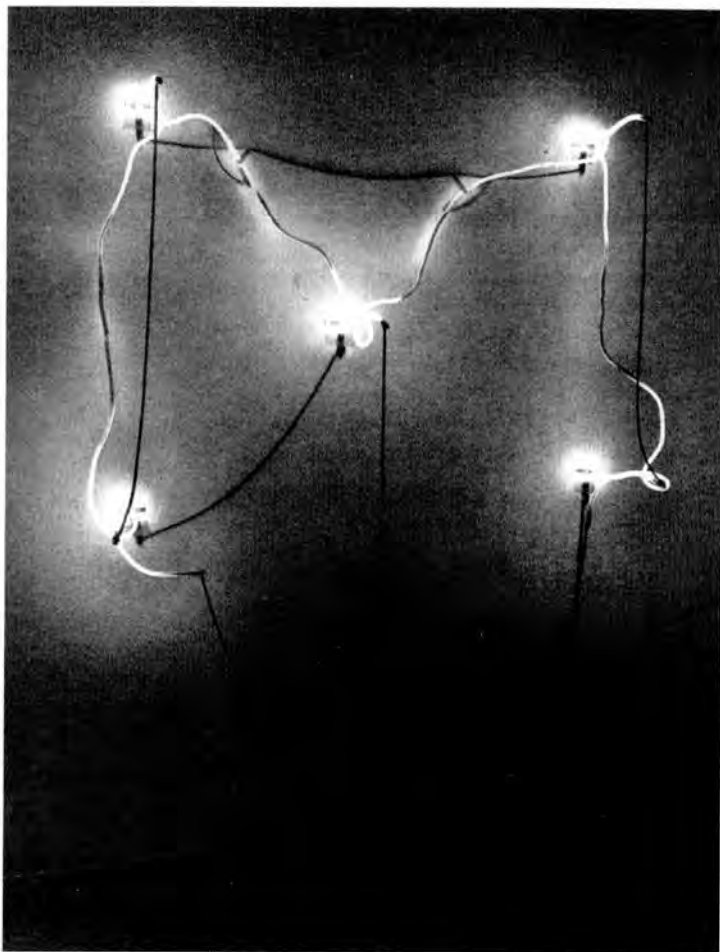
Zařazujeme se i do mnoha interdisciplinárních týmů, neboť péče o pacienty s dědičným onemocněním je většinou komplexní a vysoce specializovaná. Na pracovišti dětské medicíny FN Brno tak například pracuje tzv. EB centrum – české centrum pro pacienty s Epidermolysis bullosa (EB), zahrnující diagnostiku a terapii tohoto vzácného a závažného dědičného kožního onemocnění celým týmem specialistů, včetně DNA diagnostiky s možností prenatální diagnostiky pro typy EB simplex a dystrophica na pracovišti Centrum molekulární biologie a genové terapie IHOK FN Brno, genetického poradenství a se zajištěním DNA analýzy typu EB junkční v EB-Haus v Salzburgu. Součástí EB centra je i poradenský servis sdružení DebRa ČR.

Onemocnění Epidermolysis bullosa vede u pacientů k tvorbě puchýřů na kůži a sliznicích v důsledku minimálního mechanického tlaku. O pacientech s touto chorobou se říká, že mají kůži křehkou jako motýlí křídla; motýl je také ve znaku organizace DebRa.

Lékařská genetika je široce interdisciplinární obor a proto vznik takovýchto týmů velmi vítáme. Je přínosem jak pro zvyšování naší erudice, tak pro pacienty genetických oddělení.

Ke konci roku 2009 vzniká ve FN Brno další mezioborová pracovní skupina se zaměřením na onkologii, ve které genetická pracoviště rovněž participují. Problematika onkogenetiky by ale byla náplní samostatného článku.

Lékařská nebo klinická genetika nepředstavuje pouze moderní vysoce specializované laboratorní postupy, ale také specializovanou konzultační činnost – genetické poradenství. Všechny postupy a výsledky složitých a velmi odborných laboratorních vyšetření jsou v našem oboru významné a důležité. Pacientům a jejich příbuzným však musí být význam i možnosti genetických vyšetření srozumitelné. Stejný důraz, jaký klademe na kvalitu a rozvoj technologií a laboratorních metod, tedy klademe i na komplexnost a kvalitu genetických konzultací, které by se měly provádět vždy před genetickým testováním a následně při předávání výsledků všech genetických analýz.

Sonnier Keith: **Pokroucený neonový objekt**, 1969

Kultura a umění**Instalace**

JAROSLAV SEDLÁR

V protikladu k environmentu označuje instalace prostor zaujímavější nebo definující umělecké aranžmá z objektů i nástěnných výtvorů nebo výtvorů instalovaných na zemi. Zatímco environment je zpravidla vnímán pouze z frontálního pohledu, jako obraz, může návštěvník do instalace vstoupit nebo ji obejít. Novým důležitým uměleckým směrem je od počátku osmdesátých let také videoinstalace, která jako médium používá jeden videoaparát nebo videoaparáty integruje do řady vytvářející obrazovou stěnu v podobě prostorového aranžmá. Umění instalace je také takový způsob umělecké tvorby, který odmítá produkci uměleckých děl za účelem prodeje nebo za účelem jiné než umělecké manipulace s předměty. Výrazové prostředky, skladebné prvky a syntax výtvarného jazyka se podstatně odlišují od tradičního umění. Jako instalaci označujeme ve výtvarném umění většinou prostor zaujímavější, na místo vázané a často také místně nebo situačně zaměřené trojdimenzionální umělecké dílo. S ohledem na umění od konce sedmdesátých let používaný pojem byl mezitím vztahován také na dřívější, do prostoru expandující inscenace. Východiskem umělecké práce je – podobně jako u environmentu padesátých a šedesátých let – duchovní nebo konceptuální aspekt. V protikladu k environmentu, jehož cílem bylo často zacházení s všedními věcmi nebo s konzumním světem, nesměřuje instalace zpravidla ani k narativně prostorové inscenaci, jakou nacházíme například v dílech Edwarda Kienholze. Instalace má mnoho společného s land-artem, a to jako převážně trojrozměrná, prostorová umělecká forma realizovaná jak v interiéru, tak v exteriéru, která ovšem využívá jakéhokoliv materiálu, a to dokonce i času, světla, zvuku a pohybu v prostoru – viz umění světla, zvuku, mediální umění a kinetika. Instalace se pravidelně představují na velkých kolektivních výstavách, jakými jsou Bienále v Benátkách nebo Documenta v Kasselu.

Umělecká tvorba se realizuje formováním samotného prostoru, v němž se divák nalézá, a to jak interiéru, tak exteriéru. Pracuje se s reálnými předměty každodenního života, s poetikou všedních věcí. Jde o projevy počítající s mnohostí informační a emocionální kompatibility s divákem, o proces čtení více možných významů a interpretací. Instalace se ve většině případů oprostila od ilustrativních nadbytečností. Rekvizitář předmětů obsahuje odkazy na filozofii, náboženství, erotiku, úpadkovou kulturu, umění, kyč i banalitu. Ve výsledných projevech však zůstávají rezervy pro nedořečenost, záhadnost a tajemství.

V mnoha uměleckých dílech (např. u umělců, jakými jsou Acconci, Armani, Nordman, Graham, Miss, Schütte, Absalon, Atelier van Lieshout, Zittel),

Hornová Rebecca: **Měsíc, dítě, anarchické plynutí** (instalace), 1991

se objevuje silný zájem o řešení architektonických problémů. Umělci v rámci instalací produkují prostorové, často záměrně utvářené instalace, které svými měřítky, materiálem i konstrukcí, ale i kontextem a skladbou stylistických prvků evokují architektonické asociace. Svou nepochybnou blízkostí k architektuře jsou jejich snahy přítomny v diskusích o současné architektuře a slouží velmi často jako spojovací článek mezi výtvarným uměním a architekturou. Takovým přímo vzorovým příkladem mohla být také *Instalace Vita Hannibala Acconciho*, narozeného 24. ledna 1940 v New Yorku, který pracoval jako architekt, architekt krajiny a umělec instalace, kterou realizoval v Muzeu užitého umění (Museum für angewandte Kunst) ve Vídni v roce 1993 a v níž využíval ryze architektonických elementů k vyjádření zužujícího se prostoru. Ten mizel v úzké štěrbíně dvou proti sobě postavených stěn a evokoval nutně existenciální pocity úzkosti. Na druhé straně Acconci integroval veřejný a soukromý prostor tak, že v Midwest, v centru leteckých linek v Milwaukee, Wisconsin, zřídil pod vlivem postmoderny chodník procházející zdí a na obou jeho koncích umístil lavičky.

Předchůdcem objektů a instalací byly ready made Marcela Duchampa na počátku 20. století, Merzbauten Kurta Schwitterse ve třicátých letech a objekt jako nový umělecký předmět vůbec. S objektem pracoval ve druhé polovině 20. století také pop-art, arte povera, konceptualismus a minimalismus. V šede-

sátých letech využívalo objektů i akční umění, happening, event a performance, většinou ovšem pouze jako pozadí nebo jako kulis a protože instalace je statická.

Počátky umění instalace časově spadají do sedmdesátých let 20. století, kdy navázaly na pop-art, happening, konceptuální a environmentální tvorbu. Protagonisty instalace byli Joseph Beuys, Christian Boltanski, Marcel Broodthars, Mario Merz, Sol LeWitt, Nam June Paik, Jonathan Borofsky, Chris Burden, Hans Hacke, Michelangelo Pistoletto a celé italské hnutí arte povera, umění vědomé chudoby, ve kterém dostalo nové perspektivy především umění objektu. Objekt přitom nebyl samoučelem jako například v dadaistickém objektovém umění, ale sloužil k tomu, aby si člověk uvědomil komplexní souvislosti věcného světa. Ve svém nuzném stavu se objekt stal provokujícím podnětem reflexe a nutil k zaujetí kritického postoje. Arte povera se vyvinulo z metodicky precizního procesu, který v moderním umění zahájil minimal art a concept art. Základní teze a cíl arte povera, které definoval italský kritik Germano Celant, jsou v podstatě shodné s tezemi pop-artu, ale i umění instalace. Na rozdíl od pop-artu však umělci arte povera zastávají silně antikomerční a antioficiální postoje a výlučnou pozornost věnují obyčejným, často banálním materiálům a látkám; používají předmětný, triviální a většinou nepovšimnutý materiál druhotně použitý – cement, cihly, plst, olovo, staré noviny, železný šrot, neopracované větve stromů –, aby vyjádřili odpor k přeestetizované formě tradičního umění a aby do procesu kultivace zavedli novou látku, nový objekt, který má sloužit k předem dané a připravené situaci a oslovit každého. Vytržením použitých materiálů z reality umělci ozřejmují změny, které nastávají v okamžiku, kdy triviální materiál vstupuje do nových vztahů (jako kdysi u Duchampa), a zvýrazňují tak tvůrčí záměr, který má podnitit potřebné asociace. K nejvýznamnějším zástupcům arte povera se počítají v Itálii Giovanni Anselmo, Alighiero Boetti, Luciano Fabro, Jannis Kounellis, Mario Merz, Giulio Paolini, Giuseppe Penone, Michelangelo Pistoletto a Gilberto Zorio, v Německu Joseph Beuys, Eva Hesseová, Ulrich Rückriem, Reiner Ruthenbeck a v Americe Douglas Huebler, Lawrence Weiner, Richard Serra. Metodu instalace užívá ovšem daleko větší množství soudobých umělců. Je to jeden z nejrozšířenějších směrů v naší době. V českém prostředí lze k postupům blízkým arte povera přiřadit například práci Libora Jaroše s uschlými větvemi při tvorbě obrazů a nepochybně také tvorbu Hany Babyrádové, která podobně jako před dvaceti lety Michelangelo Pistoletto ještě na počátku devadesátých let instalovala na způsob environmentu v podobě velkých hromad kusy starých oděvů určených ke spálení.

K nejtypičtějším představitelům moderně orientovaného umělce, kterého nelze s jistotou zařadit do žádného směru, patří nepochybně Joseph Beuys, který ve svých realizacích kombinoval nesourodé předměty a neslučitelné materiály. Beuys vytvářel díla spadající do pop-artu, konceptualismu, performance, ale i do instalace, jak dokládá dílo *F. I. U. Difesa della natura* (F. I. U. Obrana přírody, 1983-1985), sestavené ze školní tabule, automobilu, letáků.

lopaty a měděných drátů. Svými pracemi vždy sledoval nějaký obsah – vztah člověka k přírodě, často přímo jeho ekologické vazby, politiku nebo ideologii, ale i vlastní vzpomínky.

Monumentální prostorové instalace, které vytvářel vždy za účelem určitého spojení obsahu a místa, ostatně objasňují, že Beuys nazíral svou práci jako jednotu forem, materiálu a teoretického vyjádření. Jím nazývaný paralelní proces, kterým pojmenovával vedle sebe uměleckou práci na protikladných obrazech a pro něho základní pojmosloví, realizoval naposledy ve veřejných projektech, jako například na instalaci „7000 Eichen“ (7000 vajíček) pro město Kassel, kterou započal v roce 1982 na Documenta 7. Oceňováni, že Beuys tuto jednotu také žil, vedlo k jeho označení jako posledního vizionáře umění 20. století. Své umění instalace chápal jako transformaci ideje – jako myšlenku, která je plasticky zobrazena, jako nosiče energie a diváka vyzýval nebo provokoval, aby ji domýšlel, jako například *Fettstuhl* (Tuk a židle, 1964), evokující jeho vzpomínky na válku, kdy ho zraněného ošetřili sedláci na Krymu zabalením do horkého tuku: „Mé objekty musí být chápány jako podněty k přenesení ideje. Nadto chtějí provokovat myšlenky o tom, co může být plastika a z jakého konceptu vychází a jak může být tento koncept plastiky přenesen na neviditelnou substanci a jak tato může být každým vnímána.“

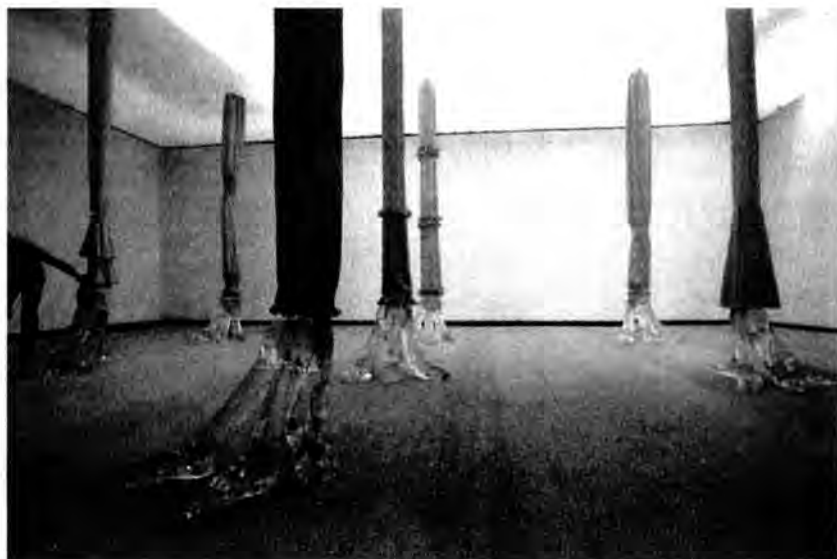
Christian Boltanski se proslavil mezi francouzskými umělci tzv. existencialistickým dilematem, v němž uvažoval o počátku a konci lidského života. Takové dilema podle něho určují vzpomínky, v nichž vzpomínáme na své dětství anebo myslíme na svou smrt. Zajímá se především o dětství, protože – jak sám říká – toto je první část našeho života, která je už mrtvá, neboť přechod z dětství do dospělosti je přechodem od života k smrti. A všechno, co člověk na konci skutečně má, je pouze vzpomínka. Jednotlivci ji reprezentují fotoalba, deníky, staré hračky nebo pozůstalost, státu a obci monumenty, památníky a muzea. V rámci instalací je Boltanski spolu s Nikolausem Langem či Anne a Patrickem Poirierovými hlavním představitelem tendence, kterou kritik Günther Metken nazval „hledání stop“. V tomto slova smyslu Boltanski hromadí vzpomínky na vlastní i cizí dětství: do zásuvek a krabic, které vrší na sebe, ukládá hračky, fotografie, dopisy a alba, a takto vytvořený archiv pokládá za památník mrtvých. Kvintesencí jeho existenciálních úvah je rozsáhlá instalace velkoformátových fotografií v Ludwigově muzeu v Kolině nad Rýnem, která nese název *Diese Kinder suchen ihre Eltern* (Tyto děti hledají své rodiče, 1993–1994). Původně byla částí výstavy zabývající se osudem dětí, jež ztratily rodiče za druhé světové války. Boltanského instalace vycházejí z rozporu mezi individuálním a kolektivním osudem a kladou si otázku, co s uměním ve veřejných prostorách.

Podobně Marcel Broodthaers, kterého ovlivnilo dílo Reně Magritta a který od roku 1945 udržoval kontakty se skupinou surrealistických malbů v Bruselu, začal umělecky tvořit od šedesátých let 20. století. Podnícen francouzskými novými realisty hromadil banální nalezené předměty, z nichž sestavoval poetické objekty často s ironickým podtextem. Takovým objektem je napří-

klad i *Petit chariot avec oeufs* (Voziček s vejci, 1966) s jednadvaceti červeně, černě a červenooranžové pomalovanými vejci, označený autorem „*Toto je umělecké dílo*“, nebo *Un coup de dés* (Vrh kostek, 1969). Broodthaers založil v roce 1968 ve svém bruselském bytě fiktivní muzeum moderního umění a v něm tzv. *Département des Aigles* (Oddělení orlů nebo též géníů), které mělo napodobovat kabinet umění 17. a 18. století; zde se například i pomocí filmů a obrazů kriticky vypořádával s teoriemi umění a s uměleckými institucemi, s muzei. Objekty a výtvarná díla, která v muzeu shromáždil, vystavil v roce 1972 v düsseldorfské Kunsthalle. Pierre Restany, teoretik nových realistů, přikl muzeu následující úkol: „Orel, znamení moci muzea, překonává anonymitu a relativizování umělecké tvorby. Objekt, který je muzeem přijat, je ipso facto umělecké dílo. Veřejná moc muzea se tak spojuje s privátní mocí tvůrce.“

Také Ital Mario Merz, původně malíř, začal od poloviny šedesátých let vytvářet práce z nalezených nebo zpracovaných materiálů, například hlíny, křovin, skla a neonových trubíc. Byl jedním z hlavních představitelů arte povera, směru, který chtěl zviditelnit komplexnost a tvořivé vyzařování prostých věcí. Merz toho dosahoval konfrontací umělých látek s přírodními, což později přenesl do symbolické roviny: obrátil se k uměleckým tradicím minulosti a asymetrickým číselným řadám středověkého matematika Leonarda Fibonacciho a zároveň k výrobkům moderního průmyslu, k neonovým trubícím, aby vytvářel kontrast, jímž chtěl u diváků vyvolat představu o křížení mýtu s naší dobou. Na rozdíl od dadaistů Merz nechce věci ničit, nýbrž je opět uvádět do života. Oslavou odkazu italského matematika Fibonacciho je například jeho práce *Bez názvu* (instalace složená z novin, skla, neonových trubíc 1989) nebo *My Homes Wind und Fibonacci Tables* (1969-1982).

Michelangelo Pistoletto, narozený 23. června 1933, je akcionista a objektový umělec, ale i teoretik umění, který je považován, vedle Maria Merze za hlavního zástupce arte povera. Ve svém díle se zabývá, podobně jako on, převážně problematikou reflexe a spojení umění a všedního dne ve smyslu wagnerovského Gesamtkunstwerku. Po svých malířských, fotorealistických počátcích, figurativních obrazech a kolážích na zrcadlech jsou jeho prvními sochařskými díly *Oggetti in meno* (Méně objektů, 1965/66). Už roku 1966 měl svou první privátní výstavu v USA ve Walker Art Center v Minneapolis. S přibývajícím věkem si ve své práci pomáhal banálními a ošuntělými rekvizitami. Jeho instalace *Venere degli stracci* (Venuše v hadrech, 1967) je jasným poukazem na toto nové chudé umění (arte povera): kopie „klasicky krásné“ sochy Afrodity, která stojí před hromadou starých kusů oděvů. Dílu se dostalo velkého ohlasu: Pistoletto, který začínal ovlivněn americkým „post-pop-artem“ a fotorealismem, byl rychle galeristy a kritiky uváděn do katalogů jako signifikantní zástupce nového, především italského trendu „arte povera“ a začal vytvářet již četné, většinou vtipné instalace. Svě postoje i teoreticky publikoval v knize *L'uomo nero* (1970).

Fabro Luciano: *Nohy* (instalace), 1962-1972

Další zástupce arte povera Ital Giulio Paolini využil duchampovských ready made například ve své známé instalaci *The Instruments of Passion* (Nástroje vášně 1986), jíž chtěl vyvolat představu hudebního vystoupení. Instalaci tvořily hudební stojany a reflektor.

Luciano Fabro narozený roku 1936 v Turinu, zkoumal v letech 1954 až 1958 poprvé pohyblivé objekty a aranžoval je jako objekty umělé. V roce 1959 odešel do Milána a svá díla vystavoval už od roku 1965. Proslul zejména sérií instalací nazvaných souhrnně *Italie*. Základ tvořila silueta Itálie obložená a proložená nejrůznějšími látkami, kovovými nebo skleněnými předměty. Jeho oblibu skla dokládá například také instalace nazvaná *Nohy* (1968-1972), v níž použil tradiční domácí muránské sklo a hedvábí. Bývá přiřazován k umělcům vyznávajícím individuální mytologii, ostatně jako většina členů arte povera. K nim se řadí rovněž Giovanni Anselmo svým žulovým trojúhelníkovým kvádrem se zapuštěným kompasem, nazvaným *Direzione* (Směr, 1967), Gilberto Zorio a nepochybně i Jannis Kounellis a Giuseppe Penone, jehož instalace a objekty jsou většinou přírodního původu (například kmeny, kůra, větve, listy stromů).

Ohlasy děl představitelů arte povera se projevily i v tvorbě mexické sochařky Helen Escobedo, která použila k realizaci své instalace s názvem *Give us this Day our Daily Bread* (Chléb náš vezdejší dej nám dnes), skutečněné v roce 1993 v klášteře Santa Teresa v Mexico City, čtyřicet chlebů, dvě tuny šterku a dvacet metrů bílé látky.

Průkopníkem video artu a zejména videoinstalací byl Nam June Paik, který původně studoval hudbu a kompozici v Seoulu a v Tokiu. Podnícen Johnem Cagem začal koncem padesátých let provozovat tzv. akční hudbu, což ho přivedlo do kontaktu s výtvarným uměním. Když pak komponoval elektronickou hudbu, rozhodl se využít elektroniku také ve vizuální oblasti; začal experimentovat s řadami televizorů, které v roce 1963 poprvé privátně vystavil ve Wuppertalu v Galerii Parnass. Výstavu nazval příznačně *Exposition of Musik – Elektronik – Television* (Výstava hudby – elektroniky – televize). V následujících letech začal Paik deformovat televizní příjem pomocí magnetu, což označil pojmem televizní participace; chtěl tak demonstrovat právo diváka zasahovat do televizního programu. Manipulace s obrazem zachycoval od roku 1965 na videokameru a společně s japonským inženýrem Shuyou Abem vyvinul videosyntetizér, který ovšem teprve v roce 1970 začal používat k pozměňování přenášeného televizního signálu. Vedle mohutných videoinstalací, složených z množství televizorů, jako je například jeho slavná *Brandenburger Tor* (Brandenburská brána, 1992), která upoutává pozornost záplavou obrazů a akustických koláží, sestavoval Paik také meditativní objekty. Za všechny ostatní je reprezentuje videoinstalace s názvem *Budha Shigeki*, kterou věnoval své ženě, japonské umělkyni v oblasti videa Shigeko Kubot. Paik tuto videoinstalaci sestavil ze tří figurek Buddhy vyřezaných do dřeva, před něž postavil tři televizory. Na monitorech televizorů se pak promítaly tři filmy o Paikových třech učitelích – učitel tance Mercii Cunninghamovi, učitel hudby Johnu Cageovi a učitel výtvarného umění Marceli Duchampovi. Pro Paika se stal televizor objektem a takto má být podle něj i vnímán, protože ve videoinstalaci dostává sopečný charakter. Paik své práce chápal jako kritiku na záplavu obrazů, v nichž se jakýkoliv obsah ztrácí v chaotické mase.

Důsledně od označení videoumělec se distancoval též Frabrizio Plessi. Chtěl nahradit toto označení pojmem „umělec, který používá k instalacím televizor“. Na rozdíl od dalších „video-artistů“ prohlašuje, že nemá žádné technické vzdělání v oblasti videa nebo filmu. To, že používá ke svým instalacím video nebo televizor, vychází z praktik arte povera a video nebo televizor mají pro něho stejnou hodnotu jako pro umělce arte povera železo, uhlí, sláma nebo mramor. Dokládá to i jeho videoinstalace nazvaná *Rovina elektronica* (1995).

Mimo Itálii zařazujeme mezi umělce instalací velké množství aktérů, z nichž připomeňme individuální a těžko zařaditelné dílo žáka Josepha Beuyse na düsseldorfské Akademii umění Reineru Ruthenbecka. Jeho rané práce jsou silně sopečné a ukazují na jeho tehdejší zájem o surrealismus, nicméně později přecházejí k abstrakci a čerpají i z minimal-artu, materiálového umění, concept-artu a arte povera. Tehdy užívá ve své tvorbě kov, popel, textil, sklo, dřevo, papír, světlo, hluk, fotografie, vytváří *Anti-Video Objekt* a kresby. Pozoruhodné jsou i instalace, jak to dokládá *Zavěšení IV* (1969/1870). Uvedme zde například i německou autorku Rebeccu Horn a její instalaci nazvanou *Měsíc, dítě, řeka* (1991). Proslavila se mimo jiné svými videoarty

a performancemi, tak například na slavné výstavě Haralda Szeemanna Documenta 5 v Kasselu nebo na skupinové výstavě Von hier aus – Zwei Monate neue deutsche Kunst roku 1984 v Düsseldorfu.

Problémy ekologie a sociálních vazeb zkoumali i američtí umělci. Jejich instalace byly ovšem velice často sestavovány logičtěji a strukturovaněji než instalace umělců v Evropě, jak dokládá dílo Cadyho Nolanda *Deep Social Space* (Hluboký sociální prostor, 1989), tvořené trubkovým lešením, zahradním rožněm, řetězy, bramborovými lupínky a plechovkami od piva. Jeho obsah nebo význam je tedy didaktický a přímočarý. Naopak Keith Sonnier, narozený roku 1941 v Mamou v Louisianě je jedním z těch amerických malířů a sochařů, kteří rozvíjeli světelné instalace, jak dokládá jeho *Svinutý neonový objekt* z roku 1969 a sem náleží i anglický sochař Barry Falagan pevnou instalací *Čtyři ráhna* (1967), kterou vytvořil v raném období své tehdy ještě abstraktní tvorby.

Zcela samostatnou kapitolu představují Magdalena Abakanowiczová a Ilja Kabakov.

Abakanowiczová, polská sochařka, narozená v roce 1930, studovala od roku 1949 až do roku 1954 na Akademii umění v Gdaňsku a ve Varšavě. Přitom kladla hlavní důraz na malířství, ačkoliv se u ní projevovaly také sklony k plastické práci. Tento vývoj byl nepochybně ovlivněn představami, které si vytvořila ve svém mládí již na otcovském statku. Později, když v sobě objevila nadání přeměnit přírodní a nalezené materiály do plastických děl, začala tvořit artefakty velkolepé monumentality a výrazové síly. První mezinárodní pozornosti se jí dostalo v roce 1960, když zhotovila velké tkané nástěnné textilie. Mezi nimi vynikl soubor nazvaný *Abakan*, za který obdržela v roce 1965 Grand Prix na Biennale v São Paulo v Brazílii. Avšak už před polovinou sedmdesátých nastal v jejím díle dramatický obrat. Zničehonic začala podle modelů vytvářet hlavy, figury, zvířata a ptáky z konopí, pytloviny, lepidla a pryskyřice a v nich jakoby reflektovala hrůzy válečných let, která prožila v době dospívání ve Varšavě.

Byla to figurativní tvorba, která vedla k přehodnocení dosavadní tradice v soudobém sochařství. Začal ji zajímat osamělý jedinec a jeho mizení v množství. Vznikala *Monstra*, člověk bez tváře, zvířatům podobní *Mutanti* a z nich sestavené malé *Stádo*. Mutanti působí přes svou zřetelnou strojenost organicky, přímo živě a obzvláštní výrazovou silou. Jsou to ony bytosti z pytloviny a umělé pryskyřice, vytvořené v osmdesátých letech 20. století, které vzdáleně připomínají medvědy. Sedí nebo stojí na všech čtyřech nohách a otáčejí hlavy vzhůru, jako by hleděly do dálky, i když jsou slepé. Z jejich snahy orientovat se ve světě vyzařuje cosi hrozivého, přestože jim chybí téměř všechny smyslové orgány.

Je tu také skupina figur *Infantes* (Děti), jejichž dětská tělíčka jsou velikostí, tvarem i postojí téměř stejná. Odlišují se jen v nepatrných nuancích. To, že jim chybí hlavy, tedy individuální rysy obličejů, ještě podtrhuje jejich zneklidňující podobnost. Abakanowiczová je instaluje do půlkruhu jako hustě

vedle sebe stojící postavy bez hlav. Tísni se tak blízko vedle sebe, že se téměř dotýkají svými úzkými rameny navzájem. Jejich nohy jsou bosé, ruce jim visí volně podle těla, stejně jako velkým bezhlavým figurám dospělých nazvaným *Množství*, ve kterém jsou hustě vedle sebe řazená stojící lidská torza. Podobně trýznivý pocit vyvolávají části figur, hlavy, ramena, nohy, ruce, trupy bez nohou z cyklu *Anatomie*.

Tyto monstrózní postavy se prosazují přesvědčivě svou živoucí silou. Provokující, mnohostranný a vyzývající obrazový svět Abakanowiczové se tak otevírá panoramatu stavu lidství. Nabízí nám poznatelnou nebo spatřitelnou, nehotovou nebo roztržštěnou, izolovanou a důstojnou, přítomnou a sebeutvrzující figuru, pomocí které Abakanowiczová ve formě sochy vyvolává fascinující účinek, od kterého se divák sotva může odtrhnout. Ještě daleko přesvědčivěji působí její velkoformátové skupiny figur zvláště ve volném prostoru. Jejich formy jsou většinou monumentální, amorfni a mnohoznačné a sochařka svými instalacemi ve veřejných prostorech (od roku 1985) odkazuje zejména na nadindividuální téma lidského bytí – *Nierozpoznání* – Cytadela, Poznaň, 2005.

Rusko-ukrajinský umělec Ilja Kabakov, narozený roku 1933, který ukončil své studium v roce 1957 na Surikovově institutu v Moskvě, patřil k oněm umělcům moskevské školy, kteří se vypořádávali s výrazovými prostředky

Aconcci Vito: *Instalace* (detail, MAK – Vídeň), 1993

konceptualismu a instalace a kriticky se socialistickým realismem i s vlivem ideologie na umění. Kabakov využíval dokonce tabulového obrazu, který kombinoval s písmem, ale také komplexní prostorové instalace, aby vložil do svých obrazů diskurz o umění, politice a společnosti. Ohromná diskrepance, která se projevovala v závěrečné fázi Sovětského svazu mezi propagovaným světonázorovým nárokem na kolektivní pokrok a hospodářským úpadkem, jakož i materiálním a kulturním ochuzením všedního dne jednotlivého občana, tvořila ústřední téma jeho instalací, jakými byly *Rudý vagón* (1990-91), *V kolchozní jídelně* (1991), *Toaleta* (1992).

Od roku 1956, po studiích na Surikovově institutu v Moskvě, ilustroval asi 100 knih. Ale už od roku 1955 byl na volné noze a roku 1965 vstoupil do Svazu výtvarných umělců SSSR. V letech 1970-1978 sestavil ze svých dosavadních kreseb album. V letech 1978-82 vytvářel pod označením šekové umění velké, na socialistický realismus orientované obrazové stěny a v roce 1982-83 realizoval fiktivní výstavu v Puškinově muzeu – první instalaci *Fliege mit Flügeln* (Mucha s křídly), aby se roku 1988 účastnil Bienále v Benátkách a roku 1992 na Documentech v Kasselu. Poté odešel do New Yorku. V roce 1993 zastupoval ještě Rusko na Bienále v Benátkách a stal se hostujícím profesorem ve Frankfurtu nad Mohanem.

Projevy instalačního umění lze zaznamenat i u nás. Můžeme upozornit například na řadu akcí Jiřího Sozanského, které tento umělec uskutečnil roku 1980 na tzv. Soukromém sympoziu v Památníku Tereziín, a na jeho instalace *Kufry* nebo *Patnáct zavěšených objektů*, při nichž mu pomáhal Zdeněk Beran. V roce 1992 Sozanský ještě realizoval mezinárodní sympozium *Barok a dnešek* v kostele Zvěstování P. Marie v Litoměřicích a řadu navazujících akcí v litoměřické Oblastní galerii; uskutečnil také instalace v Praze, Berlíně a Paříži.

Již v roce 1972 založil Václav Stratil v Olomouci skupinu nazvanou Hu-Haba, v jejímž rámci byly realizovány četné instalace a performance, a roku 1988 uspořádal s Adrienou Šimotovou instalaci v bývalém františkánském klášteře v Hostinném. Pro naše prostředí je příznačné, že žádný z umělců se nevěnoval výhradně instalacím. Tak i malíř, kreslíř a grafik Stanislav Zippe realizoval kinetické projekty a instalace pomocí světelných paprsků zářících ve tmě a Jiří Anderle by vyhledáváním starých fotografií z první světové války a jejich dokreslováním nepochybně patřil k hledačům stop, jak je reprezentují Nikolaus Lang, manželé Poirierovi a Christian Boltanský.

Náš rozhovor**Má nám co říci?****Krátký rozhovor s jubilentem
doc. PhDr. Vladimírem Spoustou**

Docent Vladimír Spousta slaví v tomto roce životní jubileum – osmdesátiny. Známe jej v roli učitele, badatele, koordinátora, hudebníka, malíře a mohli bychom navýšit výčet jeho aktivit o mnohé další. Je proto velmi obtížné specifikovat nějaký chronologický řád v jeho životním zaměření a zájmech. Chtěl bych spolu se čtenáři revue *Universitas* krátce nahlédnout do impozantního životního příběhu široce exponovaného člověka.

**Milý kolego, kde se rodila
taková životní pestrost,
přítom s tak vysokou úrovní
tvých profesí a zájmů?**

Tu pestrost životních aktivit „beru“, ale hovořít šmahem o všech a bez rozdílu o jejich vysoké úrovni odmítám. Znam řadu vynikajících umělců, kteří se do povědomí veřejnosti zapsali díky svým nejčastěji prezentovaným dílům, a přitom prokázali, že jsou s to realizovat se i v jiných uměleckých oborech. Ze starší generace připomínám takřka renesanční zjev Josefa Bohuslava Foerstra, který stejně jako výrazovými prostředky hudebními byl schopen sdělovat své představy i slovem, kresbou a malbou. Ale stačí se rozhlédnout po našich soupeřících: asi většina z nás zná scénickou hudbu k *Baladě pro banditu*, hudbu nevšední, mimořádně silným emocionálním nábojem, jejímž autorem je renomovaný a respektovaný muzikolog naší univerzity profesor Miloš Štědroň, který se úspěšně prezentuje nejen jako hudební skladatel, ale i jako teatrolog a praktický divadelník.

Já jsem se mohl všem svým aktivitám věnovat jen díky porozumění a nevšední toleranci všech svých blízkých, protože jsou provázecny nenasytným (a nikdy nenasyčeným) žroutem času. Jim v prvé řadě patří můj dík. Mne po celý život přitahuje a fascinuje umění, a to ve všech svých podobách. Aktivně – literárně

(vědecky) a prakticky – se nejvíce zabývám hudbou a literaturou, tedy uměními, pro něž jsem erudován studiem na pedagogické a filozofické fakultě naší univerzity. Praktickému muzicírování jsem jako houslista a violoncellista také věnoval nejvíce času.

Stejně intenzivně mě vždy lákala i umění vizuální, jimž jsem „propadl“ zvláště v době, kdy bylo ve fakultní stranické organizaci rozhodnuto, že Spoustovi je cesta k další vědecké gradaci zablokována (dis aliter visum – boho-vě rozhodli jinak). Tehdy jsem utíkal do světa výtvarného, budil své výtvarné nadání zděděné po otci a snažil se vyjádřit své vize a pocity kresebně i malebně. Svoji touhu zachytit viděné jsem uspokojoval i fotografováním.

**Učitelství profesí
se věnuješ již 57 let.
Co tě na něj tak přitahuje?**

Mám za to (nebo jen tuším), že svoji roli v tom sehrála jak genetika, tak socialita. Pro studium učitelství jsem se rozhodl (snad i podvědomě) proto, že jsem založen chovatelsky (pečovatelsky) a „pěstitelsky“, že jsem osobnostní typ, který je vlastně většinou žen a patří k nejvýraznějším charakteristikám ženského pohlaví. Při volbě mého budoucího povolání nabyt tento „maternitní syndrom“ vrchu.

I když bych rád tvrdil, že jsem svého rozhodnutí nikdy nelitoval, nemohu. V čase tzv. normalizace jsem litoval a žehral, že jsem kantor, a tím pádem sledován strážci tehdejšího „řádu“, abych snad nenarušil výchovu „zlaté Gottwaldovy mládeže“ a názorově ji nezviklal. Kdybych byl jako houslista členem některého z brněnských orchestrů, nepochybně

bých nebyl smýkán po školách v blízkém i vzdáleném okolí Brna.

Učitelská profese mě přitahuje tím, že mně umožňuje plnit pracovní dění ve shodě s osobní hodnotovou soustavou, s vlastním vnitřním světem a jeho orientací, že mohu ovlivňovat myšlení a názory svých studentů, spoluuvájet jejich přesvědčení, modelovat jejich životní postoje a jednání a pomáhat jim hledat a nalézat jejich místo na této planetě. V prvních letech učitelování jsem o to usiloval – ve shodě se svou odbornou specializací – na poli hudební a literární výchovy. Tehdy jsem však ještě nevěděl, že výchova ke krásě ukrytá v umění náleží mezi profesně nejnáročnější a že úspěšný může být jen umělecko a pedagogicky erudovaný učitel. A tak jsem hledal způsob, jak by bylo možno zvýšit účinnost umělecké (a estetické) výchovy, a promýšlel jsem možnosti koordinace a integrace několika druhů umění. V této oblasti také leží skromný vklad mého dosavadního vědeckého snažení.

Některé tvoje produkce byly prezentovány veřejnosti. Můžeš se o tom zmínit?

Mám pochybnosti, může-li strohá rekapitulace mých aktivit, s nimiž jsem se snažil získat pozornost veřejnosti, upoutat i naše čtenáře. Šířeji o nich v tomto kontextu hovořit asi nelze.

Větší část času ve svém životě jsem věnoval hudbě. Od sedmi let jsem se učil hrát na housle. Na veřejnosti jsem poprvé vystoupil jako septimán Státního reálného gymnázia v Mor. Budějovicích v červnu 1947 na žákovské akademii, kde jsem hrál Paganiniho *Poslední hudební myšlenku* (Dernière pensée musicale). Jako gymnazista jsem se stal též členem smyčcového kvarteta vzniklého z podnětu místních hudebnílových učitelů a s ním jsem při různých slavnostních příležitostech také vystupoval. Protože náš violoncellista těžce onemocněl a hrozilo, že kvarteto zanikne (hráči na housle nejsou tak vzácní jako violoncellisté), rozhodl jsem se studovat hru na tento překrásný nástroj a po několika měsících jsme mohli jako soubor opět hrát. Později pak – již jako začínající učitel – jsem se prezentoval spolu se svými kolegy (klavíristou, violistou a houslistou) jako houslista v programech

výchovných koncertů věnovaných komornímu dílu A. Dvořáka, Z. Fibicha a J. Suka, které jsem koncepčně a organizačně připravoval pro žáky základních a středních škol bývalého moravskobudějovického okresu.

Za svého působení na Pedagogické škole v Třebíči se mi podařilo vytvořit ze svých studentek dívčí pěvecký sbor a komorní smyčcový soubor, který jsem – díky nosnému tónu svého *violoncella* – „řídil“ jako spoluhráč svých studentek-houslistek. Protože repertoár obou těchto souborů byl posluchačsky přitažlivý, stala se naše vystoupení vyhledávanými i mimo rámec akcí reprezentujících naši školu.

Jako violoncellista jsem se uplatnil též v *Helferlově orchestrálním sdružení v Brně* (do roku 1989), v jehož čele stál dirigent Alois Veselý. Protože mě přitahovala především komorní hudba, hledal jsem (a našel) také v době svého prvního působení na Pedagogické fakultě tehdejší Univerzity J. E. Purkyně – ale i po návratu na Pedagogickou fakultu po roce 1989 – mezi kolegy hudebně (stylově) spřízněné „duše“ a vytvořili jsme smyčcové kvarteto. Jestliže v letech 1969–78 byli mými spoluhráči učitelé katedry hudební výchovy, pak po dvanácti letech jsme se prezentovali – zprvu jako kvarteto, později jako smyčcové trio – v profesně velmi rozmanitém složení: první housle matematik, part druhých houslí jeho studentka-flétnistka (příčná flétna), viola chemik a já violoncello.

Druhou mou zájmovou oblastí, k níž jsem se upínal převážně v době, kdy nebylo snadné vycestovat do ciziny, je vizuální umění v nejrozmanitějších svých podobách. S nevedněním zaujetím jsem se tehdy věnoval fotografování a malování. V době největšího rozkvětu tohoto mého „koníčka“ jsem byl „vyzbrojen“ několika fotoaparáty, z nichž dva umožňovaly zachytit realitu stereoskopicky. Stereodiapozitivy jsem využíval i pro stereovizní pořady prezentované v Panoramě Technického muzea v Brně, která byla v těch časech velmi populární. Moje pořady byly tematicky různorodé a v podstatě „kopírovaly“ země a trasy, kterými jsme s manželkou o dovolených cestovali. Vedle záběrů přírodních, kulturních a architektonických pozoruhodností naší domoviny bylo možno v Panoramě shlédnout pořady z cest po Evropě, ale též ze zemi Střední Asie (z Uzbekistanu, Kazachstanu aj.). Tyto pořady byly

veřejnosti hojně navštěvovány a velmi pozitivně hodnoceny. Jeden z častých návštěvníků Panoramy prof. Josef M. Weimann napsal, že velmi obdivuje každou novou sérii obrázků především z hlediska záběru a barevného podání. Výtvarné práce jsem vystavoval jen sporadicky (např. v Třebíči, ve Vyškově).

Nahlédnutím do tvé bibliografie zjišťují, že paleta tvého odborného zájmu je široká a různorodá. Která témata tvoří hlavní proud tvé vědecké práce? Jak se u tebe propojovala vědecká, pedagogická a publikační činnost?

Moje odborné zájmy se orientují k několika tematickým okruhům. V jejich centru je zřetel k osobnosti vychovávaného, ale i vychovávajícího, především k jejich axiologické (etické a estetické) podstatě. Vždy poutaly moji pozornost otázky související s uměním: nejinenzivněji s hudbou, literaturou a vizuálním uměním. Zvláště inspirativní byl pro moji vědeckou práci prostor, v němž se tyto umělecké druhy stýkaly a prostupovaly; tak vznikla jedna z nejrozsáhlejších mých monografií *Integrace základních druhů umění ve výchově* (1997), později pak *Hudebně-literární slovník světoých skladatelů* (2009) a *Hudebně-literární slovník českých skladatelů* (2010). Doufám, že jsem svou troškou přispěl k rozvoji muzikologie a estetiky a několika edukologických disciplín: hudební pedagogiky, teorie axiologické, umělecké, etické a estetické výchovy, ale i metodologie, etopedie a pedeutologie.

K otázce druhé jen podotýkám, že propojení oněch tří druhů činností, které stávající systém na vysokých školách od vědecko-pedagogického pracovníka vyžaduje, se mně dařilo alespoň zčásti naplnit, i když dostát všem těmto povinnostem nebylo snadné, protože jsou všechny časově a energeticky náročné, a tím i velmi vyčerpávající.

Co ti pomáhá vytvořit při přednáškách a seminářích ovzduší, které by bylo možno označit v duchu Komenského souslovím officina humanitatis?

Při své učitelské práci se vždy snažím, aby studenti setkali se mnou a s přednášeným oborem prožívali pozitivně a měli důvod se k němu vracet, tzn. studovat ho. „Udělat“ z přednášky „dílnu lidskosti“ je i v mém věku a při letitých zkušenostech stále velký, ale nedostížený ideál. Je to meta, již se snažím alespoň přiblížit. Jak? Rozdílně: jinak v přednášce, jinak v semináři. V přednáškách, kde bývají studenti vůči učiteli většinou ve výrazné přesile (v posledních několika letech se ocitám i v poměru 1 : 150!), doplňuji („okořeňuji“) přednášenou látku poukazem na konkrétní historickou událost či současnou zkušenost, vyličením problémové, konfliktní nebo humorné situace, vzpomínkou na vlastní zážitky, které mohou přednášenou látku ilustrovat, a tak je – svým obsahem, a někdy i dobovým jazykem – osvěžit a oživit.

Tvořivou a současně i „lidskou“ atmosféru v semináři mi pomáhají probudit (a udržet) především vhodně, tzn. přesně cílené, někdy provokativní otázky, které mají charakter výzvy k reakci a diskusi. Někdy doplňuji verbálně sdělované informace schématem, grafem nebo tabulovaným přehledem, jindy – v průběhu diskuse o daném jevu – vytváříme společně mentální mapu. Tato vizuální jako efektivní prostředky vizualizace významně přispívají k rozvoji představitivosti, fantazie a abstraktního a tvořivého myšlení studentů. Současně mi pomáhají udržet alespoň ty studenty, kteří chtějí studovat a neusilují jen o získání diplomu, v pozornosti a soustředěnosti. Jako učitel se mi tak dostává zpráva o tom, zda myšlenkově se mnou spolupracují a jsme-li (studenti a já) „naladěni“ na stejných vlnových frekvencích. Jen tak mohu dostát tomu podstatnému, co činí vysokoškolské studium vysokoškolským a co mu v současné době tak zoufale chybí: osobní (a ne „internetově-emailový“) kontakt studenta s učitelem, věcné diskuse umožňující studentům oponovat mu, polemizovat se svými kolegy, hledat a přit se o nové a kvalitnější cesty k poznání světa, a tím i sama sebe... A protože počty studentů

I v seminářích každým rokem narůstají, je stále obtížnější ideu kvalitního vysokoškolského vzdělávání naplnit. Diskuse a učené disputace, které třibily myšlení, jazyk a formulační pohotovost studentů ještě mé generace, se dnes ze seminářích pracoven vytrácejí a student má jen velmi omezenou možnost zdokonalovat své myšlení, revidovat své názory a formovat tak své postoje a chování. Suma informací a dat stažená do paměti jeho počítače jeví se v tomto sousedství jako záležitost druhořadá a v některých oborech dokonce zanedbatelná.

Sympatie a úctu studentů získává jen takový učitel, který prokáže, že ovládá svůj obor, že nejen ví (má vědomosti), ale i umí (zvládl dovednost) o otázkách svého oboru poutavě hovořit a nevyhýbá se ani dotazům míficím na jeho osobu, kterými studenti testují jeho schopnost improvizovat nebo jen míru ochoty „odhalit se“.

Domníváš se, že i v současné době informační exploze je nutné, aby vysokoškolský učitel vytvářel pro studenty „své“ disciplíny učební texty a skripta?

Netroufám si říci, že je nutné, ale v některých oborech určitě potřebné a pro studenty užitečné, protože jim to zkrátí cestu při vyhledávání a excerpování literatury, a tím ušetří čas a usnadní studium. Ovšem nikterak není podstatné, zda učitelem shromážděné informace jim budou předloženy na pergamenu nebo na CD-ROM. Několik posledních let přednáším na Pedagogické fakultě sociální a pedagogickou antropologii, což je obor, v němž nové informace – stejně jako v mnoha jiných disciplínách – narůstají geometrickou řadou. Bez mé pomoci, tj. bez „prosetí“ nově se vynořivších poznatků alespoň hrubými sítmi a bez jejich systemizace by se v nich většina studentů utápěla. Kromě uvážlivé selekce přejímaných poznatků je ovšem nezbytné zachovat odborný jazyk (formulace) a terminologii oboru.

Která problematika zaměstnává tvoji mysl v současné době natolik, že usiluješ o její literární zpracování? Je na místě vzpomenout tvoje aktuální monografie, jako objemnou a unikátní práci

Hudebně-literární slovník světových skladatelů (2009), publikaci Vizualizace – gnostický a komunikační prostředek edukologických fenoménů (2007) nebo (jak informuje čtenáře „kapesní příručky“) Vádemekum autora odborné a vědecké práce (2009).

Hudebně-literární slovník světových skladatelů vydala na CD-ROM Pedagogická fakulta naší univerzity díky podpoře jejího proděkana a vedoucího katedry hudební výchovy doc. Vladimíra Richtera. Odborné i laické veřejnosti je předkládán jako I. díl slovníkové trilogie. Je výsledkem třicet let trvajícího excerpování hudebně-literárních konotací z hudební tvorby 713 světových skladatelů žijících v časovém rozpětí posledních pěti století. Rejstřík autorů literárních děl, která hudební skladatele k tvorbě inspirovala, zaznamenává více než 3900 jmen.

V současné době jsem předal do tisku *Hudebně-literární slovník českých skladatelů*. Plněného soustředění si však žádá práce na *Hudebně-literárním slovníku skladatelů konce 2. tisíciletí*, k němuž mám materiál již shromážděný a mohu ho literárně zpracovávat. Slovník postihne tvorbu světových i českých skladatelů narozených výlučně v první polovině 20. století (po roce 1929), a tedy v naprosté většině v současné době žijících. Je reálný předpoklad, že k tisku bude připraven koncem roku 2010 a že se tak můj mnohaletý ediční záměr konečně naplní. Vydáním tohoto 3. dílu slovníkové trilogie – dosud nejrozsáhlejšího mého vědeckého projektu – vznikne ucelené dílo sui generis, které v této komplexnosti nebylo dosud publikováno. Všechny tři slovníky jsou zpracovány podle týchž zásad. Na základě hudebně-literární a literárně-hudební dvojakosti jsou v nich evidována jak hudební díla inspirovaná slovesným uměním, která vznikla jako odezva ideje, námětu, obsahu nebo textu literárního díla, tak literární díla inspirovaná hudebním uměním (ocitají se zde i beletristická literární díla s námětem z fiktivního nebo historicky doloženého hudebního prostředí).

Monografie *Vizualizace...*, která vyšla ve Spisech Pedagogické fakulty naší univerzity, je věnována fenoménu, který určuje základní

podobu životního stylu současně, zvláště západní civilizace. Usilují v ní o komplexní a v systému rozprostřený pohled na daný jev. Jeden z jejich recenzentů – prof. Josef Maňák – o ní napsal, že v naší odborné literatuře je ojedinělá svým rozsahem a podrobným a přehledným zpracováním problematiky. Výrokem jiného recenzenta, dnes již nežijícího doc. Ivana Hodovského, DrSc., jsem byl zvláště potěšen, když se vyjádřil, že v práci prokazují zcela nadprůměrnou znalost problematiky, která obstojí nejen v měřítku národním, ale také celoevropském.

Vydání nového *Vademěka...* a jeho podstatné rozšíření si vynutili sami jeho čtenáři (uživatelé) – především studenti – poté, kdy byly revidce a několikeré dotisky jeho prvního vydání během krátké doby rozebrány. Publikace byla obohacena o kapitoly určené již zkušenějším autorům, jako jsou například partie srovnávací tvořivou vědeckou práci s prací uměleckou nebo kapitola věnovaná „technologickému“ postupu při vytváření mentální (myšlenkové) mapy.

I když se domnívám, že se mi podařilo některé oblasti mého vědeckého zájmu obohatit, a přispět tak k rozvoji příslušné vědní disciplíny, uvědomuji si současně, že v té obrovské záplavě publikovaných informací, která je pro současnou naši civilizaci tak typická, představuje ten můj vklad jen příslušná zrnka v moři písku. Přestože vím, že z tohoto aspektu je můj vědecký přínos zcela zanedbatelný, vím také, že mě vědecké poznávání, ona cesta k finálnímu heureka (našel jsem) natolik fascinuje, že jsem se na ni vydával nejen v době, kdy bylo mou povinností čas od času předkládat výsledky svého snažení akademickým funkcionářům k posouzení (a případnému ocenění), ale činím tak i v posledních několika letech, kdy mě moje mateřská fakulta využívá jako externího učitele. Snažím se dokončit a do publikovatelné podoby dovést alespoň některé ze svých rukopisných prací, a to nejen proto, že nečinným zůstat nemohu, ale především proto, že tvořivá práce byla pro mne vždy především potěšením, a teprve pak prací. I navzdory tomu, že jsem byl nucen prožít většímu životu v pětimí nacistické a pak i komunistické zvěle, jsem svému osudu vděčen za to, že mám alespoň v posledních letech naprostou volnost při volbě objektu svého záj-

mu, a mohu si tak plně vychutnat chvíle, kdy je mi práce zábavou – kdy bavě se pracuji.

Mám za to (nechtť to není vnímáno jako neskromnost), že i ta troška, se kterou jsem přišel na trh poznání a poznaneého, má právo být zachována (a snad i oceněna), a to minimálně ze dvou důvodů. Za prvé proto, že nic, co svědčí o čestném úsilí při hledání odpovědi, při odkrývání nepoznaného, nemá být zapomenuto; za druhé proto, že vše, včetně omylů a poznání cest neprůchodných, může být k užítku mladé generaci adeptů vědy jako stavební materiál, jako „zmapovaná“ trasa či jedna z možných alternativ. Každá osobní zkušenost je originální a neopakovatelná, každé lidské dílo se v průběhu času stává svědectvím své doby a obohacuje tak duchovní kulturu celého lidstva.

**Byl jsi dlouholetým předsedou
brněnské pobočky České pedagogické společnosti, jejímž členem jsi od roku 1969.
Jak se ti jeví s odstupem
čtyřiceti let její postavení
ve společnosti a její vliv
na praxi v edukačním prostředí?**

Československá pedagogická společnost plnila v době svého vzniku několik funkcí. V prvé řadě usilovala o posílení společenského povědomí o významu pedagogiky, pedagogického myšlení a kvality výchovného působení v praxi. Proto se také obracela nejen k akademickým pracovníkům, ale snažila se získat nové členy i v řadách učitelů základních a středních škol. Podařilo se jí tak sice rozšířit svoji členskou základnu, ale to podstatně – vnést výsledky teoretického (především didaktického) bádání do každodenní práce učitelů – se jí dařilo a dařilo jen ve velmi omezeném rozsahu. V tomto smyslu je její vliv nevýrazný, protože vždy zasahuje jen ty učitele, kteří jsou ochotni svoji práci měnit, rekonstruovat a inovovat. A těch byla a je vždy menšina, protože každá taková změna znamená pro učitele velkou zátěž (energetickou i časovou). Když jsem byl ve zmíněné funkci, snažil jsem se spolu se členy výboru brněnské pobočky „přitáhnout“ na konferenci, semináře a různé diskusní akce, které měly již svou tradici (protože se konaly pravidelně), mladé členy – adepty pedagogického bádání. Podařilo se nám dosáhnout toho jen u malého počtu oslove-

ných, a to i přesto, že tematická paleta zmíněných akcí byla široká a rozmanitá a reflektovala aktuální edukační dění.

Když jsme se zamýšleli nad příčinami klesajícího zájmu (nejen mezi mladší generací), dospěli jsme k závěru, že kromě obecně pohnutějšího zájmu o neatraktivní aktivity je jednou z příčin neochota trávit čas něčím, z čeho neplyne okamžitý zisk a hmatatelný prospěch. V pozadí toho je ovšem nezušenost a hluboké nevědomí, že nejlepší způsobem lze proniknout pod povrch jeví disputací (základem slova je latinské sloveso *putare* – myslet), tj. rozvažováním a přemýšlením, což dobře věděli již starověcí filozofové. Schopnost vyjadřovat se odborným a stylisticky vytříbeným jazykem a věcně, poučeně o problému diskutovat není dnes pociťována jako nezbytná součást profesní výbavy a ztrácí (nejen v prostředí této odborné komunity) svoji hodnotu. A to je velká škoda, protože se to nutně odrazí i v kvalitě myšlení mladých adeptů vědy.

Přiblížili jsme se tak k horké současnosti. Bude proto na místě se Tě zeptat právě na tu nejaktuálnější současnost a její vize.

Zmíním se jen o tom, čím se právě zabývá a co by mohlo akademickou obec zajímat. Moje osobní horká současnost je poznamenána mými osmdesátinami. A protože se jedná o „kulaté“ výročí narození, jsem připraven je se svou rodinou a se svými přáteli a kolegy oslavit. A těch současných vizí je více a každá z nich se vehementně tlačí do popředí mé mysli. Protože však „nestihám“, stal se ze mne homo perturbator – člověk neklidný a nespokojený se současným stavem.

Se sedmdesátkou, s blížící se osmdesátkou (atd.) sílí a bytní – s intenzitou úměrnou zvyšujícímu se číslu životního výročí – i nutkání ohlédnout se za sebe a rekapitulovat svoje curriculum vitae, ubíhání svého žití, evidovat jeho významná rozhodnutí, zvraty a vymezit hranice jeho jednotlivých etap. A to vše je třeba „vydolat“ ze své chátrající a „proděravělé“ paměti, ale i z rodných, křestních a jiných listů a různých dokumentů a vepsat do jiné, nesrovnatelně spolehlivější paměti počítače.

Jubilanti pokročilého věku obvykle protestují a glosují oslavné dění kolem sebe – snaží-

ce se demonstrovat svoji skromnost a nepatřičnost oslavy samé – poznámkou, že v jejich věku už není co oslavovat. Člověk mého věku už není limitován jen časem, který mu byl dán, ale stále více určují priority jeho aktivit (a omezují prostor k realizaci zamýšlených projektů a předsevzetí) jeho psychosomatické možnosti, fyziologické podmínky. Tělesná schránka i naše psyché chátrá, paměť odmítá sdělit informaci, o níž ji úporně a neodbytně žádáme, a naše myšlení – byť stále ještě předbíhá slovní formulaci – ztrácí pohotovost a kritickou jiskru, s níž jsme ještě nedávno byli schopni provokovat diskusi při nejrůznějších odborných setkáních. Domnívám se, že v tomto smyslu má zminěné řešení svoji platnost.

Nicméně důvody k zastavení a ohlédnutí jako příležitosti k rekapitulaci prožitých let, toho, co se nám podařilo (či nezdařilo) vykonat, o co jsme usilovali (v rodině a ve své profesi) a čím jsme se snažili zachytit se plynoucího času, tu jsou a zpochybňovány by být neměly. Jen čas – neúplatný a spravedlivý arbiter našeho žití – může posoudit, jestli (a jak moc) jsme byli ve svém snažení úspěšní, zda byly výsledky naší práce přínosné a pro společnost užitečné a zda byly odbornou veřejností vzaty na vědomí a společností ceněny.

Členové akademické obce se u příležitosti svého životního výročí obvykle snaží evidovat a shrnout výsledky své vědecké práce a předložit je – někteří skromně, jiní sebevědomě – v úhledné podobě na vědomí svým kolegům a širší odborné veřejnosti. I já jsem se rozhodl, že si udělám pořádek v archivu svých publikovaných prací, a sestavil jsem (primárně pro svoji potřebu) osobní bibliografii. Tu pod názvem *Personální bibliografie a ohlasy za léta 1958–2010* díky prof. Oldřichu Šimončkoví, vedoucímu katedry pedagogiky, vydává Pedagogická fakulta naší alma mater. Obsahuje přes 260 bibliografických záznamů publikovaných prací více či méně závažného obsahu, rozdílného rozsahu a významu, které vznikly v průběhu 52 let. Přitom po více než deset let (1978–89), kdy jsem byl jako politicky nekonformní donucen Masarykovu univerzitu opustit, jsem se mohl věnovat vědecké práci jen ve dnech volna nebo dovolené, protože jsem z vůle mocných tehdejšího režimu každým druhým rokem učil na jiné škole, a to i ve značně vzdálených místech od svého bydliště.

Dojízďením jsem tak trávil mnoho času. V současné době po chvilkách – jako oddechovou záležitost – píši *Osobní kroniku osmi desetiletí* (s podtitulem Hledání smyslu života v politicky zvrácené době).

Toto „účetování“ slouží stárnoucímu „účtovnímu“ ovšem také k potěše, protože se může laskat se vzpomínkami na minulé časy. Je příznakem přibývajících let, že se mu jeví hezčí, milejší a také žádoucnější než doba přítomná. Pohled do minulosti je také uklidňující a příjemný, protože těší srdce a posiluje duši. Příčinou toho bývají naše „exkurze“ do zaprášených půdních a sklepních prostor, do zapomenutých zákoutí komor, v nichž otevíráme nejrůznější bedny, krabice a truhlice okupované pavoučkem křížáčkem a „zaláskované“ jeho pletivem, které hrozí vysát všechna svědectví našich minulých zážitků. Teprve teď – po letech – začínáme si vážit němých svědků své mladosti a plně doceňujeme hodnotu léty vybledlého obrázku, zažloutlé černobílé fotografie, nepočtenými doteky užmoulané pohlednice či dopisu starého data. Zcela nové hodnoty

objevujeme i v rozpadajícím se jetelovém čtyřlístku vloženém do knížky. Bývají to věci, které se nám dříve jevily nicotnými, protože měly cenu jen jednoho dne, jehož byly účastníky, a protože dny příští je překrývaly novým děním a dávaly zapomenout na příběh včerejší. Dnes ale berou na sebe podobu onoho dne a my cítíme jeho vůni i zodpovědnost za vše, čím se nám vryl do paměti a čím poznamenal běh našeho života. Překotnost našeho žití v mládí a tehdejší zdánlivá nevšímavost k nim nezapřičinily jejich zánik; vryly se – a mnohdy hluboko a nesmazatelně – do našeho srdce, a proto si je paměť udržela. Jsem osudu vděčen za to, že je mi tak v průběhu závěrečných let života dopřáno poznat charakter vlastního nitra, svou vnitřní podstatu a prožít tak i své znovuzrození.

Rozhovor s doc. Vladimírem Spoustou připravil a vedl Mgr. Miroslav Janda, výkonný redaktor časopisu Komenský a lektor katedry pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity.

Merz Mario: *My Homes Wind and Fibonacci Tables*, 1969-1982

Náš rozhovor**... s čerstvým sedmdesátníkem,
profesorem MUDr. Augustinem Svobodou, CSc.**

Tvou celoživotní výzkumnou oblastí je biologie buňky a experimentálním modelem je buňka kvasinková. Smím tě požádat, abys v úvodu našeho rozhovoru našim čtenářům stručně popsal svou vědeckou práci?

Je to tak, studoval jsem biologii buňky na modelu buňky kvasinkové. Kvasinka je totiž jednoduchá buňka, která má většinu atributů buňky eukaryotní, tedy i lidské. To jsme nikdy neztratili ze zřetele, a tak jsme byli ve své výzkumné práci stále blízko lidské buňce, a tedy i biologii lékařské. V tom nás samozřejmě stimulovala výuka mediků. Co jsme vybádali? Všimněte si, že hovořím v množném čísle, neboť jsem byl stále členem nějakého týmu, tedy buď spolupracovníkem, nebo jsem měl spolupracovníky. První větším tématem, na jehož řešení jsem měl jistý podíl, byla regenerace buněčné stěny u protoplastů kvasinek. Podařilo se mi najít a definovat podmínky, za kterých se de novo vytváří buněčná stěna. Studium této regenerující stěny se pak věnovala hodně intenzivně prof. Kopecká. To byly výsledky nové a publikovali jsme je vskutku ve světových časopisech. Další tematikou bylo studium sexuálního párování kvasinek, kde se nám podařilo prokázat, že u kvasinek je i buněčná stěna sexuálním orgánem, neboť zprostředkovává kontakt buněk opačných párovacích typů. Z této tematiky zase výtěžila další významné poznatky doc. Slaninová. Když se začala studovat fúze buněk, přispěli jsme do této tematiky kvasinkovými protoplasty. Bývám sice citován jako ten, kdo publikoval poprvé nepohlavní spojení kvasinek, ale nebylo na tom moc originálního, pouze jsem aplikoval poznatky na jiných buňkách. Snad jen pro zajímavost, naše metodika fúze a regenerace protoplastů byla využita A. Hinnenem v r. 1978 k transformaci kvasinek cizorodou DNA a k detekci místa, kde se cizí gen uloží – to byl

vlastně první exaktní průkaz transformace eukaryotní buňky. Řadu let jsme také studovali funkci cytoskeletu v kvasinkové buňce a také změny buněk v průběhu tepelného a osmotického stresu. Trochu jsem i pyšný, že jsem spolu se švýcarskými kolegy vysvětlil chování jader v průběhu meiózy u kvasinek. Měření počty citací a dalšími scientometrickými parametry – nejsem na tom nejhůř, ale sám si připadám spíše jako dělník na vědeckém poli. Největším uspokojením, které mi přinesla moje vědecká práce, je, že jsem některým skutečností stavby a funkce buněk porozuměl a že jsem poznal řadu úžasných lidí, kteří se radovali z každého, byť drobného objevu.

Patříš k těm, jejichž vědeckou dráhu nasměroval zejména O. Nečas – a ve tvém případě též i M. Nermut. Co ses od nich naučil?

S Milanem Nermutem jsem pracoval jen za studentských let. Naučil jsem se však od něho systematické experimentální práci a nasál jsem od něj nadšení z objevování. To mě vlastně dodnes neopustilo. O. Nečas sice nermutovské studenty neobdivoval, ale já jsem ho

zaujal právě tou nermutovskou precizností v experimentování. U obou učitelů jsem obdivoval vědeckou kritičnost – publikovali hodnotné práce a nemuseli nikdy nic odvolávat. S oběma jsem se však setkal až v době, kdy jsem se už rozhodl věnovat vědě. První impulz jsem dostal ještě jako gymnazista od Vás, pane profesore, když jsem četl v r. 1956 Váš článek o bakteriofágu ve Vesmíru. To, že pracujete na biologickém ústavu lékařské fakulty, to byla výzva Vás následovat.

Augustine, můžeš se honosit i vědeckým úspěchem zcela mimořádným: jsi čestným doktorem jedné zahraniční univerzity. Pochlub se tím i našim čtenářům!

Ano, titul „Doctor cytobiologiae“ mi udělila segedínská univerzita. Trochu jsem se vzpouzel tomuto vysokému uznání, necítím se tak významným vědcem, ale oni zřejmě chtěli vyjádřit uznání mému podílu na formování jejich mladých vědců. Mou laboratoří jich prošlo pět a já jsem zase na jejich mikrobiologickém ústavu strávil s přestávkami téměř rok. Onedlou jsem četl v Nature článek Milestones in cytoskeleton, kde jsem si připomněl, že aktin a myosin objevil v r. 1942 Albert Szent-Györgyi v Segedíně. Tak jsem byl v tom okamžiku pyšný na svou druhou Alma mater.

Na univerzitě je známo, že jsi věřící katolík. Co soudíš o slučitelnosti vědeckého myšlení a víry v Boha?

Myslím, že víra a rozum jsou slučitelné, zejména tehdy, když respektují svá teritoria. Víra totiž není jen soubor poznatků o Bohu, je to způsob života. Pro mě je věda úžasnou příležitostí pro poznávání stvoření, pro poznávání Stvořitelova díla, a to je mocným impulzem pro vědecké bádání. Myslím, že poznávání struktury molekuly, buňky či vesmíru vede většinu badatelů k úžasu nad dokonalostí řádu, který v nich nachází, dokonce i k úžasu nad jeho krásou. Já v tom vidím moudrost Stvořitele, a to mě vede k jeho obdivu a chvále. To však samo o sobě nevede k víře v osobního Boha, k tomu vedou ještě jiné cesty.

Právě jsme prošli obdobím, kdy jsme po 20 letech zjitřené vzpomínali dnů „sametové revoluce“. Jaké jsou tvé dnešní vzpomínky na práci v rehabilitační komisi Lékařské fakulty MU, jež byla jedním z aktuálních výdobytků této revoluce?

O zlu, které se manifestovalo v průběhu oněch 40 let socialismu, jsem samozřejmě věděl, avšak setkání s konkrétními lidmi, kterým toto zlo poznamenalo celý život, udusilo mladistvé ideály či nedovolilo rozvinout tvůrčí schopnosti, bylo velmi těžké. Udělení čestných diplomů vyloučeným studentům bylo jen slabou náplastí na prožitou bolest a zklamání. Jsem rád, že se ty rehabilitace projednaly záhy po listopadu. Kdyby se termín projednávání na nějaký rok odložil, určitě by někdo z politiků legitimitu rehabilitací zpochybnil nebo by na to celá společnost rychle zapomněla.

Pocházíš z typické jihomoravské vsi Starý Poddvorov. Víš, že tvoje vědecká zvidavost ti nedala, aby ses neponořil také do badání její historie. Co se ti podařilo objevit na tomto poli?

Naše vesnice vznikla zhruba před 300 lety, když se začaly vinohradnické boudy přeměňovat na chaloupky. Byla to vesnice velice chudá, závislá jen na tom, co přinesla dřina na malých hospodářstvích. Trochu jsem se naučil hledat ve starých matrikách a archívech, a tak vytvářím „genealogii“ místních rodů a píši historii osídlení na jednotlivých parcelách. Spolu s historiky naší filozofické fakulty se podílím na přípravě knihy o osadnících Starého Poddvorova. Přišel jsem na řadu nesrovnalostí v dosavadních zprávách o historii, třeba že na zvonici zvoní nikolív sv. Donát, ale sv. Isidor, že větrný mlýn má zcela jiný původ, než se udává, že první zmínky o osadnících jsou již z r. 1678 v Horenské knize atd. To však není hlavní motiv mého zájmu o historii. Je pro mě zážitkem vracet se k známým i neznámým lidíčkám z „Potvorova“, chudým a upracovaným, malého i velkého ducha, veselým i smutným, těšit se z jejich moudrosti a sdílet jejich

radost ze života. Zdá se mi, že k nim pořád náležím a snad proto si tu historii rád připomínám.

Přesto, že jsi už sedmdesátníkem, nejsi ještě profesorem emeritním, nýbrž výkonným. Prozrad' nám, co na Biologickém ústavě děláš? Jaké cíle své práce na tomto ústavě dnes vidíš?

Mám už jen částečný pracovní úvazek a přednáším a zkouším molekulární a buněčnou biologii pro bakalářské směry a mám také dvě přednášky a seminář pro mediky. Přednášky z molekulární a buněčné biologie vyžadují stále doplňování novými poznatky, a tak se moje práce teď více soustřeďuje spíše na přípravu výuky.

Biologický ústav se poněkud proměnil, nejen svou lokalizací, ale především odborným zaměřením. Projekty, na kterých se na ústavě

pracuje, jsou dosti vzdáleny mým aktuálním vědomostem, ale raduji se z každého úspěchu, kterého pracovníci ústavu dosáhnou, tedy moje sounáležitost k ústavu stále trvá. Vybavila se mi vzpomínka na jednoho emeritního profesora – klinika, kterého velmi bolelo, že se ho už nikdo nedotazoval na odborné věci. Podobné problémy si nedělám, vím, že taková je současná věda. Já si přeji něco jiného, totiž aby mě ta vědecká zvidavost ještě nějaký rok zůstala a mohl se dotazovat já.

Závěrem tohoto rozhovoru ti jménem redakční rady revue Universitas k tvému letošnému životnímu jubileu co nejsrdečněji blahopřeji – a hlavně ti přeji, aby sis ve zdraví dlouho užíval radost z poznávání i ze sdílení tohoto poznání se studenty.

*Rozmlouval
a autorem fotografie je
prof. MUDr. Jan Šmarda,
DrSc.*

Ruthenbeck Reiner: **Zavěšení IV**, 1969/1870

Z minulostí a současností univerzity**Tři sociologové z Bláhovy
Brněnské sociologické školy****(B. Zwicker, J. Obrdlíková, M. Hájek)**

Po svém článku *Inocenc Arnošt Bláha (k 130. výročí jeho narození) / Universitas, 2009, č. 3, s. 55-56/* jsem se k 50. výročí jeho smrti (25. 4. 1960) rozhodl napsat článek o jeho třech nejvýznačnějších žácích tzv. Bláhovy Brněnské sociologické školy – o B. Zwickerovi, J. Obrdlíkové a M. Hájkovi.

Bláhova Brněnská sociologická škola

Bláhova Brněnská sociologická škola vznikala postupně z jeho posluchačů sociologie, později spolupracovníků a přispěvatelů *Sociologické revue*, založené v roce 1930. Lze ale vůbec hovořit o „škole“? Na to odpovídá doc. PhDr. Jan Macků ve své stati *Brněnská sociologická škola a její místo v dějinách naší sociologie* (ve: Brněnská sociologická škola, Brno 1966, s. 4-21). Podle něho se výraz „škola“ používá ve dvojitým smyslu: „Za prvé k označení vztahu učitele a žáků, a za druhé ve smyslu určitého teoretického směru. Oboje je u Bláhovy Brněnské sociologické školy zastoupeno. Pokud se týká teoretického směru školy, její stoupenci vycházeli z (Bláhova) kritického realismu, požadovali důsledný empiricko-teoretický výzkum společnosti, v teoretické sociologii postulovali hodnotící soudy z hlediska poznané společenské totality, její hlavní představitelé dospívali ke strukturálně funkčnímu pojmání společnosti. Pro příslušníky této školy byla příznačná silná společenská angažovanost (na rozdíl od Královské Pražské sociologické školy, která se držela jen vysvětlování společenských jevů, pozn. J. S.), a to vesměs v demokratických antifašistických organizacích a institucích“ (s. 18).

Bruno Zwicker (1907 - 1944)

PhDr. Bruno Zwicker se narodil 17. 2. 1907 v Knínicích u Boskovic v rodině židovského drobného obchodníka. Po maturitě na boskovickém reálném gymnáziu začal v roce 1926 studovat na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 1927 se soustředil na sociologii, především na sociologii práce. V roce 1929 se stal knihovníkem jak Chlupova pedagogického semináře, tak Bláhova sociologického semináře, později jeho pomocnou vědeckou silou a posléze nehonoranovým asistentem. Druhými státníci ukončil učitelské studium a v roce 1933 složil doktorát z filozofie na základě disertační práce *Sociologie práce*. Na podzim 1938 učil asi měsíc na Klasickém gymnáziu v Brně a poté na nově zřízeném židovském gymnáziu v Brně. S transportem

z Brna 22. 9. 1942 se dostal s rodiči a sestrou Hildou do Terezína. Do povolených 75 kg si vzal hlavně knihy a věnoval se tam především židovské mládeži. Dne 28. 9. 1944 byl transportován do Osvětimi, kde byl v noci z 29. na 30. 9. 1944 v plynové komoře zavražděn. (Na pamětní desce obětí nacismu v meziposchodí budovy Filozofické fakulty MU Grohova je chybně uveden rok 1941, na což mě upozornil prof. PhDr. Luboš Nový, CSc., a já různé činitele, kteří se dosud nečinili, ač předělat jedničku ve čtverku není pro kameníka žádné velké umění.)

První jeho odbornou prací byl článek *Nový pokus o systém obecné sociologie* (Česká mysl, 1929, č. 3, s. 259-263). Od roku 1930, kdy byla I. A. Bláhou založena Sociologická revue, publikoval celých jedenáct let (do roku 1940) hlavně v ní. Podle vyjádření šéfredaktora revue I. A. Bláhy byl Zwicker „hlavní hybnou silou vší práce, již nová revue vyžadovala (...)“. K zmíněnému prvnímu Zwickerovu článku se tematicky přimyká článek *Soustava a metoda* (SR 1939 s. 22-30), kterou – jako Žid – uveřejnil z opatrnosti pod pseudonymem Z. Bystrý.

Druhým Zwickerovým tematickým okruhem byli sociologové a sociologické společnosti. Sem patří například recenze dvou prací Pitirima Sorokina *Sociologické Theorien im 19. und 20. Jahrhundert* (Sociologická revue 1931, s. 344-345), *Sociologické nauky přítomnosti* (tamtéž 1936, s. 126-128), a článek *Z činnosti sociologických společností v cizině* (tamtéž 1930, s. 191-192). Třetím – a hlavním – Zwickerovým tematickým okruhem byla sociologie práce: *Problém práce* (Sociologická revue 1930, kde na s. 366-373 zrecenzoval pět prací) a napsal *K sociologii nezaměstnanosti. Část I. a Část II.* (SR 1935, s. 34-43); obě vyšly nejprve zvlášť ve dvou číslech Sociologické revue a pak dohromady jako zvláštní výtisk ze SR o počtu 22 stran. Čtvrtý Zwickerův tematický okruh by se dal nazvat „pedagogický“. Je zastoupen článkem *Sociologie na Vysoké škole zemědělské a na Vysoké škole zvěrolekařské v Brně* (Sociologická revue 1937, s. 260).

Vratme se ještě k jeho obsáhlejší článkům, tj. *K sociologii nezaměstnanosti*. Doc. PhDr. Mojmir Hájek o nich píše: „Ve studii K sociologii nezaměstnanosti I. se pokusil dr. Zwicker vymezit předmět i metody šetření o životě nezaměstnaných, výzkumem realizovaným ve třicátých letech sociologickým seminářem MU v Brně za vedení I. A. Bláhy a soustředěným především na problematiku hmotného životního slohu nezaměstnaných (bydlení, šacení, výživa) a na nepříznivé důsledky nezaměstnanosti na projevy rodinného života jejich nositelů. V druhé části této studie soustředil se autor na to, jak nezaměstnanost sama svým masovým výskytem působí desintegračně na psychiku nezaměstnaného a ovšem i na utváření jeho vztahů či postojů. V jejím závěru neváhal kriticky řešit i otázku péče o nezaměstnané a poukázal na nedostatečnost dosavadních postupů.“ (Mojmir Hájek: *a) Bruno Zwicker, významný představitel Brněnské sociologické školy*. In: Brněnská sociologická škola. Brno 1966, s. 84.)

Dagmar Lišnovská v personální bibliografii *Bruno Zwicker 1907-1944* (Brno, Státní pedagogická knihovna 1968, 48 s.) dokládá z let 1929-1940 celkem 424 Zwickerových nečíslovaných prací. Z toho je 57 článků, 136 hesel do Dodatku Ottova slovníku naučného, 74 hesel do Pedagogické encyklopedie a 217 recenzí většinou cizojazyčné literatury. O autorech, kteří psali o Zwickerovi uvádí 8 záznamů.

Je tragedií, že tento talentovaný žák Bláhův, který by vyrostl ve špičkového odborníka ve své disciplíně – v sociologii práce – předčasně zahynul.

Juliána Obrdlíková (1909 - 1983)

Předesílám, že pojednání o ní bude kusé, protože jsem v archivech nenašel žádný její životopis ani personální bibliografii a v tisku jsem narazil jen na stručnou vzpomínku prof. PhDr. Josefa Soláře *Dáma české sociologie* (Rovnost z 23. 9. 1993) a na krátký „Portrét“ *Juliána Obrdlíková* Marty Kolářové (Díář 2004 Slavné ženy ve střední Evropě, s. 54-55).

Narodila se 5. 5. 1909 ve Veselí na Moravě v rodině strojvůdce. Po maturitě na gymnáziu začala studovat na Masarykově univerzitě v Brně sociologii, anglistiku a matematiku. Jako středoškolská profesorka učila od 1. 9. 1933 v Košicích. Po zániku ČSR v roce 1939 učila pravděpodobně v Brně na 3. reálném gymnáziu. V roce 1938 složila doktorát z filozofie a stala se nehonoranou asistentkou v Bláhově sociologickém semináři. Po válce učila sociologii na Vysoké sociální škole v Brně založené v roce 1947 Bláhou. Jako jednatelka Masarykovy sociologické společnosti a jejího Sociologického ústavu organizovala za Bláhou vedení sociologický výzkum Brna. Změna politického režimu znemožnila jeho dokončení a tudíž i publikování výsledků a rovněž její habilitaci. Převzala sice na Palackého univerzitě v Olomouci po prof. M. Traplovi na studijní rok 1949/50 ještě sociologické přednášky a semináře, ale i ty brzy ustaly a sociologie byla jako „buržoazní pavěda“ vystřídána sociálními naukami a plánováním. Dne 2. 10. 1951 žádala o převedení z kraje olomouckého do kraje brněnského „na kterýkoliv stupeň škol nebo do kterékoli školské služby v Brně, protože obor sociálního výzkumnictví, na který jsem soustředila činnost na Filozofické fakultě PU, nemá na této fakultě vyhlídek, jak ukazuje rozhodnutí MŠVU, jímž odmítlo zřídít dvouleté studium oblastního plánování na této fakultě“. Od 1. 11. 1951 už učila na osmileté střední škole v Ořechově, pak ve Šlapanicích a poté – od 1. 10. 1954 – na jedenáctileté střední škole na Mendlově náměstí v Brně. V době mimoškolní organizovala, prováděla a vyhodnocovala v roce 1953 sociálně ekonomické průzkumy kopaničářské oblasti jako podklady výhledových plánů pro KNV Gottwaldov. Ke konci padesátých let dokázala pořídit a vydat samizdatový *Jubilejní sborník k osmdesátinám I. A. Bláhy* 28. 7. 1959 – s třiceti příspěvky různých autorů. Sama v něm má příspěvek *Dlaň vždy otevřená*.

Od roku 1965 opět mohla působit jako učitelka sociologie, a to zpět na Palackého univerzitě v Olomouci, kde založila a vedla sociologické centrum. Vy-

růstali zde sociologové nejmladší generace PhDr. Filip, PhDr. Václavík a později v Praze působící PhDr. Z. Štrmiska a PhDr. M. Petrušek. Stala se i externí členkou na nově vzniklé katedře sociologie na FF v Brně. Uspořádala též sborník *Brněnská sociologická škola* (Brno 1966, 124 s.), kde sama má dva příspěvky, a to *Sociologická metoda I. Arnošta Bláhy a a) Kritický realismus, b) Brněnská sociologická škola*. Stala se i editorkou rozsáhlé závěrečné syntetické práce I. A. Bláhy *Sociologie* (Praha, Academia 1968, 433 s.). Editovala též sborník *O koncepci dějin čs. sociologie* (Brno 1968), do něhož pořídila rozsáhlé anglické resumé. Po roce 1969/70 její spolupráce opět skončila, protože se stala osobou, která „nevyhovovala“. Podnikla však výzkum – *Sociologický výzkum důchodců v Ostravě. Část 1. a Část 2* (1970).

Ve svém díle se dále zabývala problematikou společenské konvence, sociální distance, regulace sociálních aktivit (o tom viz Hirner: *Čs. sociologie do roku 1948*; rukopis uložen na SÚ AV SR v Bratislavě), napsala studii *Sociologické názory Josefa Trakala*, sestavila s PhDr. Dušanem Slávikem *Sociologickou čítanku* atd.

Povšimněme si aspoň tři jejich prací. Zvláště významná je její stať *Sociologická metoda* In. *Arnošta Bláhy* (Brněnská sociologická škola, Brno 1966, s. 22-48). Bláha označil svou teorii jako federativní funkcionalismus. Jeho metodicky nejdůležitější součástí je pojem sociální situace, čímž vyřešil problém sociální reality jako reality sui generis. Filozoficky Obrdlíková považuje Bláhu za českého pozitivistu. Lze s ní souhlasit, že Bláha je v noetice kritickým realistou, avšak diskutabilní je její tvrzení, že je agnostikem. Obecně-vědecký přístup ke skutečnosti v aplikaci na sociologii, který Bláha označil jménem objektivismus, zahrnuje dva požadavky: 1. Je opravdu třeba studovat sociální jevy jako věci, tzn. nic do nich nevkádat a zobjektivnit to, co je na nich subjektivní. 2. Tento objektivismus znamená pro Bláhu rozlišovat mezi teorií čistou a aplikovanou. Bláha vidí podstatu sociální skutečnosti v sociálních činnostech. Sociální mu znamená tolik jako uspořádaný, řádový, tj. sjednocený pod tlakem sociálních norem, které tento řád konstituují.

K rané práci vydané v roce 1947 jako skriptum *Pedagogická sociologie* lze říci, že jeho náplň je nevyvážená, protože většinu textu (s. 3-18) věnuje autorka úvodu do sociologie a jen menšinu textu (s. 18-28) vlastnímu tématu. V úvodu do sociologie se zabývá sociálními procesy, lidskými plurály, problémy kultury, podmíněností života sociálního, rozdělením sociologie a sociologií v systému věd. Osnovu toho, co autorka považuje za „pedagogickou sociologii“ čili sociologii výchovy, obsahuje tato pasáž textu: „A tu se nám už rysují zřetelněji jednotlivé složky činnosti výchovné, jež zajímají sociologii výchovy. Jde tu 1. o povahu činnosti výchovné, o její vyučovatelskou a výchovnou náplň; 2. o subjekt výchovné činnosti; 3. o předmět výchovné činnosti; 4. o zřízení, v jejichž rámci proces výchovný probíhá; 5. o představu či ideál, podle něhož se výchovná činnost zařizuje; 6. o metodu výchovné činnosti; 7. o funkce výchovné činnosti. Naším úkolem nyní bude analyzovat, pokud tyto jednotlivé prvky procesu výchovného jsou dotčeny podmíněnostmi

sociálními.“- Cenná je i přiložená bibliografie, kde jsou oddíly Sociální psychologie učitele, Sociologie třídy, Sociální ideál školy a Obecně (= úvody do pedagogické sociologie).

Třetí námi vybranou prací je *Sociologický výzkum domovů důchodců v Ostravě-Porubě a Přívoze* (1970). Průzkum prováděla PhDr. J. Obrdlíková s JUDr. Miroslavem Vítkem (je zařazen M. Hájkem do 7. vrstvy Bláhovy Brněnské sociologické školy jako člen střední generace). V první části textu (37 s.), a to v kapitole *Problematika výzkumu* autorka píše: „A právě tito duševně čilí obyvatelé domova důchodců by zde mohli překonávat izolovanost od světa novou integrací s domovem důchodců jako celku, ale též v částečných společenstvích, která by se zde mohla utvářet na základě činnostním a zájmovém (...) Cílem výzkumu domovů důchodců bylo zjistit, jak institucionálně je potřebám starých lidí učiněno zadost.“ Data byla získávána z úředních pramenů a z řízených rozhovorů s obyvateli domovů. Výsledky jsou zachyceny ve 34 tabulkách. Poslední kapitolou jsou Praktické podněty, vyplývající ze sociologického výzkumu. – V II. části textu (86 s.) šlo o Výzkum potřeb ostravských starých lidí – Výzkum v domácnosti. Zde jsou zajímavé kapitoly 1. K pojmu starých lidí, 9. Společenské vztahy a zájmové činnosti starých lidí, 10. Stáří a život a 11. Hlavní závěry a podněty pro praxi.

Těžce nemocná na srdce zemřela J. Obrdlíková v Brně 15. 9. 1983 ve svých 74 letech.

Mojmír Hájek (1913 - 1993)

Narodil se 27. 10. 1913 v Miroslavi. Otec byl hospodářským úředníkem a matka učitelkou. Po maturitě na reformovaném reálném gymnáziu v Ivančicích začal studovat češtinu a filozofii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Své učitelské studium ukončil v roce 1937, připravil se v roce 1937/8 na rigorózní zkoušky a obhájil malou doktorskou dizertaci *Sociologické šetření moravské vesnice v rozpětí generačním – Neslovice 1904-1934*, takže byl v květnu 1938 promován na doktora filozofie.

Působil pak ve školské službě 42 let – od 1. 9. 1927 do 1. 9. 1979, z čehož je třeba odečíst jednak totální nasazení od 1. 9. 1944 do osvobození v květnu 1945 (kdy pracoval nejprve jako pomocný stavební dělník na stavbě Zbrojovky v Račicích u Hradce Králové a poté jako horník-dřevič na dole Julius v Zastávce u Brna) a jednak pětíměsíční vojenskou službu od 1. 10. 1945. Jako středoškolský profesor vystřídal reálná gymnázia v Hlučíně, Ivančicích a Brně – Husovicích. Na návrh prof. Bláhy, ředitele sociologického semináře MU, byl každoročně, počínaje 1. 9. 1945 až do 1. 4. 1950, uvolňován Ministerstvem školství k výkonu funkce asistenta v sociologickém semináři na Filozofické fakultě MU v Brně. Od 1. 4. 1950 do 1. 9. 1950 působil tam už jako odborný asistent. Po dočasném zrušení sociologie na našich vysokých školách (od 1. 9. 1950 do 1. 9. 1965) učil znovu na reálném gymnáziu v Brně-Husovicích. (zde působil nejdéle a napsal o tom paměti; jsou v rukopise v archivu

MU.), na Pedagogickém gymnáziu v Brně, na Osvětové škole v Brně, v Žákovském domově v Brně, Cihlářská ul. a posléze na Učňovské škole potravinářské v Brně.

Od 28. 12. 1964 se po příslušném konkurzu vrátil jako odborný asistent sociologie na Filozofickou fakultu MU v Brně, aby tu pomohl kontinuálně konstituovat sociologii jako specifickou vědeckou disciplínu, nejdříve na rektorské katedře marxismu UJEP v Brně, od 1. 8. 1965 pak už na nově založené katedře na Filozofické fakultě UJEP. Zde byl jejím odborným asistentem do 30. 6. 1968, dosáhl hodnosti kandidáta věd na základě disertace *Sociologie horníka v časovém průřezu 1946-1948* (Brno 1966) a od 1. 7. 1968 se stal habilitovaným docentem sociologie, obhájiv habilitační spis *Sociologie horníka* (Brno 1949). Měl značný podíl na organizaci a praktickém provádění výzkumů na východní Moravě a na široce koncipovaném výzkumu Brna. Napsal pak velkou sociologickou disertaci *Kapitoly ze sociologie horníka (průmyslu), sociologie venkova (zemědělství) a sociologie jazyka (sociolingvistika)* v rozsahu asi 600 stran strojopisu, na jejímž základě měl dosáhnout titulu doktora věd (DrSc.). Ač ji komise v čele s Andrejem Sirackým v Bratislavě v roce 1975 schválila, udělení titulu DrSc. mu normalizátoři znemožnili. V roce 1978 odešel do důchodu a po dlouhé těžké nemoci 26. 3. 1993 zemřel ve věku nedožitých osmdesáti let.

V *Kompletní sociologické bibliografii* Hájkových prací, pořízené samotným Hájkem (Brno 1982, 74 s.), je uvedena i bibliografie prací nezahrnutých do doktorské dizertace s 98 záznamy. Bibliografie obsahuje oddíly Sociologické výzkumy v terénu, Účast na státních resortních, fakultních i jiných sociologicko-výzkumných úkolech, Přednášky (68) aj. Bibliografii by bylo třeba doplnit publikacemi o Hájkovi. Např. P. Hauser: *Vzpomínka na doc. PhDr. Mojmiru Hájku, CSc.* (Universitas, 1999, č. 1, s. 38).

Uvádím ještě jeho tři práce: Příspěvek do už zmíněného samizdatového sborníku k Bláhovým osmdesátinám *Pohled zpět* (s. 52-63), dále stať *Mnohoovrstevnatost Brněnské sociologické školy*. In: Brněnská sociologická škola (Brno 1966, s. 87-107) a konečně sylabus *Přehled základů sociologie pro profesory středních odborných škol*, jehož část 1. zpracoval s PhDr. Pavlem Tomáškem. (Brno 1969, Hájek s. 1-6) a 2. a 3. část napsal PhDr. Miroslav Gregor).

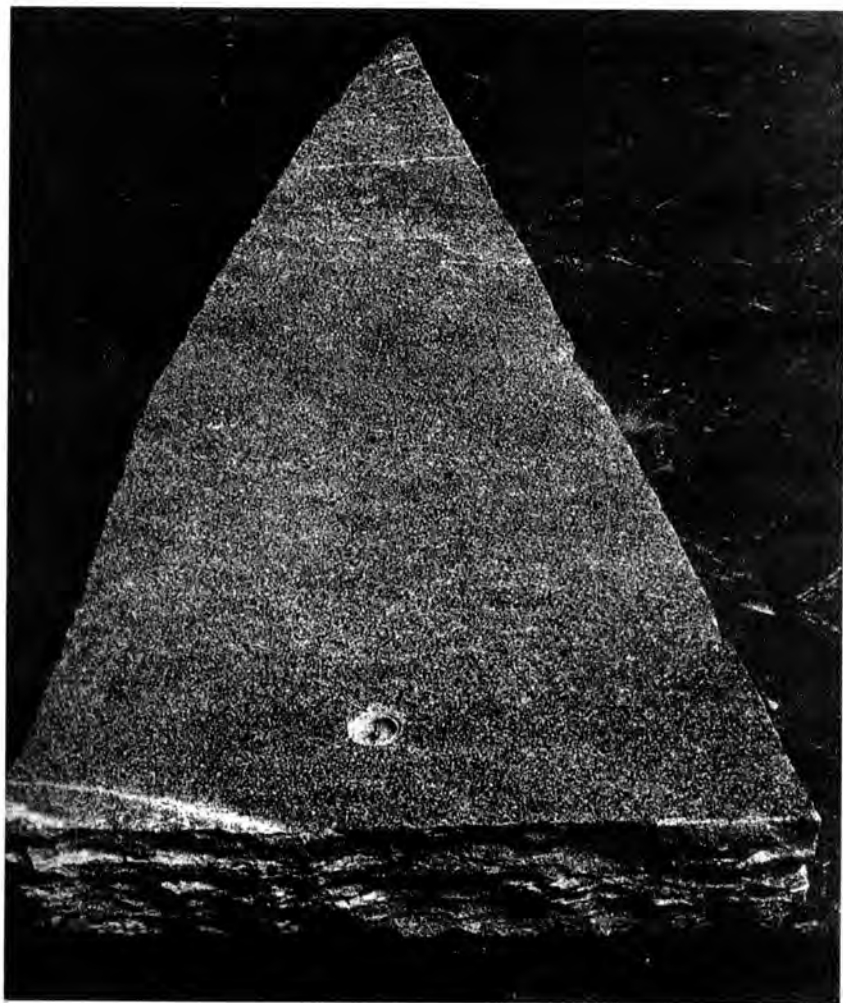
Závěrečné poznámky

V čem uvedení sociologové vynikli, je patrné z rozboru jejich hlavních prací. Jejich vzájemné srovnání a zhodnocení v dějinách české sociologie není však možné pro zkrácený život Zwickerův a neexistenci bibliografie J. Obrdlíkové.

Děkuji JUDr. M. Vítkovi za podnět k tomuto článku. Za cenné rady a pomoc pak J. Bochníčkové, vedoucímu archivu na MU Brno PhDr. J. Pulcovi a řediteli archivu na PU Olomouc PhDr. P. Urbáškoví, Mgr. S. Handlové z Mo-

ravského zemského archivu v Brně, asistentu sociologie na Slezské univerzitě v Opavě PhDr. D. Janákovi, PhD., a informátorce v Moravské zemské knihovně v Brně PhDr. E. Kmoníčkové.

Jiří Sedlák

Anselmo Giovanni: **Direzione** (žula s kompasem), 1967

Významné osobnosti naší univerzity

Antonín Hartmann

V říjnu roku 1939 se v mém životě udál velký zlom, jež jsem tehdy ani zdaleka netušil. Do naší tercie, přesněji do 3. C třídy Státního gymnázia v Brně na ulici V Aleji, zvané ještě nedávno předtím třída Legionářů a po válce až dodnes třída Kapitána Jaroše, přišel učit nový, mladý profesor latiny, který nás překvapil neobvyklými učebními přístupy. Po obligátním zápisu do třídní knihy se usadil vpředu na první volné lavici, rozložil na ní jedno nebo možná dvě lejstra, jak se brzy ukázalo, s abecedním seznamem našich jmen, a po prozkoušení latinských slovníků spojení jako *ancillam formosam magistri vocas* „voláš krásnou služku učitelovu“ nebo *dux cum filia sua in hortum properat* „vojevůdce spěchá se svou dcerou do zahrady“ apod. se jal do lejster zcela veřejně zapisovat známky, věc to v jiných předmětech nebyvalou, neboť ostatní profesori si je zapisovali skrytě do černých notesů, z nichž je předčítali většinou jen rodičům při jejich návštěvách před veřejně obávané sborovny. Ihned jsme učinili příslušná opatření, a protože do lejster na první lavici dohlédli jen spolužáci menšího vzrůstu v lavici druhé, byla ve třídě zavedena instituce tzv. „věštců“ (vati-um), kteří v okamžicích poměrného ticha, někdy dosti dlouhého mezi rychle vyslovenou otázkou tazatele a zpravidla váhavou odpovědí tázaného, na dálku četli a vypisovali z oněch lejster zapsané číslice a zprostředkovali je zájemcům dozadu.

Přitom se brzy zjistilo, že pan profesor Hartmann, tj. „tvrdý muž“, jak se onen nový kantor, metající po třídě smřšť latinských i českých tvarů, opravdu patřičně jmenoval, píše do lejster k známám i jakési divné klikyháky, o nichž vyšlo brzy najevo, že je to těsnopis české soustavy Herout-Míkulíkovy. Tuto mediální vymoženost jsme tehdy někteří z výše uvedeného důvodu – ovšemže bez valného výsledku – začali studovat. Jinak se metodický přístup profesora Hartmanna dal charakterizovat jako přímý tah na branku zkoušeného objektu. Rychlé, přímé a jasné otázky, jednoduchá škála jasných pedagogických hodnocení

od stručného a vysoce pozitivního „dobře“ přes středně negativní „chytráku“, respektující sice lidská práva třináctiletého studenta, ale naznačující jeho víceméně bludnou cestu k správnému postužení příslušné gramatické reality, až k brachiálnímu, tj. ručnímu vyjádření učitelova nesouhlasu s názorem zkoušeného na gramatické otázky intenzivním šroubovitým povytahováním žákových (méně často žákyňiných) příušních kotlet až do povstání na špičky nohou nebo ještě výše.

Tyto dobře miněné pedagogické přístupy, bohatě doplněné jasně formulovanými výklady a rozborů latinské gramatiky, se neminuly – alespoň u mne – jistým účinkem. Neboť můj zpočátku poněkud přezíravý pohled na překlad českých vět typu „otec má dvě nohy, matka a dcera čtyři“ do latiny při procvičování latinských číslovek, hodnocený pro mou osobu před příchodem prof. Hartmanna kdysi v půli měsíce října známkou mezi čísly 2 a 3, byl při následném písemném testu z konce října překvapivě oceněn ze strany prof. Hartmanna známkou 1. stupně; dal jsem se tedy rychle zlákat vidinou eventuálního úspěchu i do budoucna – což vedlo k tomu, že se výukou latiny a staré řečtiny zásluhou prof. Hartmanna živím dodnes.

Odkud se prof. Hartmann tak zčistajasna v Brně objevil a jaký byl předtím běh jeho životní dráhy. Narodil se 14. ledna 1910 v Nebožticích na Hlučínsku na území tehdy pruského Slezska, od r. 1920 zvaných (již na území ČSR) Hněvošice. Po maturitě na hlučínském gymnáziu se zapsal na studium latiny a staré řečtiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a po jeho skončení započal svou pedagogickou dráhu právě na svém mateřském gymnáziu výchovou nejmladší generace tzv. Moravců ze svého rodného Hlučínska. Jenže to už se chystal osudný podzim roku 1938, Hlučínsko bylo obsazeno německou armádou a přivtěleno přímo k německé říši. Antonín Hartmann opustil svůj domovský kraj a po ročním působení na Slovanském gymnáziu v Olomouci přichází v říjnu 1939 na brněnské klasické gymnázium a sdílel s ním pak v příštích dvaceti letech v podstatě všechny jeho peripetie.

Stal se tu hned zpočátku ve svých 29 letech v obtížném období tzv. protektorátu výrazným učitelem latiny a staré řečtiny, přes svůj moderní a neotřelý přístup k výuce klasických jazyků učitelem přísným a nesmlouvavým, a přitom spravedlivým a lidsky přístupným. To bylo zvláště důležité v letech druhé světové války, kdy nás jeho námi – spíše tušený než jím záměrně manifestovaný – vzorný vlastenecký postoj morálně velmi posiloval. Po skončení války, kdy se naše třídy v r. 1945 připravovaly k maturitě, jsme ho několikrát zahlédli, jak konal svou občanskou povinnost jako záložní důstojník, povoláný k vojenské službě. Poté se cesty prof. Hartmanna s životními osudy většiny jeho žáků v podstatě nastálo rozešly, moje vlastní cesta se však brzy začala s jeho životní drahou postupně sblížovat v období po mém ukončení vysokoškolských studií latiny a řečtiny a vstupu do praktického života.

To už ovšem neexistovalo na „Jarošce“ klasické gymnázium a byla tu místo něho všeobjímající jedenáctiletka a profesor Hartmann už byl učitelem vyučujícím mimo jiné i matematiku – jež ho nota bene vždycky bavila. Pro mne nastala příležitost k novému a těsnějšímu vzájemnému styku s ním v r. 1960, kdy se Antonín Hartmann stává na základě konkurzu odborným asistentem klasické filologie na Masarykově univerzitě (tehdy přesněji Univerzitě J. Ev. Purkyně).

S jeho příchodem jsme se začali dovídat poměrně více o strastiplných experimentech v československém středním školství a tamní hrůzné personální politice. Ne že bychom neznali podobné věci i z vysoké školy. Já dodnes nevím, jestli se mám stydět nebo nestydět za to, že jsem v r. 1952 při odchodu z vojenské základní služby, kterou jsem absolvoval za Čepičky, dostal z vojny daleko lepší „kádrový“ posudek než dva roky předtím z filozofické fakulty při odchodu na vojnu. A stále mám před očima scény, jak byl v polovině 50. let jeden I. ročník našich posluchačů celkem zbytečně po jeden semestr seznamován s dělnickým prostředím tím způsobem, že děvčata byla každý sudý týden posílána do textilky Mosilany v Obřanech (tamní dělnice se rozhořčeně ptaly, proč tam posíláme jejich děti, když ony samy daly své dcery na studia proto, aby tam nemusely pracovat ve stejných podmínkách jako jejich matky) a chlapci chodili ob týden

do Královopolské strojírny (kde se jich našťásti směl ujmout dnes už nevím který brněnský sportovec a za tichého souhlasu vedení fabriky s nimi provozoval míčové sporty).

To se právě nachezoval čas k tomu, kdy Antonín Hartmann, jak bylo zmíněno výše, přešel jako učitel latiny a řečtiny na Filozofickou fakultu UJEP. A na dlouhých dvacet let převzal hlavní odpovědnost za gramatickou výuku studentů především latiny – s metodologickým přístupem sice poněkud umírněnějším proti létům třicátým, avšak s pedagogickým tlakem i účinkem ještě snad prohloubenějším. Ke své vlastní promyšlené jazykové praxi přidával nyní teoretické výsledky nejnovejších didaktických zkušeností soustavně publikovaných v odborných časopisech vycházejících zejména v německy mluvících krajích a v Itálii, což byly země, s kterými se v tomto směru začínaly rozvíjet na našich oborech od 2. poloviny 60. let zvláště intenzivní vědecko-pedagogické styky. Mimo jiné se od těchto let Antonín Hartmannovi postupně dařilo opatřovat pro Ústav klasických studií i moderní edice řeckých a římských autorů pro jejich soustavnou četbu v seminářích i v rámci osobní přípravy posluchačů ke zkouškám. Antonín Hartmann významně na našem oboru přispěl v 70. letech rovněž k zavedení přísnějšího a promyšlenějšího systému písemných gramatických zkoušek, jejichž realizace bývá pokládána pro tzv. mrtvé jazyky za zvláště důležitou.

K této Hartmannově velmi intenzivní výchovné a výukové činnosti přistoupil v době jeho univerzitní činnosti i odpovědný zájem o řešení vědeckých úkolů: Antonín Hartmann získává začátkem sedmdesátých let vědecký titul kandidáta filologických věd za práci o titulatuře starořímských úředníků. Zároveň se u něho již od 60. let uplatňoval i překladatelský zájem o okruh antických jazyků. Plútarchos, Prokópios, Tacitus, Zósimos a další autoři se stávají předmětem jeho překladatelského zájmu a naopak zase různé instituce naše i zahraniční (např. rakouské kláštery) jej často žádaly o přípravu latinsky psaných statí pro svoje publikace. Tato činnost se postupně dostávala do popředí Hartmannovy odborné aktivity hlavně v období, kdy zejména od začátku 90. let užíval PhDr. Antonín Hartmann, CSc.,

v rodinném kruhu v plném rozsahu zaslouženého důchodu.

Čas jeho pozemského života se naplnil na samém konci r. 2001, kdy zesnul ve věku nedožitých 92 let.

A. BARTONEK

(s použitím Programu Gymnázia na tř. Kap. Jaroše 134. 2001, 224-7)

Jaroslav Kallab

(24. 6. 1879 Nové město na Moravě
- 10. 2. 1942 Brno)

Prof. JUDr. Jaroslav Kallab, významný český vědec a pedagog, žil v letech 1879-1942. Narodil se v rodině advokáta. Studoval na Prvním českém gymnáziu v Brně, kde v roce 1898 maturoval. Po vzoru svého otce se rozhodl pro právníkou kariéru. Zahájil studium na Právnické fakultě Vídeňské univerzity, ve studiu práva pak od roku 1900 pokračoval v Praze. Na Právnické fakultě Karlovy univerzity byl v roce 1903 promován doktorem práva.

V následujících letech pracoval jako justiční adjunkt. Již v této době projevil zájem o akademickou práci. V květnu 1907 se na Právnické fakultě Karlovy univerzity habilitoval pro trestní právo hmotné a trestní řízení. Habilitační práci zpracoval na téma: „*Základy nauky o způsobilosti být stranou a o příslušnosti soudu v trestním řízení rakouském*“. Ja-

ko soukromý docent absolvoval zahraniční studijní pobyty, nejprve na Berlínské univerzitě u prof. Franze von Liszta (trestní a mezinárodní právo) a poté v Paříži na Sorbonně u prof. Emila Augusta Garçona (trestní právo a vězeňství). Věnoval se především oboru trestního práva, ale postupně si začal více všimnout obecnějších pojmů právní vědy a metodologie. Jako autor vědecky fundovaných prací, v nichž stále rozšiřoval filozofickoprávní, obecná a metodologická i noetická východiska objasňování trestněprávních otázek včetně jejich mezinárodních a historických souvislostí, byl roku 1913 jmenován mimořádným profesorem na Karlově univerzitě a začal jako suplent přednášet dějiny právní filozofie.

Po vzniku Masarykovy univerzity v Brně byl v roce 1919 jmenován řádným profesorem dějin právní filozofie a práva a řízení trestního. V roce 1939 byl pověřen i přednáškami v oboru mezinárodního práva veřejného. V letech 1920 - 1921, 1929 - 1930 a 1937 - 1938 působil jako děkan Právnické fakulty a v období 1927 - 1928 byl rektorem Masarykovy univerzity.

V roce 1929 prezident Československé republiky jmenoval prof. Kallaba svým zmocněncem, oprávněným jednat i podepsat dokumenty k přípravě mnohostranné mezinárodní Úmluvy o potírání penězokazectví (Ženeva). Na základě tohoto zplnomocnění se prof. Kallab podílel na vypracování a schválení všech ustanovení této Úmluvy a jejích protokolů. Smyslem přijetí Úmluvy bylo stanovit společná pravidla pro nejúčinnější způsob jak čelit a potírat penězokazectví. Úmluva o potírání penězokazectví se stala významným pokusem o harmonizaci trestního práva na světové úrovni a v současné době je základem i pro ochranu společné evropské měny Euro. Účast prof. Jaroslava Kallaba na přípravě a přijetí Úmluvy o potírání penězokazectví je – nepochybně nejen z tohoto pohledu – záslužnou, nadčasovou a připomenutí hodnou událostí v životě tohoto významného brněnského představitel právní vědy.

Prof. Kallab založil, vybudoval a řídil při Právnické fakultě Masarykovy univerzity Kriminologický ústav. Byl členem České akademie pro vědy, slovesnost a umění (od r. 1919 dopisujícím, od r. 1925 mimořádným a od r. 1932 členem řádným). Od r. 1922 působil ja-

ko dopisující člen Královské české společnosti nauk Stal se i předsedou Zemské péče o mládež v Brně. Byl členem řady odborných a zájmových organizací, například Mezinárodního institutu pro právní filozofii a právnickou sociologii, Filozofické jednoty Brno a také předsedou Svazu zemských ústředí pro péči o mládež.

Prof. Jaroslav Kallab, „mistr české právní vědy“, vytvořil vlastní logicky uspořádaný a důsledný systém právní noetiky a metodologie. Filozofickoprávní přístupy aplikoval při výkladu problémů trestního práva ve vědecké práci i v pedagogickém působení na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Metodologii právní vědy podle Kallaba si osvojovaly i mladší generace právníků působící v praxi. Jeho učebnice trestního práva hmotného (1935) podává obecné otázky trestního práva právě tímto způsobem. Zvláštní část přinesla originální důmyslné uspořádání. Kallabova právně filozofická koncepce, jak ji nacházíme v jeho díle, je zaměřena na širší způsoby právního poznání než ryze normativistický přístup prof. Weyra, jeho brněnského kolegy. Mezi oběma vědci se v letech 1920 - 1936 rozvinula vášnivá diskuse.

Poslední léta života Jaroslava Kallaba znamenala okupace a s ní související uzavření českých vysokých škol. Strávil je v ústraní, těžce nemocen. Zemřel v Praze dne 10. února 1942; zanechal po sobě jednoho syna.

Vědecká a literární tvorba prof. Kallaba je rozsáhlá. Nejvíce prací věnoval trestnímu právu hmotnému a trestnímu řízení. Kromě vědecko-pedagogické činnosti se angažoval v oblasti legislativní tvorby a praktické aplikace trestního práva pro mladistvé. Byl spoluautorem osnovy k trestnímu zákonu 1922, resp. 1920 - 1925, autorem vládního návrhu zákona o trestním soudnictví nad mládeží předloženého v roce 1930.

Prof. Kallab publikoval asi 95 prací, z toho 20 monografií a 75 odborných statí publikovaných ve vědeckých a odborných časopisech a sbornících.

Prof. JUDr. Jaroslav Kallab, vědec a pedagog, právník a filozof, byl slavnou osobností československého vědeckého života 20. a 30. let minulého století. I proto je po něm pojmenována ulice Kallabova v brněnské části Žabovřesky a Kallabův fond při České zemské

pěči o mládež v Brně. S politováním je však třeba poznamenat, že veřejnost nevěnovala stejnou péči, s jakou si připomíná jeho osobnost v oblasti vědy, jeho pozůstatkům. Památce Prof. Kallaba se lze poklonit až po trpělivém pátrání v centrální evidenci Ústředního hřbitova v Brně a samotný hrob jako by ani nepatřil jedné z nejvýznamnějších postav české právní vědy.

J. FENYK
K. PŘEPECHALOVÁ

František Kopečný

V roce 2009 jsme oslavili sté výročí narození a v roce 2010 vzpomeneme dvacáté výročí smrti významného českého jazykovědce, jehož osud byl spojen s Brnem – Františka Kopečného (*4. 10. 1909 v Seloutkách na Prostějovsku, †27. 3. 1990 v Prostějově). Jak občanský, tak i lingvistický život Františka Kopečného byl pohnutý. Kopečný studoval v letech 1929 až 1934 bohemistiku a germanistiku na Masarykově univerzitě. Mezi jeho učitele patřili František Trávníček a Oldřich Hujer, kteří v něm vzbudili zájem o historickou jazykovědu. Nejvíce ho ale ovlivnil Bohuslav Havránek, jeden z předních reprezentantů pražské školy jazykovědného strukturalismu a v třicátých letech profesor slavistiky na brněnské univerzitě. Havránek Kopečnému tak zprostředkoval zase funkčně-strukturální pohled na jazyk. Po působení jako gymnaziální učitel v Prostějově v letech 1934 - 1945 se Kopečný v roce 1947 na Masarykově univerzitě habilitoval pro bohemistickou jazykovědu a začal přednášet na nově zřízené olomoucké Palackého univerzitě. Po komunistickém převratě v únoru 1948 však musel olomouckou univerzitu opustit, a to nejspíš proto, aby jako katolík nekazil studující mládež. Na intervenci svého učitele Havránka, který byl činný jako vysoký funkcionář v komunistickém akademickém systému a mohl tak svým žákům pomáhat, Kopečný našťastí našel útočiště v brněnské pobožce Slovanského ústavu nově založené Československé akademie věd, což tehdy byl paradoxní osud mnoha komunisty pronásledovaných vědců, kteří v této instituci, původně zřízené pro snazší politickou kontro-

lu vědy, našli prostor k práci. Ve Slovanském ústavu v jeho různých formách, které během permanentních komunistických „reform“ organizace bádání získal, mohl pak Kopečný zůstat až do svého penzionování v roce 1976.

Kopečný byl především bohemista. Paleta jeho zájmů však byla velmi široká. Napsal četné texty a několik monografií o otázkách syntaxe a morfosyntaxe češtiny na širokém slavistickém pozadí. Tyto studie jsou velmi bohaté na materiál a detailní pozorování, strukturalista by si v nich nicméně přál více syntetizujícího pohledu a celostní koncepce. Silnější stopu inspirace pražskou lingvistikou najdeme v sérii navýsost zajímavých Kopečného textů ke starší české gramatice a k otázkám vývoje a kodifikace spisovné češtiny. Snad nejvíce se ale Kopečný zabýval etymologií. Byl ostatně téměř dvacet let vedoucím brněnského etymologického pracoviště AV. V etymologii je třeba vyzvednout zejména jeho slavistický i obecný příspěvek k obtížnému tématu etymologického výkladu gramatických slov, které je velmi aktuální v rámci dnešního intenzivního bádání o gramatikalizaci. Do etymologické oblasti Kopečného lingvistických zájmů patří pak také badatelé většinou opomíjené téma tzv. elementární příbuznosti jazyků, „šesti cesty“ mezi divergenční příbuzností genetickou a konvergenční příbuzností areálovou.

Kopečného studie stále přinášejí četné podněty k promýšlení různých jazykovědných problémů a inspirace k dalšímu bádání. Dokazuje to mimo jiné i skutečnost, že na rok 2010 se plánuje vydání hned několika knih s jeho texty. Jeho vědecký odkaz je tak stále živý.

B. VYKYPĚL

Vzpomínka na doc. dr. Josefa Skulinu

Když jsem v r. 1951 začal studovat na Filozofické fakultě MU, brzy jsem měl možnost setkat se dr. Josefem Skulinou, tehdy asistentem na katedře českého jazyka a literatury. Záhy jsem pak mohl poznat jeho vlídnost a nevšední ochotu pomoci a poradit. S vděčností vzpomínám, jak mě uváděl do dialektologické problematiky a zaslavčoval do metodiky terén-

ního výzkumu nářečí. Později jsem se s panem doktorem sešel na stejném pracovišti a tam s ním spolupracoval až do jeho odchodu do důchodu.

Josef Skulina se narodil 2. března 1920 v Ostravě, na letošek tedy připadají jeho nedožitá devadesátiny. V Brně vystudoval obor čeština – ruština a po absolutoriu působil krátce jako středoškolský učitel, od r. 1951 pak na katedře českého jazyka FF MU, odkud přešel r. 1954 do dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV. Na tomto akademickém pracovišti dosáhl v r. 1956 hodnosti CSc. a v r. 1959 se habilitoval pro obor česká dialektologie. V r. 1991 zemřel.

Základní složku vědeckého díla doc. dr. Josefa Skulinu, CSc., tvoří práce z dialektologie. Psal např. o diferenciaci východomoravských nářečí a o jejich vztahu k slovenštině a k českému národnímu jazyku, popsal některé nářeční typy a pojednal o jejich původu. Sledoval i vývojové tendence slezských nářečí a zvláštní pozornost věnoval problematice míšení jazyků a dialektů na jazykových hranicích a pronikání prvků obecné češtiny na moravské území. Podnětné jsou jeho úvahy o struktuře dialektů, o jazykovém zeměpisu a o zásadách terénních výzkumů nářečí.

Hlavní Skulinovou prací je knižní publikace Severní pomezí moravskoslovenských nářečí (Praha 1964). Autor v ní podal zevrubný popis nářečí na širším Hranicku, na Valašsko-meziříčsku a Rožnovsku. Jde o oblast jazykově mimořádně pestrou, setkávají se zde totiž základní jevy nářečí východomoravských s prvky hanáckými a slezskými. Složitou jazykovou situaci se mu podařilo zachytit vhodným uplatněním metody jazykového zeměpisu. Monografie obsahuje 14 přehledných jazykových mapek, na nichž se sleduje územní rozšíření téměř 60 diferencních nářečních jevů. Novum Skulinovy studie je mj. v tom, že se snažil odhalit příčiny vzniku jazykových hranic v souvislosti s mimojazykovými faktory, např. v souvislosti s migrací obyvatelstva, s kolonizací a se správními celky pozdního feudalismu. Jeho práce je tak vzácným příspěvkem k historické dialektologii. Jde o spis cenný už tím, že se v něm probírá dialekt málo probádaného moravského teritoria. Vedle bohatého a dobře utříděného jazykového ma-

teriálu najdeme zde i jeho zasvěcenou analýzu.

Výsledky trvalého Skulinova zájmu o městskou mluvu jsou shrnuty v publikaci *Ostravská mluva* (Ostrava 1979). Autor se tu zaměřil zejména na její archaickou vrstvu, ale upozornil také na tendence jejího novějšího vývoje.

Je třeba připomenout, že doc. Skulina napsal rovněž desítky publikovaných recenzí a řadu drobných jazykových okének v denním tisku.

V brněnském dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český stál u přípravných prací na Českém jazykové atlase a nemalý je jeho podíl na terénním výzkumu pro toto kolektivní dílo.

Jako Trávníčkův a Kellnerův žák patří doc. Josef Skulina k těm, kteří tvořili tzv. brněnskou dialektologickou školu. Jeho zásluhy o rozvoj nářečního bádání na Moravě jsou nemalé a nemohou upadnout v zapomnění.

J. BALHAR

Člověk Čermák

V říjnu loňského roku proběhlo sympozium věnované památce zakladatele katedry politologie na Masarykově univerzitě a soudce tzv. prvního Ústavního soudu Vladimíra Čermáka. Při této příležitosti vyšel také sborník, který jsem editoval a do něhož jsem také svým textem přispěl.* Můj příspěvek byl specifický, protože jsem jako jediný na rozdíl od všech ostatních příspěvů profesora Čermáka neznal. Přesto jsem se rozhodl psát o jeho díle, protože jsem o něm slyšel již od dětství a jeho příklad mě určitým způsobem doprovázel. Právě proto bych se rád zamyslel na tím, proč si příklad Vladimíra Čermáka zaslouží v dnešní době stále velkou pozornost.

Profesor Čermák byl někým, kdo pomáhal lidem okolo sebe orientovat se v sociální a politické realitě, kterou je mnohdy velice obtížné umět číst. On to uměl, měl tento dar, který nezahodil, ale naopak příkladně rozvinul. Byl autorem jedinečné práce – pětisvazkové *Otázky demokracie*. V době komunistického temna pochopil, co je v jádru, co je esencí totalitního režimu, totalitarismu, který jsme byli nuceni –

za participace mnohých – snášet. Ale měl také mnoho co říci po roce 1989, kdy jedinečným způsobem formoval české právo z pozice soudce Ústavního soudu České republiky. Jeho hlavním příspěvkem byl pojem hodnotového řádu společnosti, protože právo se přimyká a vychází z tohoto hodnotového řádu. Právo chápal jako způsob nalézání spravedlnosti a zdůrazňoval, že musí být neustále poměřováno hodnotovým řádem společnosti. Významné byly také jeho články, ve kterých reflektoval společenské dění, a to často velice kriticky, např. když psal o některých aspektech selhání našich polistopadových elit. Tehdy napsal: „*Zatímco početní jednotlivci, zbavení totalitní mocí všech svých, a to i majetkových práv, doposud marně klepou na dveře spravedlnosti, bývalí prominenti starého režimu a nově, deklarované živly se bez jakýchkoli, a to mnohdy i legislativních zábran úspěšně vydali cestou často se podobající či se rovnající cestě ekonomické kriminality.*“

Osobně mohu říct, že v době mých studií dílo profesora Čermáka představovalo určitý orientační bod. Proto jsem se rozhodl na konci svých studií práva psát práci právě o něm, a to jako výraz vděčnosti vůči tomu člověku, kterého jsem osobně neznal, ale který mi byl blízký díky svědectví ostatních a mému studiu. Smysl mé práce byl v tom, abych zpřístupnil dnešnímu čtenáři autora, o kterém se často obdivně mluví, který se stal v tomto smyslu alespoň pro brněnskou politologii klasikem, ale jehož dílo se už nečte a až tak dobře nezná. A přitom není dobré, aby upadlo do dějin zapomnění, protože má stále co nabídnout. Při psaní jsem chtěl navíc zkombinovat obě dimenze jeho díla, dimenzi politologicko-filozofickou i dimenzi právní, protože zástupci politologie a práva znají jeho dílo jen z jednoho úhlu pohledu. Proto stálo za to pokusit se oba dva tyto úhly pohledu propojit. Moje práce má zcela jistě mnohé rezervy, ale snad na ni navážou další badatelé.

Mimořádně zajímavé chvíle jsem zažil, když jsem dělal rozhovory s jednotlivými žáky, přáteli a známými Vladimíra Čermáka. Rozhovory o jeho díle přinesly zajímavé zjištění: na pana profesora mnozí lidé vzpomínali jako na charismatickou osobnost, která je v určitém momentu jejich života oslovila, formovala a doprovázela. Viděli v něm velkého člo-

věka a byli vděční, že se s ním mohli setkat. Velice často se věcný rozhovor o teoretickém díle Vladimíra Čermáka dostal do jiné roviny, do roviny osobní. Byli jím pohnuti, když na něj vzpomínali. Z tohoto důvodu jsem chtěl, aby v práci byly zahrnuty tyto osobní vzpomínky na velkou osobnost, aby nezůstaly jen v soukromí, ale dostaly se na veřejnost. V těchto chvílích osobních vzpomínek jsem cítil, že stojím u něčeho velkého, něčeho velice lidského, že jsem byl jakoby u jádra toho lidského. Zcela jistě právě toto bylo to největší, co jsem při psaní o dílu pana profesora Čermáka zažil.

Zdůraznit osobnost Vladimíra Čermáka jsem považoval za důležité i z toho důvodu, že naši zemi charakterizuje absence autorit, které by pomáhaly vidět lépe a ostřeji a které by pomáhaly rozlišovat, měly ono umění rozlišovat ve složitě realitě dnešního světa, jak to uměl právě profesor Čermák. Autoritou není někdo, kdo by potíral individualitu toho druhého tím, že by ho nutil, aby se mu podřídil, tj. aby zaujímal stanoviska, která domnělá autorita vyznává, či dodržoval pravidla, která mu nařizuje, ale autoritou je někdo, kdo otevírá druhým oči, pomáhá jim, aby věci uměli nazývat pravým jménem. Těchto lidí není v naší společnosti bohužel příliš mnoho, protože není snadné dobře se dívat, vidět části z hlediska celku a není snadné ani věci dobře interpretovat. A není také mnoho těch, kdo by to uměli předat ostatním.

Na Čermákovi je fascinující, že klíčem k jeho dílu je antropologie, že v jádru jeho pozornosti leží problém člověka. Člověk je podle Čermáka charakterizován třemi potřebami: potřebou identity, sociability a transcendence. Právě potřeba transcendence je hnacím impulzem člověka. Čermák říká, že nedostatek této potřeby zbavuje jedince imunity vůči totalitní nauce. Je varovně, že v dnešní apatické době do značné míry mizí právě ona snaha překračovat sebe samotného a podílet se na nekonečnosti a nepřetržitosti světového i společenského procesu. Doufám, že příklad člověka, který za sebou zanechal obrovské dílo a který byl velkým příkladem také díky svému osobnímu životu, nás povzbudí do všech těch drobných i větších bojů, které v každodennosti svádíme. Jedním z nejoriginálnějších Čermákových po-

jmů je *polémos* (svár), který podle něj znamená podílet se na pulzu života. A o to jde.

J. BAROS

* Vladimír Čermák: *člověk – filozof – soudce*. Nakl. MU, Brno, 2009.

Docent MUDr. Jaroslav Filkuka, CSc. – k nedožitým osmdesátinám

Doc. MUDr. Jaroslav Filkuka, CSc. patřil k těm, kteří ujmají-li se věci neuvažují, kolik tím získají cti. Naopak především uvažoval, je-li schopen věc učinit, kolik dobrého přinese svým bližním a jak přispěje a prospěje svému oboru systematickým studiem a soustředěnou prací. Všichni, kdo jsme měli možnost s doc. Filkukou společně pracovat a spolupracovat, jsme mimořádně oceňovali jeho šlechetnost, laskavé srdce a čistou mysl neschopnou postranního úmyslu. Svůj charakter osvědčil v dobách temných jako muž zásady – Horatiův *vir propositus*. Jeho ohleduplnost a neschopnost oplácet zlým mu činily život sice složitým, ale vnitřně citově bohatým. Je obdivuhodné, jak si ve vážných, složitých a nepřejících chvílích zachovával rozvahu a optimismus ve věci budoucí.

Byl vždy výtečný student, na gymnáziu a jako student medicíny. My pamětníci s uznáním vzpomínáme na příhodu, když Brno, Masarykovu Univerzitu a její Lékařskou fakultu navštívil prof. Sellye – rodák z Komárna, absolvent Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze, emigrant do Kanady, kde v Montrealu vynikl svými pracemi o stresu a kalcifylaxi. Bylo to v padesátých letech, v posluchárně I. chirurgické kliniky ve Fakultní nemocnici U Sv. Anny. Prof. Sellye přednášel na jednání Spolku brněnských lékařů. V diskusi po přednášce vyhledal a z auditoria vlastně vyvolal tehdy medika Filkuku, jehož práci o stresu znal, aby ho poznal a s ním diskutoval. Tato zanícenost a medicínská zvidavost provázela doc. Filkuku celý život.

Po popromočním „umístěnkovém“ pobytu na Slovensku a ročním působení v Anatomickém ústavu Lékařské fakulty v Olomouci se doc. Filkuka vrátil do Brna, na I. patologicko-anatomický ústav Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, kterému zůstal po celý život věrný, do něhož se vždy po studijních pobytech vracel. Vyniknul řadou publikací zaměřených převážně experimentálně (morfometrie, histochemie, kvantitativní stanovení DNA, morfologie chromozomů). U nás prioritně zavedl speciální metodiky, kterými pronikavě zasáhl ve zkoumané problematice do vysvětlení formální a etiologické patogeneze. Byl autorem a spoluautorem monografií, mnohokrát se účastnil vědeckými sděleními na kongresech v zahraničí, u nás na forech Společnosti patologů, Biologické společnosti, Spolku lékařů a dalších. Jeho publikační činnost obsáhla celou šíři obecné, speciální a experimentální patologie, v neposlední řadě též historie medicíny. V posledních letech byla v centru jeho zájmu kardiopatologie a patologie transplantací. Nelze nezpomenout jeho zanícené pedagogické činnosti pro mediky všeobecného a stomatologického směru, jeho schopnosti

zevšeobecnění a přesných formulací, jeho dokonalých přednášek a neméně kvalitních skript.

Doc. Filkuka zemřel tragicky v roce 1990, po autohavárii, po čelném střetu s nákladním autem. Nedočkal se již jmenování profesorem, ani dalších uznání, která by tomuto skvělému, nekonjunkturálnímu a mimořádně nadanému lékaři, vysokoškolskému učiteli a vědeckému pracovníkovi jeho alma mater mimo vši pochybnost udělila.

B. HABANEC

Poznámka:

Na doc. Filkuku před dvěma lety vzpomínal v citlivém článku „Doba talentům nepřála“ prof. MUDr. Karel Dvořák, DrSc., uveřejněném v *Universitas* 2007/03, str. 57-59. Zmíněný článek je vyčerpávající, s podrobnostmi charakterizujícími nejen osobnost doc. Filkuky, ale současně i dobu nepřející lidem s obrovským nadáním, zanícenosti pro poznání bez podbízení ústřední moci, prostě lidem slušným a bezmocným proti násilí.

Michelangelo Pistoletto, **Hadrová Venuše** (Venere degli stracci), 1967

Jak je to jinde ve světě

Čestné doktoráty „honorary degree“ na americkém kontinentě

Tyto čestné hodnosti se udílejí při hromadných graduacích při příležitosti „convocation“, kdy čestní graduanti jsou přidavkem ceremonie, nemají speciální ceremonii, dostávají titul zpravidla Dr. juris. V povědomí lidu „doktor“ znamená někoho ve zdravotnictví, takže někdy Dr. h. c. žertuje, že bude moci léčit pacienty (Mírvisch). Zkratka Dr. h. c. je tu neznámá.

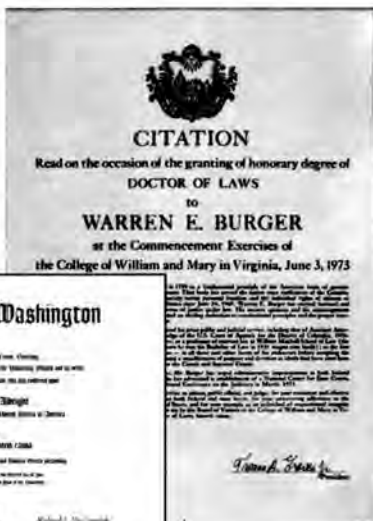
V reprezentativním deníku Globe-Mail vyšel dvoustránkový článek s titulem „Passing the cap“ (narážka na symbolické přijetí doktorského klobouku) od C. Alphonsa. Článek pojednával o čestných doktorátech. Jeho stručný obsah následuje:

Univerzity dávají čestné doktoráty kvůli příjmům a publicitě. Hodnost ztratila svůj původní lesk. Kdo dostává titul? Stručně řečeno: celebrity, hvězdy společnosti, finančníci, ministři, hudebníci a zpěváci, sportovci (profesionální i amatéři), politikové (neaktivní i aktivní), dobrodinci univerzit, lidé s politickými konexemi, zasloužili vědci. Celebrity mívají až desítky čestných doktorátů: jihofafrický arcibiskup Tutu 99, ekonom Galbraith a biolog Gould také desítky.

Nixon, ředitel Royal Bank, svými konexemi zařídil dary pro „svou“ univerzitu. Mírvisch a jeho rodina, původně obchodník s levným zbožím (honest Ed) a nyní divadelní podnikatel, asi rovněž přispěl. Nyní příklady nevhodných návrhů na čestný doktorát: r. 1997 P. Munk, šéf Barrick Gold, daroval univerzitě 6,4 mil. dolarů s podmínkou, že titul čestného doktora dostane bývalý prezident Bush. Při jeho promoční řeči studenti vykřikovali a 30 učitelů univerzity demonstrativně odešlo hned při počátku projevu (univerzita Toronto). Univerzita Victoria hodlala promovat tehdejšího čínského prezidenta a univerzita Alberta premiéra Alberty Kleina, který tehdy právě značně snížil příspěvky na univerzity. Oba návrhy neprošly.

Univerzita Central State Ohio promovala Tysona, boxera a usvědčeného rapistu.

DUŠAN SOUDEK

Panorama knih

Odkaz

Jaromíra Tomečka *

Už první knihy *Vuř se směje* a *Stříbrný lipan*, vydané v roce 1944, učinily z Jaromíra Tomečka (1906 - 1997) známého a oblíbeného autora. V Brně, jež bylo od roku 1940 Tomečkovým trvalým bydlištěm, znali ti, kdo měli cokoli společného s kulturou, tohoto mnohostranně aktivního muže většinou i osobně. Předlistopadový režim sice Tomečka odměnil řadou vyznamenání a titulů (byl zasloužilým a posléze i národním umělcem), ale Tomeček – také díky své přírodní tematice – nikdy neměl pověst poslušného prorežimního autora a od tehdejší politické a kulturněpolitické linie si udržoval kritický odstup. I za husákovské normalizace patřili mezi jeho přátele zakázaní autoři, jako byli Oldřich Mikulášek a Jan Skácel.

K stému výročí Tomečkova narození a desátému výročí jeho smrti vyšel v Brně za redakce Jana Laciny a Jiřího Poláčka sborník **Odkaz Jaromíra Tomečka**.

Do prvního oddílu soustředili pořadatelé odborné studie. První z nich je souhrnný portrét z pera (lépe řečeno: z počítače) literárního historika a kritika Jiřího Poláčka. Následuje stať ostravské bohemistky Olgy Kubeczkové, analyzující ztvárnění přírodního prostředí v Tomečkově díle (reflexe křesťanství a mýtů, pojetí času, existenciální problematika, využití protikladů, smyslové vjemy, metaforika atp.) a pak studie olomouckého literárního teoretika Františka Všetického o specificitě Tomečkovy črty. Lingvista Přemysl Hauser přispěl kratší, ale objemnou prací o Tomečkově lexiku. Poslední je kritická stať brněnského uměnovědce Martina Reissnera o ilustrátorech Tomečkových knížek, nazvaná *Mirko Hanák a ti druhí*. Černobílá reprodukce ilustrací různých výtvarníků provázají průběžně celý sborník.

Nejrozsáhlejší oddíl sborníku tvoří vzpomínky Tomečkových přátel. Na to, co prožili po Tomečkově boku, vzpomínají spisovatelé, novináři, vědci, výtvarníci, ochránci přírody, lesníci a další přátelé, kteří byli spolu s Tomečkem účastníky toulek přírodou, zájezdů

a návštěv jihomoravských vinných sklípků. Někteří z milovníků přírody se vděčně vyznávají, že četba Tomečkových knih byla pro ně rozhodujícím motivem při volbě studijního oboru a povolání. Ze spisovatelů napsali vzpomínkové kapitolky Ivan Kříž, Jan Trefulka, Věra Mikulášková, Ludvík Štěpán, Antonín Bajaja, Jana Štroblová, Pavel Švanda, Jindřich Zogata a Jiří P. Kříž. Bývalý šéfredaktor *Rovnosti* Bohumil Marčák připomíná Tomečkovu dlouholetou spolupráci s tímto deníkem, literární historička Sylva Bartůšková, autorka monografie vydané ještě za Tomečkova života, se vrací ke svým zážitkům z doby, kdy sbírala materiál k disertační práci a psala svou monografii. Brněnský fotograf Rudolf Štursa je dokonce přímým pamětníkem Tomečkova předválečného notářského působení na Podkarpatské Rusi. Jako chlapec se Štursa spolu s Tomečkem zúčastnil několika výletů a rybářských výprav.

Mezi dlouholetými brněnskými přáteli Jaromíra Tomečka byla řada přírodovědců, které s Tomečkem spojoval vědecký zájem o přírodu. Profesor Hromas např. píše, že Tomeček by díky svým rozsáhlým znalostem zoologie a botaniky mohl bez problémů přednášet na přírodovědecké fakultě. Jedním z těchto Tomečkových přátel byl i botanik Jan Šmarda. Ve sborníku vzpomíná na otcovy procházky a zájezdy s Tomečkem též jeho syn, profesor Lékařské fakulty MU Jan Šmarda ml. Závěrečné období Tomečkova dlouhého života zachycuje v několika emotivně působivých momentkách další Tomečkův druh, o řadu let mladší přírodovědec a popularizátor přírodních věd Jan Lacina. (V tišnovském sanatoriu dr. Kuthana se za války před nacistickým pronásledováním neskrýval Jaroslav Seifert, ale František Halas; tady se Tomeček zřejmě zmylil.)

Závěrečnou část sborníku uvádí oddíl Vitr jménem Jaromír (tak se jmenovala Tomečkovi věnovaná báseň Jana Skácela ze sbírky *Co zbylo z anděla*, později tak Skácel nazval i souborné vydání svých prvních tří sbírek). Vedle Skácelovy básně a jeho Malé recenze na Jaromíra Tomečka jsou v tomto oddílu i verše Oldřicha Mikuláška a Ivana Blatného. Pod ti-

tulem Krajiny Jaromíra Tomečka se skrývá malá antologie Tomečkových textů o místech blízkých jeho srdci – od rodné Kroměříže přes Podkarpatskou Rus, Jeseníky, Bílé Karpaty a jižní Moravu až po Brno a jeho okolí. Cenný je oddíl Podoby Jaromíra Tomečka, přinášející řadu zajímavých snímků (tato příloha by si však zasloužila lepší papír a kontrastnější reprodukci). Po bibliografickém přehledu prvních vydání Tomečkových knih následují stručné medailony všech třiceti autorů sborníku.

Sborník významně obohacuje zatím nepřehlednou rozsáhlou literaturu o životě a díle klasika naší přírodní beletrie Jaromíra Tomečka.

J. RAMBOUSEK

* Odkaz Jaromíra Tomečka, editoři Jan Lacin a Jiří Poláček, grafická úprava a obálka s použitím kresby V. Reichmanna Martin Reissner, ZO CSOP Veronika, Brno 2008.

Cesty k sociální pedagogice*

Kolektiv autorů z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity (PDF MU) nám dává nahlédnout do své sociálně pedagogické „kuchyně“. Autoři se sešli na sympoziu k výročí 75. narozenin prof. Přadky, jednoho z nejvýznamnějších představitelů sociální pedagogiky v našem prostředí, a při této příležitosti vydali sborník přibližující edukační a výzkumnou činnost katedry sociální pedagogiky PDF MU.

Projdeme tedy nejprve oblastí, které katedra akcentuje ve vzdělávání budoucích sociálních pedagogů. Téma kompetencí sociálního pedagoga diskutuje Denisa Denglerová, která je dělí na kompetence související s poskytovatelem služby (osobnostní rozvoj) a na kompetence související s klientem (diagnostika). Blížší pohled na rozvoj osobnostních a sociálních kompetencí přináší článek Petra Sojáka, ve kterém představuje třífázovou koncepci rozvoje kompetencí (sebezkušenostní, interakční, nácviková) vnesenou do vzdělávacího programu skrze několik zážitkově orientova-

ných kurzů. Dalším prostředkem rozvoje osobnostních a sociálních kompetencí studentů je sociální divadlo, na které se zde zaměřuje Lenka Remsová. Význam divadla v sociální pedagogice lze sledovat jak v rovině primární prevence (představení negativních jevů a vyvolání diskuse o nich), tak i v rovině sekundární prevence (práce se specifickými skupinami: menšiny, děti z dětských domovů atd.).

Sborník nepřibíjí jen kurzy týkající se osobnosti sociálního pedagoga, ale i kurzy vztahující se k předmětu jeho působení. V praxi se sociální pedagog často setkává se „sociálními problémy, které jsou chápány jako destruktivní pro jednotlivce, skupiny i celou společnost“, tedy se sociálně patologickými jevy. Autorem zabývajícím se právě těmito jevy je Tomáš Čech. V publikaci představuje sérii provázaných předmětů směřujících k analýze, řešení a prevenci sociálních a výchovných problémů.

O multikulturní výchově, která nachází průsečík se sociální pedagogikou zejména v oblasti cílových skupin, pojednává Lenka Gulová. Výuka kromě teoretického zázemí otevírá dveře i do reálného multikulturního světa, kde se studenti mohou stát například domácími učiteli v romské rodině. Kabinet multikulturní výchovy se zaměřuje i na vzdělávání Romů a příslušníků jiných minorit např. nabídkou kurzu asistent pedagoga či přípravou Romů a cizinců na přijímací řízení; o tom pojednává Ema Štěpařová. Aktivity ústí do praktické dimenze multikulturní výchovy a vytvářejí multikulturní prostředí přímo na katedře.

Přehled edukační činnosti uzavírají historické předměty, a to historie sociální pedagogiky a hledání sociálních aspektů dějin pedagogiky; těm se věnuje Dušan Klapko. Klíčové kompetence v těchto předmětech směřují především ke kritickému myšlení, které je přitom univerzální schopností aplikovatelnou v dalším vzdělávání i v profesní praxi studenta.

Druhá část publikace sleduje, „jak se vyrobí sociálně pedagogická teorie“. Sociální pedagogika ani 20 let poté, co jí bylo u nás umožněno svobodně se rozvíjet, stále ještě nemá nasycené teoretické pole a svoji teorii skládá z průníků s disciplínami jako je pedagogika, sociologie či psychologie. Právě rozvoj teorie skrze systematickou a empirickou práci s daty lze označit za předpoklad vědeckosti

disciplíny a za mechanismus jejího zakotvení v akademické sféře. Jak výzkumníci z Pedagogické fakulty „kotví sociálně pedagogickou teorii“, ukazuje druhá část publikace. Příspěvky se skládají z disertačních výzkumů. Prezentované výstupy se tak nacházejí v různé míře rozpracování, některé již přinášejí podrobné výsledky, jiné jsou spíše vstupem do teoretického a metodologického uvažování o problému, a stávají se tak ochutnávkami budoucích disertačních prací.

Nejčastěji autoři využívají metodu zakotvené teorie: Petr Soják ve výzkumu osobnostních kompetencí sociálních pedagogů, Michaela Blahutová při zjišťování příčin dlouhodobých pobytů dětí v ústavní péči, Eva Hartmannová v hledání příčin týrání dětí a Martin Kaleja ve výzkumu současné romské rodiny.

Poutavým tématem je i vytvoření sociálně pedagogického modelu smyslu života, do kterého se pustil Tomáš Dvořáček. Zdroji dat jsou ohniskové skupiny s lidmi, kteří se nevyrovňávají s Žádou krizí, autor analyzuje životní příběhy jedinců v aktuální krizi. Zatím byly představeny první obecné tendence informantů z ohniskových skupin. O kvalitativní výzkum se opřela i Martina Procházková v pohledu na češtinu jako nástroj integrace cizinců.

Smišený výzkum reprezentuje příspěvek Dušana Klapka o afektivních cílech kurikula v učebnicích dějepisu. Sémantické metody, které jsou jádrem výzkumu, mohou být podle autora přínosné pro sociální pedagogiku z hlediska zachycení obsahového zastoupení tématu sociálního znevýhodnění v učebnicích a z hlediska analýzy postojů žáků k těmto tématům.

Sborník otevírá některá z nosných témat pro sociální pedagogiku a prezentuje jejich uchopení v rovině výukové a výzkumné. Ve výuce je zdůrazněna osobnostní a sociální příprava budoucích sociálních pedagogů, dále přehled v oblasti sociálně patologických jevů, které může sociální pedagog „narovnávat“ nebo jim předcházet, multikulturní prostředí jako pole působnosti sociální pedagogiky a všeobecný přehled o historii disciplíny, na který se váže rozvoj kritického myšlení. Ve výzkumu si své místo našel především kvalitativní přístup. Preference této výzkumné strategie může souviset s tendencí vývoje sociálních věd, spoči-

vající v obratu k hloubkovému porozumění, může však být dána i specifiky disciplíny. Kraus přímo označuje kvalitativní přístup jako vhodný pro sociálně pedagogický výzkum. Témata řešená výzkumně reflektují rozmanitost sociální reality, kterou se sociální pedagogika zabývá. Celá publikace se stává vstupem do diskuse o aktuální podobě sociální pedagogiky a možných směrech jejího budoucího vývoje.

K. LOJDOVA

* Dušan Klapko (ed.): Sympozium sociální pedagogiky na PdF MU, Brno: Masarykova univerzita, 2008. 221 s.

Had, který se kouše do ocasu, Výbor hispanoamerických fantastických povídek *

Hispanistka Markéta Pilátová si nedávno ve své recenzi románu Guimaraese Rosy *Burrito (Respekt 5/2009)* povzdychla, že ze současné latinskoamerické produkce se překládá málo a výběr je často nahodilý. A ejhle, nakladatelství *Host* přichází s reprezentativním výběrem hispanoamerických fantastických povídek, jejichž množství a výběr mají do mála i nahodilosti daleko. Studium fantastických povídek má v brněnském Ústavu románských jazyků a literatur dlouhou tradici, do které se výbor s názvem *Had, který se kouše do ocasu* důstojně zařadil. Výsledek projektu podpořené Grantovou agenturou ČR přináší na jedné straně studii Evy Lukavské o historii a vývoji tohoto žánru v hispanoamerické oblasti a medailony zastoupených autorů, na straně druhé překlad padesáti pěti povídek, které vznikaly v rozmezí více než jednoho století (1858-1972). Výběr měl hned několik kritérií. Povídky jsou řazeny chronologicky, protože tak lépe vyniknou vývojové tendence žánru (od jasné inspirace romantickou literaturou francouzskou, přes boom žánru ve 40. letech minulého století, po vstřebání tradic magického realismu do podoby nové reality, jejíž je fantastično nedělitelnou součástí). Hledisko geografické bylo pominuto ve prospěch auto-

rů. Ve výboru jsou zastoupeni jak autoři v českém prostředí známí či slavní, tak autoři zcela neznámí, ale zajímaví. Stejně kritériem bylo uplatněno i ve výběru povídek. Jen několik autorů je zastoupeno více povídkami, a pokud ano, jedná se o díla, která výstižně charakterizují žánr samotný. Hledisko odborné a umělecké se zde zajímavě snoubí. Před čtenářem se jako na dlani otvírá historie menšinového žánru z literární oblasti, kterou z našeho střeoevropského kontextu máme tendenci vnímat jako exotickou a kulturně jednotnou.

Tematicky lze povídky rovněž rozdělit na několik podskupin, na něž poukazuje již úvodní studie. Motivy přízraků a způsobů smrti jsou přímo základními stavebními kameny žánru a objevují se v něm v nejrůznějších obměnách. Jednou se přízrak zjeví jako obraz dávno mrtvé milenky (*Památce Pauliny*), podruhé je jím zavražděný zjevující se vrahovi (*Dostavník*), v jedné z povídek je dokonce vypravěčem přízrak mrtvého sám (*Abych řekl pravdu*). Fantastické prvky povídek z druhé poloviny 19. století spojené s postavou ďábla (*Číslo III*) či jiných nadpřirozených bytostí evropského kulturního kontextu (*Sířena*) zajímavě kontrastují s působením temných sil původní indiánské kultury (*Chac Mool*) v „moderní“ společnosti let padesátých. Dalšími imanentními a hojně zastoupenými motivy jsou bdění a sen ve spojitosti s dnem a nocí – životem a smrtí (např. *Sto roků spánku*).

Neméně zajímavým tématem je proměna prostoru, kterou autoři pojímají velmi široce. Od dýně, která svým přebujelým růstem nakonec pohlcuje svět (*O Dýni, která zhltila vesmír*), po amatérského opraváře zapalovače, který se ve stále rozrůstajících se součástkách rozebíraného objektu rovněž ztratí (*Ulice žebřáků*).

Ono výše uvedené propojení reality a fantastična charakterizuje asi nejlépe povídka *Apoteóza učitelky*, ve které žákyně dívčí školy zabijí a společně snědí učitelku literatury, která je obtěžovala svými rozbory básní.

Knize, kterou uzavírá rozsáhlá bibliografie, nelze než popřát velké množství nadšených čtenářů z řad poučené i laické veřejnosti.

M. POUČOVÁ

* Had, který se kouše do ocasu, Výbor hispanoamerických fantastických povídek Host, Brno 2008, 470 s.

Úvodní studie a bibliografie: Eva Lukavská. Překlad: Eva Lukavská, Jan Machej, Daniel Nemrava, Markéta Riebrová, Eva Spitzová.

Josef Šmajš: Filosofie – obrat k Zemi *

Prof. PhDr. Ing. Josefa Šmajše, CSc., (1938) v šedesátých letech posluchače Vojenské akademie Antonína Zápotockého (VA AZ) v Brně, zaujala filozofie víc než vojenskotechnické disciplíny. Pronikl do ní natolik, že byl přijat – už jako vystudovaný inženýr – na katedru filozofie na VAAZ. Vystudoval přitom filozofii na brněnských filozofických fakultách.

Když se zúčastnil v roce 1978 pohřbu svého učitele filozofie na VAAZ – doc. PhDr. Vítězslava Gardavského, CSc. (který byl normalizátory z VAAZ v roce 1970 vyhozen), musel VAAZ opustit. Ujala se ho Cetlova Katedra dějin filozofie na FF. Zde se zabýval filozofií vědy a techniky a publikoval z ní ve Filosofickém časopise a jinde.

Vědu a techniku začal chápat šířeji a hlouběji – jako subkulturu v rámci kultury vůbec, jak o tom svědčí jeho spoluautorství v knize J. Cetl – S. Hubík – J. Šmajš: *Příroda a kultura* (1990). Brzy začlenil svou dosavadní filozofickou problematiku do nově koncipované ontologie – s J. Krobem: *Úvod do ontologie* (1994), prohloubeněji pak – opět s J. Krobem – v *Evoluční ontologii* (2003). Samostatně vydal: *Kultura proti přírodě* (1996), *Ohrožená kultura* (1997), *Konflikt přirozené a kulturní evoluce* (1997), *Gnozeologické implikace evoluční ontologie* (2000), *Drama evoluce. Fragment evoluční ontologie* (2000), *Filozofie psaná kurzívou. Rozhlasové ekologické eseje* (2003), *Evolutionary Ontology. Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture* (2008), *Potřebujeme filozofii přežít?* (2008).

Syntézou všech těchto knih je – podle J. Šmajše jen prolegomeny k této syntéze – *Filosofie – obrat k Zemi* (...). „Obratem k Zemi“ jako by navázal na amerického lesníka a filozofa A. Leopolda, který už ve třicátých letech

20. století přišel s tzv. „etikou Země“: „Etika Země prostě rozšíří hranice společnosti tak, aby v sobě zahrnovaly půdu, vodstvo, rostlinstvo a živočichy, čili souhrnně Zemi. Bude se řídit novým kategorickým imperativem: 'Správné je to, co směřuje k ochraně integrity, stability a krásy biotické komunity. Špatné je to, co směřuje jinam.'“ (*Filozofický časopis*, roč. 39, 1991, č. 6.) U Šmajse se však nejedná jen o „etiku Země“, ale o „ontologii Země“ s jeho objevem funkce kultury.

V první části své knihy nazvané *I. Evoluční ontologie* se mj. zabývá dvěma navzájem propojenými ontologiemi – 4. Ontologií přírody a 5. Ontologií kultury. Nově zde chápe kulturu (zjednodušeně řečeno) jako vše (materiální, sociální, duchovno), co člověk vkládá mezi sebe a přírodu. Zjišťuje, že takto chápaná kultura nabyla postupně ve svém vývoji protipřírodní (doplnil bych: i protilidský) charakter. Proto vystává pro člověka – lidstvo na nejvyšší nálehavý úkol proměnit tuto kulturu – přírodu a člověku – lidstvu nepřátelskou – v kulturu biofilní. O tom je 6. kapitola Hledání konceptu kultury biofilní. To je podstatou „obratu k Zemi“*. A tím se Šmajsova evoluční ontologie stává „filozofií lidského přežití“.

Druhou částí Šmajsovy knihy je *II. Evoluční gnozeologie*. V této šíři a hloubce jde u Šmajse o nově zpracovanou tematiku. Zvláštní pozornosti zasluhují podkapitoly Ke vztahu ontologie a gnozeologie, K nezbytnosti aliance gnozeologie s vědou, Pravda jako antropologická hodnota, a dále kapitoly 4. Poznání obyčejné a vědecké a 6. Kritéria pravdy, problém kompatibility. V posledních dvou kapitolách (o pravdě a o jejich kritériích) by možná zasluhovaly větší zpracování otázky pravdy v přírodních vědách na jedné straně a ve vědách humanitních a společenských na straně druhé, vyrovnání se s Pirandellovým (a postmoderním) „Každý má svou pravdu“, se vztahem absolutního a relativního v pravdě a s tímž vztahem i v kritériu pravdy atd.

Třetí částí Šmajsovy knihy je *III. Filozofie techniky*. Hned v 1. kapitole – Podstata a dvě vývojové linie – se dovídáme o ontické podstatě techniky a o technice biotické a abiotické. 3. kapitola – Kompatibilita technosféry s biosférou – obsahuje podkapitoly Tři důvody pro omezování ekologicky nežádoucí techniky, Sedmkrát o přiblížování technosféry k bio-

sféře a K problému biofilní transformace kultury a technosféry. (Přesnější by bylo „včetně technosféry“, která přece patří do kultury.) V posledních třech kapitolách se autor zabývá technikou zemědělskou, informační a vojenskou. Podív možná vyvolá, proč první dvě označil jako abiotické a třetí – vojenskou – nikoliv, ač ta je „superabiotickou“. Či ne?

V závěru knihy nalézáme sedmibodovou *Nájemní smlouvu se Zemí*, v níž – v preambuli mj. čteme: „Abychom předčasně nevyhynuli, potřebujeme expanzi kultury zastavit, uzavřít nájemní smlouvu se Zemí.“ Uzavřeme-li onu smlouvu, byla by pak naděje na přežití – (*Naděje ze skepse* – V. Gardavský, 1969). Je to v protikladu ke knize prof. ThDr. Otakara A. Fundy, (autora posudku a předmluvy Šmajsovy knihy) – *Znavená Evropa umírá* (2000)?

Hlavní přínos prof. Šmajse pro filozofii spočívá v ustavení ontologie kultury (jako prostředníka mezi člověkem a přírodou) v rámci celé evoluční ontologie. Jestliže jej jako reprezentanta ČR na Světovém filozofickém kongresu v Seulu v roce 2008 uvedli v seznamu jako Josefa Culture (omylem udělali z názvu jeho vystoupení jeho příjmení), pak – podle kouzla nechtěného – vystihli jeho podstatu filozofa opravdového jako „filozofa kultury“, ovšem v rámci evolučně a ekologicky pojaté filozofie. Svou ontologií významně doplňuje etiky H. Künga – *Světový étos – projekt* (1992) a M. Valacha *Svět na předělu* (2000). Pro světovou *Encyclopedia of Anthropology* zpracoval hesla Culture, Nature, Technology, Environmental Philosophy, což vysoce oceňuje např. i integrální antropolog z UK V. Soukup.

Záslužné by bylo, kdyby se prof. J. Šmajse v dalším svém filozofování pokusil „biofilně naprojektovat“ rodinu, školství (ne nějaký nový předmět, ale školství jako nový systém) a média.

Šmajsovu knihu lze doporučit vědeckopedagogickým pracovníkům a studentům

J. SEDLÁK

* Josef Šmajse: *Filozofie – obrat k Zemi*. Evoluční ontologická reflexe přírody, kultury, techniky a lidského poznání. Praha, Academia 2008. 431 s.

Vladimír Spousta: Vádemékum autora odborné a vědecké práce humanitního a sociálního zaměření*

Vádemékum doc. PhDr. V. Spousty (1930) je, zdá se, první naší příručkou tohoto druhu. Svou tematickou šíří totiž přesahuje příručky V. Smetáčka, J. Tomana, J. G. Žatkuliaka a dalších. Navazuje na dvě vydání jeho *Vádemékum autora odborné a vědecké práce (se zaměřením na práce pedagogické)* z roku 2001 a 2003, ale začíná do ní šest nových kapitol (3., 4., 5., 8., 12. a 13.). Je určena především studentům humanitních a společenských věd, budoucím filologům, filozofům, pedagogům, sociologům, historikům. Obrací se k autorům prací odborných a prací vědeckých.

Podle V. Spousty – „odborná práce představuje ve své „špičkové“ podobě dílo autora – znalce určitého oboru, tj. *specialisty, experta v daném oboru*. Autor v ní pojednává o specifických problémech svého oboru a prokazuje tak své znalosti – tzn. svoji odbornost. Vědecká práce má všechny atributy práce odborné, což znamená, že její autor musí být též specialistou ve svém oboru a mít hluboké znalosti. Autor vědecké práce však na rozdíl od autora odborné práce přináší ve svém díle zcela *nové, originální a dosud nepublikované poznatky, objevy* apod.“ Autor pak charakterizuje práce seminární, ročníkové, klauzurní, závěrečné, bakalářské, diplomové, rigorózní, disertační a habilitační. Učitelé pedagogických, filozofických a sociologických fakult si tak mohou srovnat své pojmání těchto prací s pojmáním Spoustovým.

Leckoho může udivit, že Spoustovo *Vádemékum* začíná kapitolou Etické aspekty odborné a vědecké práce. V dnešní době, kdy mravnost mizí, tak činí právem. Doufejme, že oněch šest etických principů a dále etické postoje na čtenáře zapůsobí, aby se mravností odborné a vědecké práce nezpronevěřovali. Bylo by možno připojit myšlenku Jana Patočky, že „vědecem je ten, kdo pro sebe za závaznou uznává hodnotu vědecké práce a vědecky stanovené pravdy, ne však ten, kdo naoko, na-

čas a pro určitou příležitost 'vědecky pracuje', tj. vykonává podle svého talentu a vyškolení jistě myšlenkové úkony, dosahuje při tom určitých výsledků atd. Tak je možno se stát a být vědeckým byrokratem, ale nikoliv vědeckou existencí, která zodpovídá za to, co dělá.“

Následujících dvanáct kapitol by se dalo rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří *kapitoly o zdrojích*: Typy pramenných a literárních zdrojů informací a Odborné a vědecké časopisy jako zdroj aktuálních informací. Výhrady zde lze mít k zařazení bibliografií (seznamů literatury) do sekundárních dokumentů, které referují o dílech jiných autorů. Upřesnění by vyžadovala i definice tzv. personální bibliografie, která zahrnuje nejen práce příslušného autora, ale i práce jiných o něm. (O tom blíže v mých skriptech *Úvod do práce s informacemi* – Brno, Ped. fak. 1996.)

Druhou skupinu představují *kapitoly o práci*: Práce s odbornou literaturou, především Literární zpracování odborné a vědecké práce. Zvláště cenná je kapitola 12. Invence, intuice a tvořivost ve vědecké práci (která souzní s třísvazkovým sborníkem J. Malina a kol. *O tvořivosti ve vědě, politice a umění*, Brno 1993) a kapitola 5. Jak psát recenze (kterou předchází kapitola Recenzní kritéria hodnocení příspěvků v redakci odborného časopisu). Mladí autoři odborných a vědeckých prací by možná ještě uvalili gnozeologicko-metodologickou kapitolu, rozpracovávající myšlenkové operace – analýzu, srovnávání, indukci, dedukci, syntézu, zobecnění atp., ale názorně na určitém materiálu.

Třetí skupinou jsou *kapitoly týkající se otázek formy prací*: Bibliografické citace, Název a struktura odborné a vědecké práce (zde jde však i o obsahovou stránku), Vizualizace výsledků výzkumného šetření, Jazykové úskalí odborného a vědeckého textu, dále Typografická úprava odborné a vědecké práce. I uvedené kapitoly jsou důležité, zvláště pro vědecké pracovníky, kteří tyto záležitosti často podceňují. Přínosnou je zvláště kapitola 8. pro gnozeologickou hodnotu vizuální. (Většina lidí jsou vizuální typy.)

Za obzvláště užitečnou považují kapitolu 13. Čím jste nyní vy, tím byli jsme i my, která spadá do druhé skupiny kapitol, neboť Autoreflexní výpovědi vědců jsou o jejich zkušenostech z práce (profesoři Maňák, Dokulil, Peč-

man aj.). Výpovědi přírodovědců jsou zde navíc, což je však jen ku prospěchu.

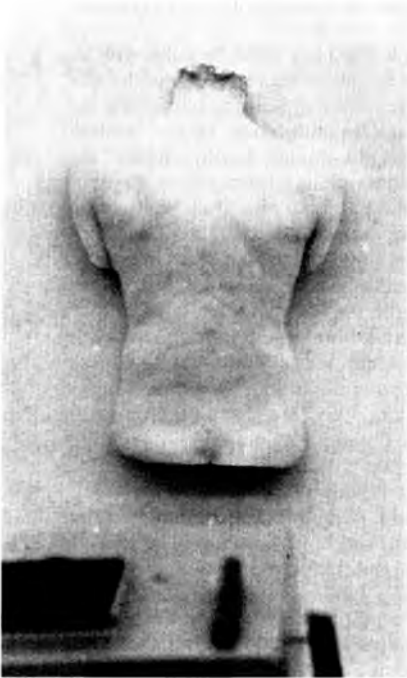
Za kuriózní budou někteří čtenáři považovat Spoustův soustavný výklad všech důležitých cizojazyčných pojmů. Studenti to však jistě uvítají.

Kniha je vybavena anglicky znějícím obsahem, anotací a klíčovými slovy a dále grafy,

tabulkami a obrázky, literaturou a rejstříky – jmenným a věcným. Je příručkou, která poslouží každému – od začínajících studentů po docenty.

J. SEDLÁK

* Brno, Akad. nakl. CERM 2009. 230 s.

Penone Giuseppe: **Bez názvu**, 1974

Vladimír Fux a jeho Zmizelý zápisník

V posledním čísle loňského ročníku Universitas skončilo uveřejňování úvah, miniesejů a vzpomínek hudebního skladatele Pavla Blatného, které vycházely od roku 2006. V novém ročníku dostává slovo jiná významná osobnost brněnského kulturního života – Vladimír Fux (nar. 13. července 1928 v Ostravě), kmenový autor někdejšího divadla Večerní Brno. Na posledních stránkách časopisu budou nyní vycházet Fuxovy vzpomínkové fejetony *Zmizelý zápisník*.

Vladimír Fux je muž širokých zájmů a aktivit. V první řadě je spisovatel, a to dramatik, satirik, humorista, rozhlasový autor, textař a překladatel, ale zároveň i zpěvák, moderátor a příležitostný režisér. Po maturitě na ostravském reálném gymnáziu (1947) studoval ve svém rodišti dva roky na Vysoké škole báňské, odkud přešel na brněnské Vysoké učení technické, jehož část se v roce 1951 změnila na Vojenskou technickou akademii. Tam získal v roce 1952 titul inženýra chemie se specializací na výbušniny a následující čtyři roky působil jako vysokoškolský pedagog a důstojník z povolání na Vojenské akademii. Přírodní vědy a technika ho sice nepřestaly zajímat, ale srdce ho táhlo ke kultuře, především k divadlu, tvorbě písňových textů a kabaretu. Od roku 1956 se proto naplno věnoval spolupráci s tehdy posluchačsky velmi úspěšnou redakcí Československého rozhlasu v Brně. O detailech své životní dráhy a svých dalších zaměstnáních (dramaturg, propagační referent Brněnských veletrhů a výstav, čerpač) se Vladimír Fux jistě ve svých fejetonech zmíní sám.

Vrcholnou etapou Fuxovy tvůrčí činnosti byla šedesátá léta minulého století. Přelom padesátých a šedesátých let byl v dějinách českého divadla dobou vzniku a prvních úspěchů malých divadel. Jako jedno z prvních, ještě dříve než slavný Semafor, který ovšem nebyl zaměřen na politickou satiru, byl v roce 1959 založen profesionální kabaret, pozdější Satirické divadlo Večerní Brno. Jak napsal divadelní kritik Vladimír Just, bylo tehdejší Brno díky tomuto divadlu hlavním městem moderního jevištního humoru a satiry. Fux spolupracoval s Večerním Brnem od samého založení. Už na konci roku 1960, ve své druhé sezoně, uvedlo Večerní Brno satirickou revue *Pozor, hodný pes!*, kterou napsali Vladimír Fux a Miroslav Skála. V roce 1962 přišel „aktuální cajštyk o neaktualitách“ *Hamlet IV. aneb Cirkus Elsinor*, hra, jejímž byl Fux jediným autorem (režisér Evžen Sokolovský se k ní v roce 1989 vrátil obnovenou premiérou). V roce 1963 byla premiéra velmi úspěšné „netradiční báchorky“ *Drak je drak čili Jak žužličti k rozumu přišli* (spoluautoři Vlastimil Pantůček a Miroslav Skála). Další Fuxova satirická hra, „scénický traktát“ *Akce H aneb Město má žízeň* (spoluautor Lubomír Černík), je rovněž z roku 1963. Potom už následovala ...*alias Odyssea* (spolu s Augustinem Kneifelem, 1965). V těchto svých hvězdných letech divadlo neomezovalo své působení na Brno, ale často jezdilo na zájezdy po celých Čechách, Moravě i Slezsku. Všude bývalo vyprodáno a humor usvědčující ze lži fráze o socialistickém blahobytu a svobodě se setkával s nadšeným přijetím.

Z nedávné doby připomeňme alespoň knihu *Bylo, nebylo – Satirické divadlo Večerní Brno 1959-1992*, kterou Vladimír Fux spolu se Zdeňkem Smejalem uspořádal a do níž také napsal několik vzpomínkových kapitol (dokumentaci sestavila Klára Kovařová, 1999). V roce 1997 vydal Fux úsměvnou knížku *Z českých luhů do háje*. Jsou to fejetony o spisovně i obecně češtině a o tom, jak proti své mateřštině leckdy hřešíme. Druhý oddíl této knížky, nazvaný Dědečkovy žertíky, vyplňují vtipné hrátky s cizími jazyky včetně Fuxovy oblíbené latiny, vyprávění o přefeknutích herců a hlasatelů a historky, k nimž dala podnět jazyková nedorozumění.

J. R.

Kapitola úvodní: IN MEDIAS RES

V podstatě jsme všichni (či převážnou většinou) líná stvoření, což je odjakživa základní pohnutkou vynálezů toho jména hodných. Zákonitě k nim patří zápisník, jehož klasická definice kupodivu nezní „zápisník je, když...“, leč „...taková příruční paměť, že abysme věděli“. Jenže kolik zápisníků máme, tolikrát nejsme pamětníky, nýbrž tolik jich postupně zmizí. To vyjde najevo v okamžiku, kdy si něco konkrétního potřebujeme zjistit. Odtud souborný název těchto vyprávění; pochyby o jejich serióznosti jsou viditelné u autora samého, který se spontánně drží zásady „De omnibus dubitandum est“, a to už od začátku. Protože víme, že každý začátek je těžký, hledáme nenápadný úskok, jak jej obejít, a jsme ochotni začít třeba od konce. U vzpomínek je to tím logičtější, čím neochotněji se nám ty starší vybavují; ale tento způsob vědomě volit nehodlám. Mám jen tichou prosbu, aby čtenář pokud možno zůstal u prastaré, leč milé charakteristiky „laskavý“. Za dávných časů to bývalo téměř obligátní i v tiskovinách nesporně seriózních, přímo epitheton constans (mimo *laskaví* bývali tehdy čtenáři už jenom „soudní“ či „naši věrní“). Autor těchto řádků do oněch dob, marná sláva, patří. Tudíž díky předem.

Do Brna jsem se dostal na podzim roku 1949 po dvouletém přesvědčování otcovské autority, nevěřící, že jsem schopen přežít i mimo domov. Bylo totiž po válce, vypadal jsem dost vychrtle, kvalitnějších potravin byl nedostatek, přitom všecko bylo ještě na lístky (což přetrvalo až do roku 1953). Mimoto jsem během dvou let studia na hutní fakultě VŠB v Ostravě přivykl cigaretám – sice ne nějak moc, ale v rozpočtu kalorií i financí to viditelné bylo. A tak jsem se pokusil něco si přivydělat v hlasatelně ostravského rozhlasu, kam si pro své relace o přírodě vybíral mezi studenty náš gymnaziální přírodopisec dr. Josef Kolář, pozdější vedoucí vysílání pro mládež v Praze. Nezbohatl jsem sice nikterak, ale naučil jsem se nemít onen drtivý strach z mikrofonu, který dovede sevřít hrdlo už při samotném pomyslení, kolik posluchačů je možné při každé větě – ba slovu – zklamat bídým výkonem, přefeknutím čili breptem, nesprávnou výslovností cizích slov a jmen atd., neboť možností, jak něco nenapravitelně zkazit, je vždycky nespočetně. („A teď si poslechneme předehru k opeře Antonína Dvořáka – Selma šedlák. – Opravuji: Selma šedlák !“) – Dnes mikrofon jako součást technického vybavení dávno doslova zdomácněl a posvátnou bázeň nevyvolává. Co je samozřejmě, nebudí emoce, a když už, tedy spíše rozjařeně. Inu, kdo nezažil, nemá s čím srovnávat, a to je vlastně do-
cela v pořádku.

Při setkání s novými kolegy jsem se dostal do debaty s jedním členem mládežnického kulturního souboru, což bylo to, co jsem hledal. Tehdy to byl vlastně jediný kontakt s živou neoficiální kulturou, kde bylo lze pokoušet múzy všeho druhu. Ten brněnský kulturní soubor se jmenoval Agitkol Julia Fučíka a vedl jej jistý Jaroslav Dietl, ze kterého se později stal scenárista a klasik českého televizního seriálu. (Název *Agitkol* se později změnil na prosté pojmenování „Soubor Julia Fučíka“, takže ona proletkultovská zkratkovština vzala za své; jinak ovšem *agitprop* co funkce pro agitační a propagační práci nebo *děldop* jakožto název pro dělnické dopisovatele novin strašil dále. Zkratky totiž náš národ miluje láskou nehynoucí, jen si zkuste přečíst třeba návod pro součástky a jejich aplikaci v oboru počítačů; nejde to. A co horšího – už nejsem kolikrát schopen si přečíst noviny zezkratkové tak, že pojem není v článku vysvětlen ani jednou. Zřejmě to máme vědět, protože jsme tím povinni svému vzdělání, a kdo to neví, není nás hoden.)

Kromě hry na kytaru jsem brzy dostal zkušební úkol – jestli bych si troufl přeložit písničku. Ale aby se to dalo zpívat! A tak jsem zhotovil první své překlady. Byly z Lomaxova sborníku „People songs“: *Wandering (Píseň nezaměstnaného)* a *Get thee behind me, Satan! (Satane, táhni s cesty!)*. Obě se chytlly, byly v onom období pochodu a častušek hudebně z jiného soudku, voničiho americkým kořením, ba i swingem, který měl v následujícím období zažít zápas o svou legální existenci.

(S jedním svým překladem jsem se dočkal neobvyklého zážitku. Šlo o čínskou píseň s anglickým názvem „*Arise!*“, píseň čínských dobrovolníků. Na soustředění souboru v Mariánských Lázních, kde jsme denně vystupovali, jsme ten text poprvé uvedli na veřejnosti pozůstávající z odborářů ze všech koutů světa. Stalo se, že po prvních tónech se v rozsáhlém sále zvedla asi dvacítka Číňanů, k níž se zbytek sálu postupně přidal. Tak jsme se dozvěděli, že se ona píseň stala mezitím hymnou ČLR a já jejím prvním překladatelem do češtiny. Naštěstí jsem zůstal v anonymitě, v době konfliktu Číny s SSSR spíše žádoucí, protože vysvětlovat základní funkce „kulturní práce“ impotentně kompetentním činitelům byla – a patrně i bude – vždy snaha naprosto marná.)

S Fučíkovci spolupracovala řada mladých autorů, celá skupina studentů skladby – Josef Berg, Miloš Ištván, Gustav Křivinka, Jaromír Podešva. Ti všichni pro ně psali. Texty tehdy začínal produkovat pozdější básník Rudolf Žák, můj kytarový spoluhráč, a psal je samozřejmě i Jaroslav Dietl, který co do mluveného slova byl přirozeným lídrem a naše vystoupení též konferoval.

Souborová aktivita mi přinesla ještě jedno setkání, které mě ovlivnilo už doživotně. Soubor velmi konkurenční (a nesporně lepší, protože kreativnější) jménem Radost měl ve svém vedení řádku mladých tvůrců – dva z nich byli zaměstnanci brněnského Rozhlasu: skladatel Ludvík Poděšít a textař, dramatik, satirik i amatérský zpěvák PhDr. Vlastimil Pantůček, skautskou přezdívkou Tom (mnozí ani nevěděli, že je vlastně Vlastimil). V rádiu obývali tito dva společnou kancelář s Jiřím Štuchalem, velmi známým humoristou, kabaretiérem a improvizátorem od Pánaboha. Když jsem tam poprvé vstoupil, padl mi zrak

na staříčkový pergamen na zdi, nesoucí hudební zápis jakési chrámové písně psaný ve znacích, kterým se říká *normy*, s textem ve středověké latině. A pod tím nápis hlásal: SVOJÍ PÍSEŇ NEDÁME SI NIKÝM BRÁT ! Což bylo k nevěře, neboť to byl závěr hymny demokratické mládeže, po válce zmezinárodně v řadě jazykových verzí. Bylo to, příznám se, osvěžující v atmosféře, která rychle začínala houstnout frázemi a ztrácet humor, tento neklamný indikátor stavu lidské mysli, která od přírody odmítá ztopořet v náleveh nestravitelných teží o tom, jak dlužno radostně žít.

Ale k věci: Sestrojili jsme tehdy s Pepanem Bergem parodii na u nás tak oblíbenou exotickou romantiku a Tom to zařadil do vysílání. Tehdy bylo natáčení ještě výjimkou, magnetofony se teprve v Brně zaváděly, takže se skoro vše vysílalo živě. Pořad uváděl Jiří Štuchal, a velmi bezprostředně. Všechno ze mne spadlo, takže na otázku „*Co tomu řekne tatínek ?*“ jsem se bezelstně zeptal: „*Vy znáte tatínka, pane Štuchal ?*“ Oslovený odpálil: „*No jéje ! My jsme spolu bruslili.*“ – Naučení: vybruslit se dá ze všeho, ba i před mikrofonem na živo.

To vysílání způsobilo, že si mě T. Pantůček za nějaký čas pozval na natáčení písniček, které s L. Poděštěm napsali pro satiricky laděný pořad „*Bivoj vzpírá perlonky*“.

V roce 1951 byla zřízena Vojenská technická akademie, která pohltila mimo jiné i chemickou fakultu. Poslední ročník jsem ukončoval v zeleném, místo silikátů jsem se upsal *chemii a aplikaci látek výbušných*. Se souborem v civilu bylo utrum. Stal jsem se místo toho členem souboru chemické fakulty a pak i Celoakademického souboru, známého pod zkratkou CAKS, vedeného Františkem Říčkou. Tam jsme byli začleněni jako septet s harmonikou, zvaný „*Jiskra*“, většinou „*bouchačkáři*“; vedl jej nesmrtelný všeučel a muzikant Jura Berger, později pyrotechnik na Barrandově, známý jako „*ohnivý mužiček*“.

Po diplomování jsem zůstal na katedře výbušin jako mladší učitel, ale s podmínkou aktivace, takže jsem nešel do civilu. Vlastně jsem nevěděl, nakolik se na to hodím či nikoliv, to se mělo poznat časem. S T. Pantůčkem jsme tu a tam natáčeli, ba něco jsem i zkoušel psát, s úspěchem spíše střídavým. Tom byl přísný korektor a jemu vděčím za znalost řemesla. Klidně mi text vrátil, jednou dokonce roztrhl se slovy: „*To tě není hodno*“. A mně nezbylo než pokorně „*zcvaknout kufry*“ a dát se do toho znova. Tento pracovní obor nabýval u mně převahy natolik, že jsem pro katedru přestával být přínosem, nehledě na okolnost, že vedení fakulty bylo i po Stalinově smrti silně stalinistické a k „*podezřelým aktivitám*“ značně netolerantní. Stalo se mi jednou, že jsem byl předvolán k náčelníku katedry, kde mi bylo sděleno, že „*zpívání písniček V+W do rozhlasu se nesrovnává se ctí důstojníka čs. lidové armády*“. Vzalo mi to dech: o cti jsem měl dost odlišné představy a o autorech Osvozeného divadla rovněž. Když o tom zpětně přemítám, byl tento „*kobereček*“ možná základním impulzem k rozhodnutí odejít z katedry, z vojny, z prostředí nesná-

šenlivé politické ortodoxie, kterou jsem měl vlastně bez pochybností sdílet s sebou.

Takže když v roce 1956 došlo k akci propouštění z armády, šel jsem do civilu. Pomohlo možná i to, že se ministrem stal generál Lomský, do té doby náčelník Akademie, který mě znal ne jako dělnou vědeckou silu, ale z vystoupení souboru Jiskra.

Odešel jsem v červnu a v srpnu přišla reorganizace: katedra výbušin byla při ní zrušena. Stihl jsem to o příslovečný fous.

— • —